

ДУНАЯ

№ 4 2022

літературно-мистецький та публіцистичний журнал. Видає Спілка українських письменників Словаччини, Пряшів.

DUKLA –
literárno-umelecký
a publicistický časopis.
Vydáva Spolok ukrajinských spisovateľov
na Slovensku, Prešov.
IČO: 37874047

Dátum vydania: august 2022

Realizované s finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín.

ІВАН ЯЦКАНИН,
головний редактор.

РЕДКОЛЕГІЯ:

ГРИГОРІЙ ГУСЕЙНОВ,
АНАТОЛІЙ КАЧАН,
ВАСИЛЬ ДАЦЕЙ,
СТЕПАН ГОСТИНЯК,
ЯРОСЛАВ ДЖОГАНІК,
ОЛЕКСАНДРА ІГНАТОВИЧ,
ГАННА КОЦУР,
МИРОСЛАВ ІЛЮК.

Виходить раз на два місяці.
Передплатна ціна на рік –
3,98 €.

Адреса редакції:
080 01 Prešov,
Ul. Janka Borodáča č. 5

Комп'ютерний набір
NITECH s.r.o., Prešov,

Objednávky na predplatné prijíma každá
pošta a doručovateľ Slovenskej pošty.
Objednávky do zahraničia vybavuje
Slovenská pošta, a.s., Stredisko pred-
platného tlače, Ul. Uzbecká 4, P.O. Box
164,82014 Bratislava 214,

e-mail: zahranična.tlac@slpost.sk

ISSN 0419-8131

ЗМІСТ

Петро Перебийніс «Навіщо, Господи? Скажи нам	2
Олекса Різниченко «Притча»	5
Олесь Лупій Нескорений народ	7
Леопольд Лагола Відчинені двері	13
Григорій Тютюнник Три плачі над Степаном	23
Вадим Пепа Історична правда очі коле	29
Петро Кралюк Літературний бандерівець Олександр Солженіцин	41
Юрій Винничук Чорне задзеркалля російської літератури	53
Віталій Портников Агонія тіні	56
Йосиф Сірка У Кремлі шанують своїх фашистських вчителів	57
Йосиф Шелепець Із спостережень над поетикою творів Григорія Сковороди	61
Михайло Роман Незабутній проф., д-р Андрій Червеньак	66
Олександр Довбуш Прорив правди	69
Із роду в рід	70
Сергій Федака Залізний стрижень Карпат	78
Іван Яцканин Повернення розумної пташки	79
Приречені на успіх	80
Михайло Роман Микола Вінграновський – маршал поезії	82
Микола Мушинка Праця про Володимира Гнатюка	85
Спогад про батька-священника	88
Павло Лопата Важке і добірне зерно правди	90
Цитата	95

ПОЕЗІЯ

Петро ПЕРЕБИЙНИК

«Навіщо, Господи? Скажи нам»

ПЕРЕЧИТУЮ СОСЮРУ...

Випливає Третя Рота
за екраном голубим.
А проява чорторота
.заклинає: «Не люби!»

Але як же не любити,
як не дихати мені?
Запеклася у блакиті
кров на дикому вогні.

Око п'яного рубіну
задивляється у даль.
На Різдвяну Україну
насувається орда.

Гасне сонце у Святині,
гостро пахне сивий сад.
І над серцем невиситимо
Костомаха нависа.

Ми не вільні. У безодні
свище вітер ножовий.
Україно! Будь сьогодні
і для вічності живи.

Не згинається лозинка
у темниці кам'яній.
Та гойдається сльозинка
на вітристім знамені.

Бо немає щастя-злота.
Тільки січень молодий...
Відпливає Третя Рота
у космічні холоди.

Хотілося додому їм.
Вертали з далини,
з якоїсь невідомої
локальної війни.

Пропалені, просолені,
здорові і живі...
Синам світили соняхи
на грані межовій.

Синам – зелена вулиця,
оркестру мідний спів.
Неначе все забулося,
неначе всі вернулися
з розпечених пісків...

За танками остиглими
роїлася юрба.
Під чорними хустинами
чаїлася журба.

Віддаленими грозами
бадьорий марш бринів.
Біліла насторожена
голубка на броні.

Навіщо, Господи? Скажи нам.
Алея цвинтаря трудна.
Бруском небесної крижини
біліє цинкова труна.

Косинка траурна... Ой, синку!
А мідь ридає і гримить.
Цілує мати холод цинку,
на кригу падає грудьми.

По серцю крешуть автомати.
Злітає цвіт, немов сніжок.
І на портреті гладить мати
колючий чубчик-їжачок.

Віче-вітчимо, стогни!
Ще батьки не воювали,
а приречені сини
відійшли за перевали.

Спомин травами пропах.
Помолодшали ці війни.
Генерали з-під папах
поглядають на цивільних.

На лиці чужа печать.
Кожна квіточка бентежить.
І розпачливо кричать
юні дітоньки-протези.

Олекса РІЗНИЧЕНКО

«Притча»

Він твердо й рішучо іде на Дамаск,
Душа його зимна, мов криця,
В ній жалости ані краплини нема
До тих, що повірили в ІНЦІ.
І йде до Дамаску Савло, щоби там
Вбивати прихильників того Христа.

Він їх запирав, замикав до в'язниць,
давав проти вбиваних голос,
був несамовитий, мов вовк до ягниць,
і знищував люто їх згола –
залізний, запеклий Савло-фарисей
пляхом кам'яним свою злобу несе.

І раптом! зненацька! неждано! як грім –
Із неба ясного племіння
Таке неймовірне, що поруч із ним
І сонця померкло проміння.
Пропечені Світлом до денця зіниць,
Савло і супутники падають ниць.

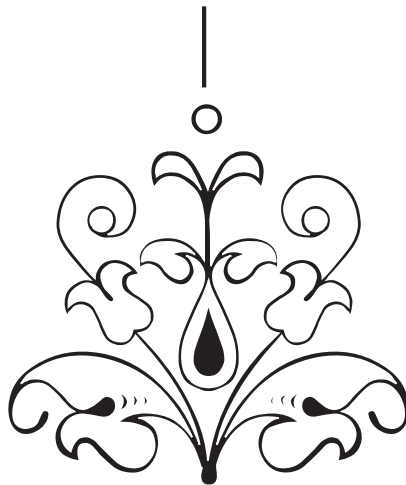
І голос, Божественний Голос луна:
«О Савле, о Савле, чому ти
Мене переслідуєш? Проти рожна
Ногою осмілився пнути?!»
Питає Савло: «Хто ти, Господи? Хто??»
І чує: « Я – гнаний тобою Христос!

Але підведись, стань на ноги твої.
Тобі я з'явився для того,
Щоб вибрати слугою і свідком своїм –
Віднині служитимеш Богу.
Іди до народів усіх, до поган,
Творитимеш з них відтепер християн».

Савло, що як звір, лютував, скаженів
Супроти Господнього сина,
Зробився Павлом, погасивши свій гнів
Любов'ю до Бога й людини.
Так з гусіні світлий метелик зліта,
Так зерно з землі колоском пророста.

Це диво із див, що Господь сотворив –
Із ворога стався апостол!
О Господи, на Україну воззри:
На ній ворогів – мов корости.
Коли ж де зберігся синок хоч один –
Та й той не при Матері, блудний то син.

Сьогодні не ІНЦІ вмира на хресті –
Не можуть воскреснуть вкраїнці!
Навколо Савли скаженіють круті,
Наповнені люттю по вінця.
Пломінним вогнем Україна пала.
Савли! На коліна!! Нам треба Павла!

Олесь ЛУПІЙ

НЕСКОРЕНИЙ НАРОД

Українці, знов над нами
Чорна згряя-хижаків.
Станьмо грізними рядами
Проти лютих ворогів.
Будьмо пильними, при зброї
Дні і ночі, кожду мить.
Світ побачить: тут герої,
Ворогам їх не скорить.

Хоч багато з нас поляже
У жорстокій боротьбі,
Але світові покажем,
Що не скоримось орді.
Станьмо так, щоб друг із другом,
Друг, як брат, друг, як оплот.
Світ побачить: ми – потуга,
Ми – нескорений народ»
Станьмо так, як запорожці,
Як повстанські вояки
І про гордих переможців
Пам'ятатимуть віки.

* * *

Українці, нас мільйони,
Станьмо дружно у колони,
Світ відкрився і настав наш час.
Станьмо в Києві на горах,
Над Дніпром, над Чорним морем,
І ніхто не роз'єднає нас.

Наші стяги жовто-сині
Бережімо, як святині,
Бо вони із глибини віків,
На герби прадавні княжі
Хай ніхто чужий не важить ~
То клейноди наших прабатьків.

Хочуть знов нас обманути,
До старого повернути,
Як німу отару, у полон.
Нам дісталась добра рада:
В своїй хаті своя правда,
Рідна мова, пісня, свій закон.

Якщо Україна тобі дорога,
Не кинеш саму в небезпеці
І не поступишся злим ворогам
У смертельному герці.
Ти вже не злякаєшся, не відійдеш
На крутім перехресті,
У ворога землю свою відіб'єш,
Станеш лицарем честі.

Не варте нічого нікчемне буття,
Нудне існування, забава,
Бо є щось дорожче ніж власне життя –
Українська держава.
І ти захисник її, ти і творець,
Долаєш криваві безкеття,
А смерть у бою – це іще не кінець:
Герої ідуть у безсмертя.
Герої у душах нащадків живуть,
Дорогами рідного краю
Когорти нових патріотів ведуть
Й ніколи уже не вмирають.

Якщо Україна тобі дорога,
На чатах воюй до загину
І не дозволяй, щоб ворожа нога
Топтала твою Батьківщину.

ЧАРІВНА ПТАХА

Вона нечутно вдосвіта злітає
Сягнувши за далекий небокрай,
Там цілий день у просторі витає

І зором обіймає рідний край.
Земля ж яка красива і багата
Та рани незагоєні ятрять...
Як погасити те жахне багаття
І зупинити смертоносну рать?
Нелегко бути птахою такою,
Спроможною долати сто вітрів.
Сміливою, готовою до бо.
І не боятись лютих ворогів.
Перелітати цілу Україну –
На південь, північ, з заходу на схід...
Хтось бачить тут лише нову руїну,
А птаха вірить: буде кращий світ,
А птаха вірить: схаменуться люди,
Самі зупинять цей шалений вир
І рідну землю захищати будуть
І берегтимуть благодатний мир.
Почався день і вже вона літає
І вже співає в цей ранковий час,
І так співає, наче промовляє
Палкі слова до кожного із нас.
Дай Боже, її ще довго-довго жити
І прикрашати український світ,
І людям щедрим голосом служити,
Удосвіта здійснятись у політ!

Україна має свою мову,
І звучить вона продовж віків
Мелодійно і ненаказово,
І не треба їй помічників.

Дайте їй отямитися тільки
Після всіх знущань і заборон.
Змовкніть, фарисеї, недоріки,
Хай забуде про страшний полон.

Та імперська офіційна мова,
Що завжди звучала, як наказ,
І глушила рідну з напівслова,
Повсякчас принижуючи нас,

Довго в Україні панувала,
І не проти далі, тільки зась, –
Горда Україна вже повстала
І свою свободу не віддасть.

Вже бубнявлють жилаві брості
Та усе в природі ожива.
Повнять, повнять суверенний простір
Українські молоді слова.

Такої мови не знайдете
На всій планеті більш ніде.
Ні автоматом, ні багнетом її не знищити, – святе
В ній кожне слово, сокровенне
І дане Богом для людей.
Цією мовою натхненний,
Народ в будуччину іде.
Такою мовою вітати
Сердечних друзів і братів,
І пісню радості співати
І впокоряти ворогів.

ДЕРЖАВА

Твоя держава – це не просто
Земля для роздумів і мрій,
То ж почувайся тут не гостем,
А будь господарем у ній.

Люби, шануй свою державу,
Її клейноди, прапор, гімн
І її славу величаву,
Вона твій захист і твій дім.

А хто пройшов через Сибіри,
Того зустрінь і поклонись, –
За рідний край, за нашу віру
Вони страждали там колись.

Страждали в холоді чужизни,
Терпіли злидні як могли,
Ідею вільної Вітчизни,
Як ім'я Бога, берегли.

Люби її любов'ю сина,
Будуй, твори, оберігай,
Щоб райдуга золотосиня
Щодня вінчала рідний край.

Молися Богу і змагайся
За Український вільний край,
Його свободу захищай
І ворогу не піддавайся,
Страшна війна вже почалася,
Уже палає небокрай.
Молися Богу і змагайся
За Український вільний край.
Бог допоможе у міжчасі,
Ти ж духом не занепадай,
Про свою клятву пам'ятай,
Якщо впадеш, знов піднімайся
Молися Богу і змагайся.

Настане час для України,
Знов воз'єднається вона,
Повернеться її весна,
Почнеться час золотоцінний.
Коли закінчатся ті війни,
Мине агресія страшна,
Настане час для України,
Знов воз'єднається вона.
Серед румовища й руїни
Калина виросте рясна
І рідна пісня голосна

Понад просторами полине.
Настане час для України.

ЖИВЕ УКРАЇНА **(Для дітей)**

Живе Україна на схилах Дніпра –
Держава свободи, краси і добра.
Живе Україна вже тисячу літ,
І нині шанує її цілий світ.
...Жила Україна, не знала біди,
Та раптом зазнала біди від орди,
Яка убиває невинних людей?
Яка не жаліє маленьких дітей,
Хотіла із нас – родових козаків
Зробити слухняних, покірних рабів
Та ми непокірні, ми вільний народ
І знаємо, як захиститись від орд.
І ми не збирались терпіти біду –
Б'ємо й проженемо московську орду.
... Живе Україна у наших серцях,
Живе Україна у селах й містах,
Живе Україна на схилах Дніпра –
Держава свободи, краси, і добра.

ПРОЗА

Леопольд ЛАГОЛА

Леопольд Лагола (1918-1968) – словацький прозаїк, поет, драматург, кінорежисер. Народився 30 січня 1918 року в Пряшеві. Помер під час зйомок одного зі своїх кращих кінофільмів – «Солодкий час Калімагдори» –12 січня 1968 року в Братиславі.

Леопольд Лагола після входження в літературу по Другій світовій війні і лютого перевороту в Чехословаччині 1948 року не піддалися тоталітарному політичному та ідеологічному тиску, що кілька наступних десятиліть не лише драматично, але і трагічно позначив розвиток словацького суспільства та культури. Завдяки власному досвіду (пройшов пеклом концтабору, війни і

Словацького національного повстання) не піддався диктату ідеї-фікс чехословацьких комуністів щодо побудови «нового суспільства» і творення «нової людини».

Основна тематика його художніх творів – це життєві колізії часів Другої світової війни.

У драматичному дебюті «Затишок у Сеулі» (1947) він розв'язує проблему еміграції та ставлення людини до батьківщини. У драмах «Чотири сторони світу» (1948) та «Замах» (1949) повертається до життя в країні часів війни. Проблематика конфронтації великої історії з історією особистості в основі п'єс зрілого письменника-драматурга «Плями на сонці» (1967) та «Інферно» (1968).

У малу словацьку прозу 40-х років минулого століття Л. Лагола ввійшов оповіданнями та нарисами, що несуть у собі відбитки воєнного лихоліття. Ці тексти видруковані у книзі «Остання справа» (1968). Герої його прозових творів живуть і діють у жорсткій обстановці, пов'язаній з війною. Вони не лише захищають свою гідність, постаті високоморальні, вони напружено шукають істину, сповнені дум «за» і «проти», можуть і помилятися, але, наперекір жорстокості, що їх оточує, наполегливо культивують у своїм естві людяність.

З його художньої прози випливає, що історичні катаклізми відбирають у людини усе.

(ІЯ)

Леопольд Лагола

Відчинені двері

Барак для чоловіків номер сім був одним з тих, які створювали зовнішнє кільце табору. Північно-східне вітрисько, що тепер серед зими крутилося-вертілося, аж з нього став сіверко, гналося до нього по всій довжині, а коли наближались сутінки, було його чути завивати, як продирається через щілини. Дмухнув у полум'я гасниці і задіяв страшенну гру тіней, в якій надлюдські істоти мов живі дерлися по стінах, взаємно поглинаючись, і тихо позбулися голів у кінцівок так нерозумно, що більшість розвалилось на ліжка, де, закутані у килими, роздумували про те, що було і що, мабуть, могло бути.

З кожним льодовим поривом більшало сипкого снігу навколо стін і під деревами, нашарувався на плащах, не піддавався теплу, осідав навіть у волосся, ніби щось, що сюди не належить. Тоді озвався Балоґ, безвідрадно зайнятий роззуванням важких затверділих черевиків із застиглих ніг.

– Треба щось робити, бо в одну красиву ніч усі тут померзнемо.

– Нічого не треба робити, – обурився на нього Клайн, людина із смішно довгими раменами, про яку знали тільки те, що ще недавно був багатцем. Ніхто його не любив і наперекір тому, що був один з найстарших, ніхто його і не шанував, оскільки до кожного звертався, ніби ще постійно був оптовим торгівцем з папером, а ніколи мешканець табору.

– Нічогісінько не треба робити, – наполегливо повторював Клайн, щоб це чув не тільки Балоґ, але і всі інші. Він так давав зрозуміти, що з часу, коли йому забрали маєток, нема у світі нічого, що могло б взагалі мати якесь значення. Неспокійно лежав у нижньому ряду, постійно розмахував довгими руками. Раптом ними сплеснув, мов кістяк, якого перед хвилиною розкивав вітер.

Балоґу ненавидів, хоча він був мовчазний і не втручався у чужі справи, тільки дивився водяними, голубими очима, вічно примруженими, ніби дивився до сонця, нагадуючи звичку хліборобів. Цього Балоґу ненавидів, оскільки дражнила його впевненість, бо ж тим підламував його власну.

– Ти, Балоґо, – Клайн підняв вказівний палець, – ти мав би сидіти на своїй конячій задниці й зрозуміти, що ти тут не на своєму добре гноєному полі серед жовтих колосків жита, і не на своєму протухнутому задвір'ї, де постійно треба щось робити. А тут – зовсім нічого. Тут весною не треба сіяти і взимку не треба затикати мохом щілини. Тут нема пір року. Тут нема зими, а після неї весни. Тут табір.

– Я не знаю, – мимрив Балоґ, як завжди, коли боявся, що його втягнуть у дальшу розмову. У цих юдей з міст є під рукою всілякі слова, які морочать голову і змушують замовкнути.

– Я не знаю, – повторював, обірваний різким словом, – не знаю, як ви це думаете. Правда, тут інакше, ніж у полі. Я не кажу, що ви неправі, але я думаю: якщо дує через щілини, то треба їх забити соломкою або мохом. Мохом краще. І мох тут досить.

– Десять годин у каменоломі, а потім, щоб ми йому йшли збирати мох, – нацьковував Клайн проти Балоґа.

– Але ж не треба аж так багато, – відступав Балоґ, – у вікна і навколо дверей, потім ще у щілини.

Клайн з ним коротко з'ясував:

– Я нічого не чекаю від твого моху.

– Це ж не мій мох, я його і не видумав, – захищався Балоґ, коли раптом вискочив Жак, так його усі звали, і ніхто не знав, як добрався до цього французького імені.

– Чудово, – кричав. – Тепер будемо до білого ранку сваритися, чи добре мохом затикати щілини або ні, і якщо більшість у бараку проголосує, що мох насправді допомагає, то всі повилазимо надвір, у пійтмі відгребемо сніг, допоки не натрапимо на мох. Щоб вас усіх насправді чорти забрали.

– Мовчи, – розмахувався переляканий Клайн, – Ти короткий для того, щоб проти мене чортів запрошувати.

– Пане Клайне, чортам байдуже, хто їх запрошує.

– Ти ще молодий, аби таке твердити, – вивергнув із себе Клайн.

– І на вік не зважають.. Ваш порядок, пане Клайне, там не має місця. Не дохнуть

там за якимось порядком, насамперед старші, потім молоді, зовсім на сам кінець наймолодші. Маємо право на рівноправність.

Клайн встромив праву руку у свого противника.

– А я тобі кажу, ти не маєш право на мене чортів визивати.

– Я ж не дослівно на вас, – різко відповів Жак, розсерджений, що взагалі вступив з ним у розмову. – Я їх на всіх кличу, і нема нічого проти, якщо серед останніх візьмуть і вас.

Клайн розмахнеться мов стріла перед власним обличчям і раптом опускає обидві руки.

– Насамперед візьме тебе. Тебе, Жаку.

– Я ж не вірю у чортів, – Жак скалить зуби, – я ж освічена людина, а не якийсь замураний торговець.

– Тебе візьме першого, – Клайн шукає підтримки в інших, включно і зненавидженого Балоґа. – Я вам кажу, що його візьме першого.

– Мене? – насміхається Жак.

– Тебе.

– Хто мене прийде взяти?

– Чорт, – хрипів Клайн, голос у нього перескакував, руками в повітрі над своєю головою малював величезні кола.

Жак підійшов до нього, ухопив його руки, щоб перестав ними розмахувати, потряс ним і залишив його, ніби доторкнувся дохлятини.

– Ви мені не будете нічого пророкувати. Я добре знаю, хто мене прийде забрати. Дихав мені в обличчя, коли вів мене у табір. Той самий візьме мене звідси у Майданек. Точно туди. Але тільки мене. Ви чуєте, пане Клайне. Вас ні. Тільки мене. Там мене будуть кормити глиною, та наскільки знаю свій шлунок, він слабкий і не витримає цю гидоту. Але тільки мій шлунок. Ваш ні, пане Клайне. Потім мене будуть бити важким прикладом військової рушниці, поки голова витримає. Коли витече ця мозкова сопля, посиплють мене вапном. Це із-за того, щоб я не смердів, пане Клайне. Оскільки моє недосконале м'ясо, напевно, буде смердіти, скільки я б не стримувався, аж поки зовсім не розкладеться. Тепер радійте над тим, що зі мною зроблять, тільки зі мною, бо вас і чорт не візьме, ні той, якого я покликав, ні жоден інший. Вас тут залишать на насіння.

У цю мить пролетіло коротке поліно, кинуте з кута великою силою, і вдарило у двері. Жак відскочив, щоб ухилитись, потім підняв поліно, зважував його в руках, і, незважаючи на голоси, які його дедалі більше закомкали, щоб нарешті зачинити ці кляті двері. Хвиля холодного повітря ввалилась у барак, але Жак залишився стояти спиною проти шмагаючого вітру ззовні й обличчям до бараку.

Волосся йому рвав здичавілий протяг і холод йому повернув розсудливість.

– Хто це тут кинув? – запитав, показуючи на поліно.

– Жак, зачини двері, – просив Балоґ. – Простудиш нирки, дістанеш насморк, яка ж користь з цього.

– Хочу знати, хто кинув поліно.

– Але ж це не поліно, – втихомирював його Балоґ. – Це ж звичайна колода.

Але Жак вперто залишався при поліні.

– Хто кинув оце скурвене поліно, – кричав, – Це я б хотів знати.

Балоґові не лишалось нічого іншого - лише злізти з ліжка, обминути Жака, копнути у двері, та грубий шар снігу, який між тим назбирався, не дозволяв, щоб їх можна було зачинити. Зігнувся і почав пальцями терпеливо чистити поріг.

Жак і не ворухнувся з місця.

– До біса, хто це тут кинув? Запитую востаннє. Мені все одно. Я його кинув у

той самий кут, звідки прилетів, і закладуся, що вб'ю хоча б одного негідника, якщо не двох.

Коли збирався кинути поліно і злісно розгойдував його в руці, побачив чоловіка, який повільно до нього наближався. Жак його не знав, навіть коли зупинився під світлом керосинки.

– Я не буду ні з ким битися, – сказав і намагався застібнути пасок.

– Ти хто? – накинувся на нього Жак у відчайдушності, що не міг без викрутасів наважитись вбити його.

– Мене звати Каро.

– Мені плювати на це, як тебе звать. А хто ти такий, що кидаєш у мене поліно?

– Я тут новий, – продовжував Каро. – Приїхав останнім транспортом. Нас було лише десятка у товарному вагоні, а місця було для сорока. Нам пощастило, воно не завжди так.

Він втратив нитку у розповіді, коли Жак на нього допитливо дивився, ніби йому на ньому щось не сподобалось.

– У тебе якась дивна голова, занадто велика або щось таке.

– Ну, і, – підняв її, щоб не сиділа у нього постійно накриво, – і що таке, що вона велика?

– Нічого. Хай буде, скільки їй заманеться. Але вона велика, мов гарбуз, – поспово зникала його первісна лють.

Деякі його обступили, аж тепер зауваживши, було це неймовірно зворушливе і смішне, коли покійно переміщав голову, щоб не казали, що її ховає. Була велика, непропорційно велика до його короткого тіла. Йому не заважало глузування і був охочий приєднатися до тих, які насміхаються, долаючи соромливість, але у цьому перешкоджав йому Жак. Той від нього і не відліпився. Напевно, вважав справу ще не завершеною. Доторкнувся його поліном і по-діловому запитав:

– Ну, головань?

– У мене насправді велика голова, – визнав Каро і виправдовувався. – Мабуть, це така хвороба, що у мене велика голова. Скільки пам'ятаю, то завжди такою була. На світлинах, де я був малою дитиною, там ще голова така, як має бути. Аж пізніше, мабуть, почала рости швидше, ніж я сам ріс. Але це я вже не пам'ятаю. Це було дуже давно.

– Бідолаха, – Жак кинув йому поліно під ноги.

– Це в ніякому випадку. Це, властиво, не болить, як, скажімо, пухлина. Але ж це прецінь хвороба.

Благогові нарешті пощастило зачинити двері. Хотів було щось сказати, однак, побачивши Жака ще постійно у погрозливій позиції, а суковате поліно поблизу, відвернувся від нього і розвалився у ліжку.

– Я вже розумію, – Жак вбивав його поглядом. – Хочеш мені сказати, що ти невдаха, йолоп. Але це нічого не міняє.

– Ні, я, властиво, лише про те, що ви вважали мене бідолахою і, мабуть, відчували обов'язок жаліти мене, в такому випадку – це б не була провина, оскільки моя голова велика саме так, як, скажімо, нога або... Тут не треба нічого придумувати. Росла швидше ніж поперек, напевно, й тому така велика. Але з цим можна жити.

– І у цій величезній голові, чоловіче підлий, ти не зміг нічого кращого придумати, ніж кинути оте поліно? Ти усвідомлюєш, що я можу зробити твоїх дітей сиротами скоріше, ніж скажеш «а».

– У мене немає дітей, – по-діловому говорить Каро. – Жінки мене не хочуть. У тому й справа.

– Я ж постійно говорю про поліно, з яким ти на мене націлився. Це не вкладається у твою бельбеху?

– Зате, що чиясь голова більша ніж треба, ніхто не має право насміхатися з неї. Кожен на іншому місці є недосконалим. Ви думайте, що вам заманеться, – Каро хотів відвернутися.

Жака ще більше розсердив оцей карлик з головою, яка нагадувала гарбуз. Схопивши його за комір, притяг до себе.

– Знаєш, що я думаю? Те, що у тебе надіто на шиї, насправді не можна назвати бельбехою. Це гарбуз.

– Не починаймо бійку, – просив Каро, – я обіцяв мамі, що ніколи не встряватиму у бійку.

– Мені пощастило, га?

– І навпаки, – Каро скромно відступив. – Справа в тому, що я дуже швидко втрачаю рівновагу, якщо прудко рушу з місця. Це, напевно, пов'язане з тим, що я вам вже пояснював.

– І не пробуй, щоб я полагіднішав, клоп якийсь. Це мене не цікавить. Єдине, що мене цікавить – це оте поліно. Чого ти його у мене кинув?

– Насправді не встряваймо у бійку, – просив Каро.

– Не встряваймо, не встряваймо, батька твого грішного. Але торохнути мене цим поліном, яке б і вола вбило, до цього ти був готовий, щоб тебе чорт узяв.

Клайн чортів ще постійно не переносів. Вискочив, ніби щось його укусило і з вищанням розбудив тих, хто вже давно спав.

– Не верещи, пане Клайне. Ви маєте найменшу причину тут верещати, – загордив йому дорогу Жак.

Клайну від обурення бризкала слина, коли він розтуляв губи, якими не опанував.

– Чому ти на кожного кличеш чортів? І на цього.

Опинившись у світловому колі, обернувся навколо своєї осі, ніби закликав увесь барак.

– Я вас питаю, чому він на кожного з нас кличе чортів. Чому?

– Замовкни, – відштовхнув його Жак.

– Чим же ми для тебе, що кличеш на нас чортів, а хто ж ти такий, що наказуєш їм, кого їм взяти? Люцифер?

– Я з тобою не розмовляю, торговцю з папером і мішковиною.

Свою злість Жак тепер йшов виливати на Карові. Обрушився на нього саме тоді, коли вже думав, що Жак і забув про нього.

– Чого ти тут стоїш. Як мамула?

– Ми ж прецінь розмовляли, – Каро перекинув важку голову на праве плече.

– Тваруко, я ж тебе питав, чому поліно до дверей; насправді хочеш приманити сторожів? Тобі їх треба, або, просто, скучаєш за ними.

Каро зразу ж почувався підбадьореним і не приховував цього.

– Це ж два запитання, або і більше. З поліном не було так, що я його кинув до дверей. Я цілився на вас, але воно висковзнуло мені з рук, коли я замахувався, отже, я і не попав.

– Кажеш, що ти тут новий, – Жак вирішив, що підготує йому привітання, про яке лиш так не забуде.

– Я новий, але вже звук, – тішився Каро і приводив Жака у відчай.

– Але я ж до тебе звикати не буду. Чому ж ти кинув це поліно? Може, ти ідіот?

– Ви ж таке казали, – шепотів Каро. – Про таке не можна говорити.

– Ти той, хто мені буде визначати, що мені говорити.

– Це я не сказав, – Каро знову відвернувся, щоб вийти з цієї справи, з цієї розмови. – Але ж про таке не можна говорити. Ви один не можете знати, чи усе пройде так, як ви перед тим сказали.

Жака узяла ще більша лють.

– Що я перед тим сказав? – він ревів, ніби йому прийшлося домовлятися з глухим.

– Що я сказав, щоб мене навстоячки параліч узяв.

– Ніхто не знає, що буде, – незрозуміло процідив Каро, десь боляче поранений, ніби й не наважувався заперечувати.

– Що ж таке я сказав? Що усіх нас забере чорт. Це я сказав.

– Це ти й сказав.

– І так воно буде. Забере нас. Масово і по одному, кожного окремо, гарно за руку, або жорстоко за патли. Нікого не лишить, хіба навмисне, щоб потім сам захотів, аби його нарешті прийшов забрати. Так воно буде.

Кару зважила голова уперед і здавалося, що впаде на неї.

– Не можна знати, – заперечував Каро, – прецінь не можна знати, чи воно буде так, або інакше.

– Так воно буде. Точно так, – Жак гавкав увесь оскраженілий, що зв'язався з отим упертягою, що його перед усіма принижувало. Зблизька глянув у його круглі і ясні очі, трохи переляканих і сполоханих, мов очі дитини, яка була свідком страхіття, яке сприймає, але не розуміє йому. Крім цих очей, лишилось його обличчя, невідразне і смішне. Він тихо запитав:

– А як ви знаєте, що воно саме так буде?

– Мертві між собою шепчуть, – Жаку захотілося пожартувати із серйозною міною.

Каро побілів.

– Мертві?

– Так, мертві. Два мільйони мертвих приходять кожної ночі у мій куток і один за одним звіряють мені, як з ними було. А як було з ними, так буде і з нами.

Чоловік з великою головою придержувався краю стола, обернувся на чверть кола більше, ніж йому треба було, щоб вайлуватим кроком подався назад у свій куток, залишивши кільце світла від газової лампи з таким зусиллям, ніби з нього визволявся. Щось гнітюче огорнуло Жака. Не було з ким поспілкуватися, не знав чим почати. Назад йому не хотілося, а блукати по бараку також не було бажання. Був майже радий, що раптом відчинилися двері, увійшов сторож у чорній формі. Струсив із себе сніг, даремно засвітив кишеньковий ліхтарик і сказав:

– У вас постійно стукіт і буча. Але якщо одного з вас торохну.

Не закінчив речення, оскільки не знайшов відповідне закінчення, то й заговорив із самого початку.

– Але у вас, на сімці, постійно щось діється. Хто тут куриє?

Жак стояв найближче, тож не було іншого виходу, як відповісти.

– Ніхто, пане наглядачу.

– Ні дверима ніхто не грюкає? – ліхтариком націлився на груди Жака.

– Я бився, – Жак усміхнувся, бо добре знав, що саме із-за того його сторожі й люблять. – Правду кажучи, я тут відлупцював одного з тих нових.

– Це їм і належить, – тишився наглядач. – А чому?

– Лише так, щоб загартувався.

Наглядач на radoщах аж плескав у долоні.

– Я зразу ж і подумав, що це ти, що ти «перемалював» обличчя Клайну.

– Нічого подібного, Старих баб не б'ю, – сказав у напрямку до Клайна.

Він досягнув свого. Наглядач розсміявся і погасив ліхтарик, чим дав зрозуміти, що він тут не лише офіційно. Почав дразнити Клайна, бо любив цю гру.

– Ти чув, Клайне? Ти його чув? Жак дав тобі по зубах без того, щоб доторкнути-сь тебе. Ти мені такий противний. Веди себе, як мужчина. У тебе ж руки довгі, як у мавпи. До біса, Клайне, ти нікчема.

Наглядач дав би тижневий заробіток, так йому хотілось розважатися, щоб скоротити чотиригодинних обхід, бо у полі завивала морозна ніч. Але не так просто було дістати цих чоловіків у справжню бійку.

– Жаку, – нетерпеливо вигукнув наглядач, – ану, зроби щось з цим Клайном, він же і не ворухнеться.

– Я б охоче, – Клайн вникав у свою роль без підготовки, – але не хочу зблизка дихнути на нього, щоб не отримав малярію, що трясє людину, аж зуби випадають. І це наглядачеві сподобалось, залишаючи барак, голосно сміявся.

– Що ти, властиво, витворяєш? – звернувся до Жака Балоґ, звисивши ноги з ліжка.

– Нічого, богобоязливий господарю. Бережу вашу шкіру. Вже пора, щоб ти до цього і сам докумекався.

– Цей справді подумає, що ми підлі свині.

– Мені плювати на це, – заперечив незацікавлено. – Що він подумає, це його справа. Хоча б і подумав, що ти чистий і непорочний, мов Богородиця, ти думаєш, що вишле тебе у газову комору люкс поїздом? Для кожного з нас підготований вагон для перевезення худоби з одним віконцем з ґратами.

– Я насправді не знаю, що ти робиш, – Балоґ тер собі обличчя великою долоною. Потім перевалився мов підрубаний, на голову натягнув сиве укривало, яке смерділо нафталіном і оцтом і заснув мов камінь.

Жак роззувся, виловив звідкілясь з підшивки під пазухою недокурок сигарети, запалив його від гасової лампи.

Ніхто не обізвався, хоча Жак визивно оглядався навколо, подразнюючи своєю роздратованістю.

Йому здавалося, що всі вже заснули, або намагаються заснути без дрімання так, як вмирає той, кого потрапили у скроні, або вони, просто, не хочуть побороти людським голосом ту нелюдську тишу, яка знову запанувала.

Ззовні долинали гуркотіння і було незрозумілим, що гуркотить, коли надходить снігова буря.

Балоґ був правий, промайнуло у голові Жака, сто разів був правий. Треба щілини сильніше затиснути. Найкраще мохом. Якби у цього Балоґи не було сільської поганої звички говорити про кожну річ за і проти, можна було його терпіти. І з Клайном можна було вийти на один шлях, якби у нього було хоча б трішечки людської гідності. Якби не гнівався, коли я лаю і не підскакував на ліжку, коливаючи довгими кошлатими руками як мавпа. І якби у все не сунув свого носа, якби день і ніч не ліпився на п'яти. Якби людина взагалі не мала нікого навколо себе. Хоча б на хвилину... Щоб усе чорт забрав.

Мороз пробіг по спині, мов стонога, він піддав себе цьому почуттю без огиди, однак негайно притиснувся ближче до широкого зігріваючого попереку Балоґи, з якого і через укривало сяяло тепло, і так засинав, немов за великою сільською глиняною піччю, яка гріє усю довгу замову ніч, що майже важко повірити.

До світанку було ще далеко, коли Жака розбудив приглушений та невтихаючий шепіт. Уважно прислухався.

– Двері риплять, – почув чийсь голос, – бо вони відчинені.

Тільки-но притиснув примружені повіки, щоб наздогнати зникаючий сон, відчув на литку чийось руку.

– Жак, – шепотів той самий голос, – ти спиш?

Ще уві сні не дає йому спокою цей козячий голос Клайна. Довгою мавпячою рукою досяг до його ніг без того, щоб злізти з ліжка.

– Жак, – з непокоєм повторював Клайн. – Жак, двері відчинені.

На підтвердження Клайнових слів двері зарипіли. Слідом за тим прозвучав другий удар дверей і знову протяжне рипіння.

– Двері постійно відчинені, – придушено заїкався Клайн і смикнув під коліном ногу Жака. Жак підтягнув коліна аж по бороду, закутався у ковдру, уникнув, правда, досяжності щупальців Клайна, та сон розвіявся.

Але Клайна так і тепер не позбувся.

– Жак, дивись, – Клайн і надалі приставав, – двері ще постійно відчинені

– Я нічого не бачу, – позбувся його Жак з-під ковдри.

– Не треба бачити, – Клайн вже його втомлював, – чуєш, як скриплять? Якщо скриплять, то вони відчинені. Клянусь, що вони навстіж розчинені.

– Якщо відчинені, – Жак обірвав його різким словом, – іди їх зачинити. Мені також страшенно холодно.

Потім, щоб дати зрозуміти, що для нього справа з відчиненими дверима скінчилась, позапахав краї ковдри під потилицю.

Буря надворі ослабла, холод зростав і вливався у барак. Протяг завжди ухопив двері і тут же вдарив проти нещільної рами.

– Жак, – озвався Клайн, шепотів зі страху, який його душив. – Жак, тут протяг, відчинені двері риплять. Я так не можу спати.

– Підними свій мавпячий кістяк і зачини їх.

Жак не лінувався вийти з-під ковдри і розігнався на Клайна.

Напрочуд Клайн не ухилився, як звичайно, і як не можна було іншого очікувати, стримав удар, ще тісніше наблизився до Жака і не зважав на нього.

– Жак, ради милосердя Божого, хтось там стоїть. – Клайн трусився, не знаючи чому. – Там, біля дверей, постійно хтось стоїть.

– Дай мені спокій, – погрозово радив йому Жак. – Я мушу рано-вранці йти у каменоломню.

– Жак, подивись. Отам, – штурхнув вістрям ліктя Жака до ребра. – Стоїть. Жак, бігме, я лиш так не кажу. Але як там може хтось лиш так стояти? Що він там робить, чого постійно стоїть і не простягне руку, щоб зачинити двері. Ти б стояв так у дверях цілу божу ніч?

– Хай собі там стоїть, аж поки його чорт не візьме, – Жак перевалився на другий бік, бо відчув Клайнові губи на вуху. Дивувався, що і наперекір тому розумів його.

– Він постійно б'є ногами об поріг, коли двері йдуть причинитись, але їх ніяк не можна зачинити. Жак, ти чуєш, тепер я це чітко бачу. Ці двері ніколи зовсім не зачиняються. Він у них стоїть і дивиться на підлогу або на свої ноги, не знаю. Не дивиться надвір, ні у барак, постійно щось перекладає на підлозі. Він, властиво, тими дверима ворушить. Жак, чому ж він ними ворушить, коли вони риплять, коли холод такий нестерпний. Жак, заради чого це все робить?

Жак відштовхнув його від себе, більше з почуттям відрази, ніж силою. Піднявся на лікті. Притиснув верхні повіки проти нижнім, аж бризнули сльози. Потім повернувся до дверей, звідки дув гострий північний вітер. В ту ж мить пальці заклакли, кісточками протирав очі. Хоча і у нього був закаламучений зір, зразу ж розпізнав, що біля дверей не все гаразд.

– Чого там стоїш? – накинувся на того біля дверей. Іди, до біса, спати.

– Не йде, – Клайн приховувався за спиною Жака. – Бачиш? Я ж тобі казав. Постійно там стоїть, як і раніше. Нічого не допомагає. Поки я тебе розбудив, то

і я йому радив, аби там не стояв. Більше години не можу і очі закрити, а той там постійно робить одне і те саме. Тягне ноги у важких окованих робочих черевиках і копає ними у поріг, не дозволить дверям зачинитись, залишаючи їх рипіти.

Жак коротко розглядав тінь цієї людини. Його рух тіла, що поступово йшов від плечей до ніг, не доторкався землі. Той повісився, промайнуло у голові, раптом і сказав:

– Повісився.

– Що? – Клайніві нарешті стало легше. – Ти сказав, що він...

– Просто, хтось там повісився, на ручку дверей.

Клайн почав з переляку тягти ковдру з Жака.

– Жак, а що буде тепер?

– Тепер буде дути аж до самого ранку, двері ж відчинені, – Жак знову приліг.

– Що буде тепер з цим? – нетерпляче хотів знати, ніби він сам там висів.

– Нічого, – Жак вдавав спокій. – Повісився. Тепер вже лише похорон.

– Може, хтось з нашого бараку, – сказав Клайн Жаку, щоб той не заснув. – Напевно, з нашого бараку. Не мав би я розбудити людей?

– Для чого? – Жак силкувався до брутальності. Щось його туди гнало. Але Клайн ніяк не хоче відчепитись від його ліжка.

– Для чого? Щоб ми щось організували. Жак, розбуди Балоґу.

– Не треба.

– Жак, – Раптом Клайн озвався власно, або так, ніби наказує і тим самим не можна не виконати. Жака аж струсонувало, коли це відчув. Тому й впертіше зреагував.

– У тебе не тільки мавпячі руки, але ще й вищиш, мов мавпа.

– Розбуди Балоґу, – Клайн стояв на своєму. – Балоґ буде знати, що треба робити. Балоґ не лякається, не боїться.

Жак вирівнявся, спустивши ноги з ліжка і розкричався на Клайна.

– Хто лякається? Я? Чого?

– Мабуть, і тому, що ти вчора увечері наврочив, – прошепотів Клайн. – Пригадуєш?

– Загибель світська, – зразу ж почав захищатися, не знаючи, як це трапилось.

– Чи, може, я його там повісив?

– Жак, ми нічого не знаємо, – Клайн поблажливо промимрив, але строго, тільки-но опинився, так би мовити, у своїй шкірі. – Я хочу сказати, що не знаю, хто його повісив.

– Найскоріш сам повісився. Власними руками. З очей йому можна було прочитати, що він одної гарної ночі власними руками і без галасу повіситься на дверях. Точно так.

В тиші, яка запанувала, почали сунути присмерки, аж настільки потемніло над ліжком Жака, що він опинився у центрі пільми, що не було нічим приємним, ніж би попав у їдке світло. Мовчки почав взуватися, тільки так, без онуччя, прямо на босі ноги.

Барак був повен людей, змушені були лежати у двох рядах над собою, біля одної стіни навіть у трьох рядах, але тільки Жак піднявся з теплого пролежаного місця у непривітний холод, який усім проникав, тільки не потом. Жак його постійно витирав на обличчі. Лаяв їх, проклинав і посилав у пекло, ніби його хтось змушував встати посеред ночі до приголомшливої роботи у каменоломні.

– Хто стоїть над порогом? – запитав Клайн, як хтось, кому довірили з'ясувати справу.

– Цей не стоїть, а висить, – Жака це ще більше розлютило, що вчасно не позбувся Клайна.

– Тобі байдуже, хто там висить?

– Ні. Мені було б байдуже, якби ви були цим повішеним.

Клайн не звертав уваги на ці слова, провів Жака кілька кроків у напрямку до дверей, зупинився біля стола і придушено зойкнув:

– Жак, тепер бачу його обличчя.

– Клайн, сміливо можеш говорити вголос. Ви ж його не повісили, і я його не повісив. Просто, у його великій голові не було все гаразд. Учора ввечері заявляв, що цей його гарбуз не працює як прийнято.

– І поліна кидав, ніби був з тих, у яких піна з вуст лізе... – здалеку говорив до нього Клайн.

– Інакше це була зовсім тиха істота, але несповна розуму, – говорив Жак для себе, ніби хтось його про це питав.

– Цим поліном він міг тебе на місці вбити, якби у тебе потрапив, – Клайн розмахував вайллуватими руками, ніби намалював магичні знаки надприродної величини, поки слідкував за Жаком, як підійшов до дверей.

– Люди з такими головами не кінчають добре, – відповів на докір, який тільки він чув.

Каро висів на своєму поясі, здавався якимсь вищим, ніж був живим. Голова у нього була лиш так похилена вбік, ніби хотів знизу подивитися, як це зазвичай у сором'язливих буває. А ноги волоклися по землі, то туди, то сюди, як його двері у протязі потягли, риплячи під незвичною вагою.

– Став на коліна, щоб повіситись, – звернувся Жак до Клайна, коли хотів наблизитись до нього.

– А я завжди думав, що треба бути високо над землею, щоб людина могла повіситись, – стиха сказав Клайн.

– Зрештою, що мені до нього, – тихо промовив Жак.

На потилиці відчув гострий погляд Клайна, і не знав, що йому робити, аби лиш так не стояти. Нахилився і попросив Клайна:

– Потримай його, поки я його здійму.

Однак не чекаючи на нікого, ухопив тіло повішеника лівою рукою, піднявши трохи, щоб зняти пояс з ручки.

І після кількох спроб це йому не вдалося, хоча допомагав собі плечем та й з усієї сили упирався проти порогу. Коли глянув назад, щоб покликати Клайна, побачив біля себе Балоґу, ззаду темніли дальші постаті. Не рухалися і не робили нічого, тільки втупили зір перед себе, очікуючи, що буде.

Таке мертве тіло страшенно важке, говорив лиш так для себе Жак, і щоб не думали, що уникає їх погляду, обернувся до них. Багато з них сиділо на спинках ліжка, ніби й ніч не була. Сиділи, підтягнувши коліна під бороду. Хтось засвітив лампу, пільма в кутках стала ще густішою. Всі мовчали й ніхто не зловив погляд Жака. Стояли там, вростаючи у сутінки, мов замовлені свідки, залишаючи Жака боротися з тілом, яке звисало на ручці дверей. Стояли там, ніби це не був їх мертвий, але тільки Жака. Коли Балоґ рушив з місця, Жак зібрав усі свої сили і різким ривком визволив тіло Кара. Його голова схилилася на плече Жака. Жак grimнув дверима і ще довго після того стояв тихо на колінах, зовсім пригнічений і не кликав нікого, щоб допоміг йому зняти мертвого, який привалив його. Раптом був важкий, мов гора.

***Зі словацької переклав
Іван ЯЦКАНИН***

Григір ТЮТЮННИК

У Києві відкрили нещодавно меморіальну дошку письменнику, кращому українському новелісту другої половини ХХ століття Григору Тютюннику (1931-1980) на будинку, де він мешкав упродовж 1967-1980 років за адресою: вулиця Миколи Раєвського, 28.

Григір Тютюнник був майстром короткої прози. Вашій увазі пропонуємо один з його прозових творів.

Три плачі над Степаном

Ще Степанові Дерев'янку не було й тридцяти п'яти, як він помер. Доконала чоловіка якась недуга. І то враз.

У п'ятницю ввечері приїхав з Кременчука, повечеряв молоком, бо нічого вже йому не їлося, окрім молока, приліг полежати з дороги, та так йому занемоглося (чи після вечері тілові млосно стало), що сказав жінці:

– Мабуть, я, Маню, сьогодні вже не буду машини у двір одганяти. Переночує й під ворітьми. Піди, як не дуже вморилася, у кабіні вимети і дверцята заразом позамикаєш. – І подав жінці ключі од машини.

Маня, Степанова жінка, вже давно не кохала свого чоловіка, як усі, бо раз людина слабне з року в рік, зо дня на день, то де там те кохання візьметься. За жалем немає йому місця в душі. А жаль той щоденний – і до нього, і до себе. Хоч і зморена прийде з телятника – звісно, яка там робота, – а інколи та й гляне в дзеркало: брови ще молоді, чорні, блищать просинцем (такі чорні), в стані тонка, навіть під старим чоловіковим піджаком угадаєш, що тонка; груди високі, не вицмунені дітьми, дівоцькі ще (одне лише дитя й народила за дванадцять років заміжжя) – жити б та кохатися...

То тільки зітхне.

Інша, звісно, вже давно б когось та підпустила до себе (хіба мало тіней у садах місячної ночі!) та й доцвітала б собі тихцем у краденій парі. Так то інша, не Маня. Не слухало її серце розуму, хоч той, бувало, й озивався: ні до кого не наверталося.

– Чудна ти... – гув колись їй просто в обличчя, в очі потуплені Батюк Сергій, бригадир наймолодший, недавній солдат. – Думаєш, я не бачу, як тобі?.. – І крутив пальцями гудзик на Маниному піджаці, розстібаючи.

Було це ввечері, в тому ж таки телятнику, за купою підстилки. Нахилилася до ясел останнє теля в'язати, а він – де й узався – торк за стан обіруч, і пальці до грудей тремтячі побігли...

Тоді розстібав гудзик. Довго, бо тільки вчора пришила. А як роз-« стебнув і грудям стало просторо, сказала:

– Пусти.

І пішла. А вже з воріт обернулася:

– Теля дов'яжи. Бо вкинешся в ясла – сам заплатиш...

Того ж вечора прийшов з роботи Степан геть виморений і забажав покупатися. Субота до того ж була. В ночвах мився. І Маня, тручи йому спину намиленим но-

совиком, прикушувала губу, щоб не заплакати: так і гурчала рука по Степанових кісточках, а коліна стриміли з ночов такі гострі, що хоч стріляй із них. Не заплакала, однак. Хіба ж він не втямить – чоґо?..

Взяла ключі, віник, ганчірку і пішла до машини. Степан був шофер (як і хазяїн) – чепурун. Усе за його руками, як за весною, так і зеленіло: двір замете – то вже не двір, а світлиця; хлівчик зробить – то вже терем; яблуню посадить – то вже будуть яблука, а не сама назва. Такий. А машина? Що з неї, як подумать, вичепуриш? Купа заліза, та й годі. Ба ні: кожну пилинку здмухне, перш ніж за кермо сісти. І миє щодня. Як не сам, то її, Маню, покличе, щоб допомогла. А може, щоб удвох, щоб і вона поруч. Та бувало це коли-не-коли. А частіше сам порався. «Ти й так виморилася», – скаже. І гладить, гладить її очима. Спиною до нього обернешся – і спиною чуєш: гладить...

Прибрала кабінку, сидіння, прилади, скло витерла, замкнула дверцята (навчив колісь) і пішла в хату.

А за хвилину вишетнулася на ганок, з перильцями, струганим, зелений при вечірньому місяці, – і впала.

– Ой людоньки!.. Ой людоньки!.. – тільки й вистогнала. Почули сусіди – хата ж коло хати, – набігли з усього кутка.

Хто втовпився – у світлицю, хто ні – попідвіконню стали. І дивилися мовчки в шибки: на дивані, застеленому чистим ряденцем, у сірій сорочці до білих гудзиків – вічна та сорочка! – голічерева лежав Степан. Руки складені на грудях (так любив спочивати), а очі в стелю, тільки в стелю дивляться...

Затулила йому очі котрась із старших, кмітливіших. Кинулися до Мані, підвели, зомлілу, однесли на руках у хатину. І доньку, теж Маню, що гралася з дітьми в другому кінці вулички, покликали.

З того й почався похорон.

Хтось побіг до голови колгоспу додому сказати: треба труну і духової, бо так і так; когось виряджали покликати Степанову матір, що жила по той бік мосту, і наказували шепотом: «Та, гляди ж, зопалу не кажи, а натяком». Кому ж діла ніякого не випало, ті ще довго стояли за ворітьми, зітхали, бідкалися над Маниним горем – отака молода і вже вдовиця – та згадували Степана. Вже згадували.

– Ще ж учора приходжу, а він саме вишні в саду кропить віником. «Позич, – кажу, – цвяхів шальовошних». – «Зараз, – каже, – дядьку, скільки вам?» Тоді ще й перебрал: котрий із зянком, погнутий чи головка збита, одкинув, а ті дає. Такий молодець. Інший не признався б, що вони в нього й є...

– А я колісь бачу: несе в лантусі грушеня, вершечок виглядає. А самого вже вітер заточує. Для коґо ж ти, думаю, чоловіче, оту грушку садитимеш, як сам уже плоду не скуштуєш?..

– Е, то вже ти дарма, Галю. – Такі були чуйні зараз, що не Галько, а – Галю. – Хіба ж тільки для себе й робиш?

І розходилися помалу, зітхаючи по місячній вулиці. Тільки машина Степанова зосталася під ворітьми, і од її мотора ще сходило тепло.

А через день зранку копали копачі Степанові яму. Викопають «на штих» – і сідають перепочити: тверда земля, суглинок, стінка йде як цементована. Сідають, закурюють і мовчать. Це – до сніданку. А як поснідали, з доброю чаркою, звісно, веселіше копали і частіше ставали на закурацію, бо до полудня, однак, ще було далеко.

Жовтіла глина по обидва боки ями, світило сонце з-за соснового бору, що ледь чутно шушукав при самому кладовищі, і пахла біла акація. А бджіл, а бджіл на тому цвіттові – кожна китичка мов позолотою вкрита живою, ворущиться.

– Невдашню пору вибрав Степан, – озветься так собі, щоб не» мовчати, хтось із копачів. – Хоч би до осені подержався був.

– Наче то він вибирав...

– Скажи ж ти, як воно буває, – зітхне хтось. – Одному випаде ціле життя, ще й пенсія, а друге й не наробиться досхочу.

– А то вже кому яким аршином одмірено: одному довгим, другому коротким, а третьому – чверть...

– Може, хлопці, хай котрийсь у генделик змотається («генделик» – буфет над шляхом супроти кладовища), бо щось воно мулько...

– Про мене...

– Та й я такий, що не проти.

– За Степанову домівку нову...

– А вже ж не з дурного ума.

– Біжи, Іванько, ти наймолодший.

І довго дзеленчать срібняками, скидаючись: кому ж інтерес трояка чи карбованця витріщати...

До полудня, однак, яму викопано і підчищено, і копачі, позакидавши лопати на плечі, з димом ув очах (після генделикової) і неголосною балачкою рушають до Степанового двору: попрощатися ж треба.

Віддалеки Степанова садиба наче у весіллі. Людей у дворі й коло двору повнісінько, та все в білому (душно), квіти, червоні й жовті, сині й білі, сурмлять до сонця у саморобних вінках із соснового гілля, машина з опущеними бортами в червоному – його, Степанова, машина. Одружують Степана із землею...

Копачі, дійшовши до воріт, знімають картузи, ставлять лопати під тин, і натовп дає їм дорогу до хати. Очей хлопці не ховають: у всіх вони зараз червоні, то не розбереш від чого.

Попрощалися, вийшли, знову лопати до рук узяли.

– Зараз виноситимуть... – шепіт по натовпу. – Духова оно лаштується.

Не тутешня духова. Привезли з районної автобази. В одного труба жовта, в іншого біла, та стара, та нова, а барабан уквітчаний по обичайці вишневіми оксамитними поворозками хрест-навхрест: таке, немов цирковий, чи що. Музиканти теж, як і труби та барабан, – збір Богородиці: один старий, лисий, усе пріє та втирається рукавом; другий – хлоп'я ще, гарненьке, рум'янощоче, стереже сполоханими очима двері, звідки виноситимуть покійника; третій – дебелий парубок, виголений до просинцю, а на шій щетина й не торкана (поледацював виголити й шию), нишпорить очима по молодичях, а в очах – полиновий одур. Поведе шією сюди, поведе туди – щетина об комір аж деренчить. Труба в нього біла, подряпана. І – найбільша.

Та ось на ганку став голова, молодий ще, стрижений під низеньку і круглу селянську польку, і сказав утомлено:

– Значить, так, хлопці-шофери, давай заходь на винос тіла.

Люд заворушився. А лисий духовик повернувся до своїх, приклав трубу до губів, і вся його капела теж приклала.

Тим часом у хаті загупали чобітьми, з відчинених вікон, од яких пахло гарячими свічками, вихлюпнулося у двір прощальне голосіння, лисий тупнув ногою, отак аж із присядом, і полилася жалоба над селом, у поле, на молоді жита й пшениці, у сосну, зомлілу на сонці... Затулилося жіноцтво білими хусточками, похнюпилися чоловіки, а порушені вінки запахли враз молоденькою живицею. Сухо шелестіли паперові квіти, хлипали люди, а голова стояв на виході з воріт і казав діловитою тихою скоромовкою:

– Пара за парою з вінками виходьте, пара за парою, помаленьку і в ногу старайтеся, тоді зовсім другий вид...

А музика, хоч трохи і врізноголос, надривала свою мідну душу, глушила плачі, і домовина із Степаном німо пливла над людськими головами, наче сама собі.

– Та хазяїне ж мій дорогий! – закричала Маня таким нелюдським криком, що, мабуть би, не заглушили його всі музики світу, і забилася в руках у жіноцтва, чорною хусткою шовковою обіпнута понад самі брови. – Та навіщо ж переступаєш ти востаннє рідний поріжечок, тобою струганий, тобою зладнаний, твоїми ніженьками благословенний?.. Не кидай нас, таточку, не кидай самими на світі!

– Ой таточку Степаню! – кигкнула Маня-маленька, бліда та охрипла, теж чорною непідрубленою (видно, з матерії одірвали) хусточкою запнута, у чистому, хоч і непрашованому платтячку в червоний горошок. Її підхопили на руки і стали втішати.

– Та й ніколи, та й нікому ж, – похлиналася Маня-дружина, – не сказав ти ні слова лжі, ні слова лукавого, ані хитрощів... Та ніхто ж від тебе й півділа поганого не попомнить, добра душе моя, хазяїне мій і заступнику...

І люди прикивували головами та думали собі в смутку: «Що шанувала, те й оплакує... Не мужа, бач, а хазяїна». І не було в тих думках осуду.

А Степан плив угорі врочисто-байдужий і кучерявий. І був на ньому найкращий, ніколи й разу не надіваний за щоденною роботою та мовчазним сподіванням смерті, костюм і вишита синім – до очей – сорочка, і брови чорняві на маленькому висохлому виду, гордо заломлені, шовком полискували на сонці.

Коли домовина порівнялася з ворітьми, Маня закричала благально-несамовито:

– Ой не виносьте ж бо, не виносьте його, людоньки, за ворота, бо то ж навіки!.. – І вмовкла, повисла на руках у тих, що її вели, як підломлена віть.

– Ох, сину, сину, – тихо й охрипло, уже без сліз тужила Степанова мати, затуливши очі чорною проти сивини долонею, – прости мене, моя дитино, що в такий короткий світ тебе вивела... Та коли б же я знала, коли б відала твою недугу, то день і ніч собі в Бога її вимолювала б... Та нехай же того ніхто не зазнає, як то воно тяжко дитину ховати, а матері зоставатися... Ох, сину, сину... Та ти ж, було, прийдеш одвідати та з порога ще: може, вам, мамо, дрівець урубати, може, водички свіженької витягти, може, торфу сухенького прикупити... А сам, Господи, як павутиночка світишся... Недаром же ти мені, синку, щоночі видівся – ізмалечку й до останочку... Та все ж тільки голівочка, тільки голівочка: то на леваді серед конопельок малих, то на лузі, серед жовтих кульбабок граючись, то в саду серед вишневих гілочок у білім цвіту, то схилена над рубаночком, то над онучечкою в колісці, то над мою старую сивиную вмореною... Недаром же ж, недаром виділося те, Господи...

І вмовкла, як джерельце, що воду віддало. І мовчала вже.

Тоді озвався Манин батько, маленький сутулуватий чоловік у старовинній сорочці до манишки й великих кирзових чоботях.

– Навіщо ж ти, синку Степане, отак мене підвів, га? – питався він з лагідною докорою в німічному голосочковій жіночому. – Та ти ж, як просив у мене Маню, казав: «І жалітиму, і любитиму, тату, і виробиться не дам», а тепер покинув як є... Нащо ж було таку надію давати нетривку мені, старому, га?..

А поперед вінків несли у портреті молодого ще, живого Степана. Усміхнений, при погонах, солдат кучерявий; в очах іскри добрі та веселі, а за ними – смуток далекий.

Тужили за Степаном товариші, що йшли пообіч машини, поклавши руку на кузов, або й так, голови похиливши. Тужили мовчки, тільки в горлі було твердо: першого однолітка ховали, першої розлуки товариської зазнавали. А вже вирости з ним, як в одному сімействі з братом, в нестатках і роботі, по лугах пеньки б'ючи, солому посеред ночі в найдужчі віхоли крадучи, пісні вечорами дівчатам співаючи, про неньку, що як обідать сідає, та й ложечки читає... Одна ложка лишня є... Десять у неї дитя є... Одбилося од роду, як той камінь у воду... Тихий був Степан у товаристві й мовчакуватий, як тінь. Проте без нього завжди було й гурт не гурт: ні йдеться, ні

співається, ні жирується. І все то він робив щоразу мовчки, несподівано: підбився товариш, санки з дровами через замети тягнути, ~ ~ Степан свої покинув, вернувся, підпрігся нишком собі – дупить з усієї сили, за ним і всі біжать помогти; нікому пісню вивести високу – Степан бере першу, хоч у нього й баритон, взявши, таки виведе; топиться хтось в ополонці, шубовснувши з ковзанами по шию, – Степан перший до нього підповзає з ремінякою в зубах. Тоді сміються гуртом та вихваляються, як тягли небораку, і Степан з усіма усміхається – мовчки...

Ішли, похиливши голови, терлися побіля кузова і шкодували, що не на плечах несуть друзяку, а везуть машиною, бо так сказано було: виноситимуть шофери, товариші по роботі, а везиме машина – Степан нею їздив, то хай вона й провезе свого хазяїна в останню путь. А за руль хай Льонько Одарчин сяде, Степанів учень. І Льонько таки добре вів машину, рівненько, не смикаючи, не підгазовуючи без потреби.

Біля ями духова вмовкла. Домовину тихо зняли з кузова – десятки рук, бо тепер шоферам допомагали й Степанові товариші, і стало дуже тихо навколо, тільки люди зітхали, та стогнала знесилена вже Маня, та бджоли бриніли над ямою. Одна сіла була й на серпанок, що ним укрито Степана, поповзла-поповзла до рук, складених на грудях, торкнула їх жальцем і знялась... А голова тим часом дістав з кишені складений учетверо аркушик, кахикнув у тиші й сказав:

– Товариші! Сьогодні ми прощаємося з найкращим шофером нашого колгоспу Степаном Тимофійовичем Дерев'янком. Шофер першого класу, завідуючий гаражем, чуйний товариш і порадник по роботі, Степан Тимофійович неодноразово відзначався преміями правління колгоспу, був нагороджений радіолою і п'ятьма грамотами, а портрет його щороку не сходив з Дошки пошани – і нашої, і районної. Крім того, Степан Тимофійович був чудовим учителем і вихователем молодого покоління водіїв... – Тут голова підняв очі од папірця, пошукав ними Степанових учнів у натовпі і сказав: – Ось і Льонько в нього вчився, і Ратушний Микола, і Гузій Олекса без Степанового совіту не обходився, як яка несправність, правда ж, Федоре? Ну, то хлопці самі скажуть. – І знову став читати про те, що «найвідповідальніші, найдальші поїздки правління колгоспу доручало Степанові Тимофійовичу Дерев'янку і було впевнене, що він ніколи не підведе», що «машина його за всякої погоди, вдень і серед ночі була на ходу, як часи» і т. п. – Сумно, дуже сумно, товариші, – сказав голова, складаючи папір, а зуби залізни весело, як посмішка, зблиснули проти сонця, – та нічого не поробиш: смерть не питає. Так що спи спокійно, наш товариш і друг, Степане Тимофійовичу! Ти житимеш вічно в нашій пам'яті...

– Та де ж він житиме, де ж він житиме, – скрикнула Манядружина немов крізь сон, – як нема вже його, нема!

– Я кажу: пам'ять житиме, – зніяковів голова, тоді прикахикнув, випростався і промовив голосно: – Слово має Ратушний Микола.

Ратушний боком вибрався з натовпу, став при Степановому узголів'ї і сказав, затинаючись та перекладаючи кепку з руки в руку:

– Я знаю товариша Дерев'янка ще змалку, а як прийшов з армії, то й робили разом. Зустрів колись, – я тоді в кіно до клубу прийшов, ще в солдатській формі, пам'ятаю, – зустрів та й каже: «Куди збираєшся на роботу, Микола? « А я кажу: не знаю, ще не думав. А він: «Іди, – каже, – шофером, як хочеш, я тебе сам і навчу, а тоді поїдеш і здаси на права. А хочеш – на курси паняїн...» Ну, я біля нього, вважай, і навчився, як не є – дома. А в Полтаві тільки іспити склав на права, бо так же не даються... О. А колись, пам'ятаю, розібрав карбюратор, а скласти не склав, воно діло морочливе... А тут якраз і Степан Тимофійович нагодився. «Давай, – каже, – сюди...» Не вспів я й закурити, дивлюся: раз-раз – вже склав. Поставили, завелась... О. Лай-

кою не брав, а все добрим словом умів якось. Того й слухали всі... – Ратушний умовк і швидко-швидко бадляц пальцями картуз, тоді повів очима по натовпу, наче шукав у нього поради: казати далі чи годі вже? І таки зважився: – А як од себе сказать, од душі, то... всяких людей багато на світі – в армії бачив, у нас тут і скрізь, ну, таких, як Степан, – не дуже розженешся... Не знаю, як це сказать, ну... Краще було б сказать «на здоров'я», ніж «вічна пам'ять». – І так само боком, з кепкою в обох руках, пішов у натовп.

А в тиші, що залягла на мить, серед притамованих зітхань, чути було шепіт:

– Кажу: «Чи не завалалося в тебе, Степане, цвяшків шальовошних з десятко?» А він: «Зараз, дядьку...»

– Може, ще хто скаже, товариші? – спитав голова. – Може, ти, Льонько?

Льонько нахилив голову й почервонів.

– Не вмю я прилюдно балакать... – промовив тихо. – Ну, тоді що ж, – зітхнув голова і скосив очі на домовину. – Тоді хай рідні прощаються.

І вдарила музика й голосіння разом, і знялися галки з дерев біля школи, шарпнулися в небо і стали кружляти, а бджоли, як і раніше, заклопотано й роботяще співали акацієвий цвіт і ворушилися в ньому живим золотом.

– Ой Степаночку!.. Ой хазяїне, мій турботнику!..

– Дядечку, ріднесенький, не накривайте тата!..

– Ой сину мій, орлику!..

І тут з виляском ударили по цвяхах молотки, посипалася земля в яму, і домовина загойдалася на рушниковому полотні, поринаючи.

Билася в руках у милосердниць Маня-дружина, падала коліньми на глину, здирала божевільними пальцями хустку з голови і просила-стогнала:

– Дитину, Маню одведіть геть, хай же вона не бачить, хай не чує.

А сама, отерпла, вчаділа од горя, з вороно-чорними бровами на білому виду, сухими, аж пекучими очима карими та великими синіми печатями під кароокістю, чула на собі Батюкові Сергієві очі і гнала їх думкою, що билася в голові лихоманицею: «І не стидно!.. Ой, що ж це таке!.. А Степан, а горе, а пам'ять?!»

Сергій, бригадир, і справді стояв навпроти, і справді дивився поміж людськими головами тільки на неї, і хоч в очах його стояв смуток, Маня чула його схарапуджений подих і настирливі, дужі молоді його руки...

»Ой, прокляті вони, прокляті!..» І поринула в гарячу імлу, шепочучи: «Хіба ж так можна, Господи?...»

Хтось набрав їй у долоню землі й висипав у яму, хтось одводив геть від домовини і утішав, утішав тихим, аж солодким голосом:

– Та годі-бо, моя дитино... І себе ж пожалій, бо ніхто ж не допоможе і ніхто його не заверне.

А Маня тремтіла вся, і Сергієві очі пекли її крізь чорну хустку на спині наче вогнем і обливали серце зневагою і теплом, давно-давно забутим.

Падала й падала земля в яму з рук і з лопат, і падали разом з нею шепоти:

– Царство небесне...

– Пухом...

– Царство...

– Пухом...

Потім замість ями виріс жовтий горбок, укрився живицевим духом од вінків і люди стали помалу розходитися у всі боки по кладовищу.

А Степан зостався під сосновими вінками у саморобних квітах, і зосталася разом з ним тиха, усміхнена його любов, про яку він не раз і не одному казав, бувало, у щирій балакці: «Страх люблю, як на яблуню у спілих яблуках сліпий дощ іде... Тоді вони й плачуть немов, і сміються... Страх люблю!»

ПУБЛІЦИСТИКА

ІСТОРИЧНА ПРАВДА ОЧІ КОЛЕ

Згідно античної міфології, людина може бути безсмертною лише в непробудному сні розуму. Себто, вічність вищого створіння можлива лише в забутті без будь-яких відчуттів. З цього приводу гуманіст епохи Відродження Еразм Роттердамський з гострим ядучим язиком висловився знущально: «Глупота – наймогутніша з богинь, робить людей вічно молодими... тендітні душі, які, окрім пишних титулів, майже нічого не можуть зносити». Український філософ Григорій Сковорода глузує із занурених у сон розуму: «...спити глибоко, розкинувся, ніби прибитий! А наставники не тільки не будять, а ще й погладжують, примовляючи: спи, не бійся, місце хороше, чого боятися!»...

Геродот краще, ніж будь-хто інший, знав, що Геракл ніколи не потикався на Подніпров'я. Однак усупереч еллінській міфології привів на правічну землю українського роду уславленого давньогрецького героя. Для чого? Само собою напрошується запитання. Невже незрозуміло із написаного рукою Геродота?

«Так він узяв один із своїх луків (бо до тих пір Геракл носив із собою два луки) і показав, як слід оперезуватися (замість «оперізуватися» в перекладі А. Білецького – В. П.) поясом і передав їй (напівдіві-напівзмії на дніпровому острові Хортиця – В. П.) лук, і пояс, які носив на тому боці, де було припасовано золоту чашу, а передавши їх, відійшов. Коли народилися сини, вона спершу дала їм імена: першого назвала Агатірсом, другого Гелоном, а останнього – Скіфом. Згодом, коли вони стали чоловіками, вона згадала про доручення Геракла (випробувати його синів у стрільбі з його лука – В. П.) і виконала його. І сталося так, що двох з її синів, Агатірса і Гелона, які не спромоглися виконати запропоноване матір'ю, вона вигнала з країни і вони пішли світ за очі. Проте молодший із них, Скіф, виконав запропоноване йому і залишився в країні. І від Скіфа, Гераклова (так у малограмотному перекладі А. Білецького – В. П.) сина, походять ті, що стають царями скіфів. І на згадку про ту чашу скіфи і до цього часу носять підвішану (знову спотворений переклад – В. П.) на поясі чашу. (Оце, власне, зробила для Скіфа, і саме лише для нього його мати). Це про що я розповів, переказують елліни, які мешкають на берегах Понту». Схильний до перетлумачень реального на власний розсуд, Геродот ні сном, ні духом не міг відати, що на Запорозькій Січі вояки з доблесної старшини носили «підвішену на поясі чашу» – якщо вже не золоту, то принаймні срібну.

За повіданим Геродотом, династія царів Скіфії – не від когось іншого, як від Геракла. Отже, не хтось інший, як люба серцю Геродота Стародавня Греція – правонаступниця безмежної ойкумени. Заради цього, а не з глибинної спонуки наблизитися до істини, народжений за вірогідними свідченнями в малоазійському місті Галікарнас віддав на поталу скіфам свято Купала з первісних вірувань українських предків. За крилатим виразом Цицерона увічнений як «батько історії». А латинською мовою перехрещений на «*pater mendaciorum*» – «батько брехні».

Заблудився в недовомках і припущеннях, як у трьох соснах. Переказує почуте від кочових скіфів, які дорвалися до правічної землі українських предків із-за Уралу та прилеглої до високого гірського хребта Азії. Такого народу – скіфи – ніколи не було й не буде навіть за мареннями деяких нинішніх перекручувачів історії. То утворення не національне, а територіальне, як і всі імперії. В часи найбільших зазіхань на панування, поки очі бачать, загарбницьке розливалось, як ртуть, від сходу сонця й до Червоного моря перед Єгиптом і аж до теперішнього Балтійського. На лихо, про все це бракує об'єктивних досліджень.

Особливо ж тоді, коли йдеться про доісторичні уявлення українського етносу про довколишню природу й світобудову. Й Геродот безпідставно довірився своєкорисливим чуткам від кочового збору скіфів та від грецьких колоністів на узбережжях Понту Евксінського – Чорного моря. Віддав їм на поталу правічні вірування українських пращурів. Схибив навіть у тому, що деякі «скіфи» були «хліборобами». А про те, що рільники – споконвічні аборигени, тубільці, корінна людність на правічній землі українського роду, в «батька історії» не піднялася рука написати. Проклав якщо вже не дорогу, то стежки до процвітання в майбутньому брехні про те, що український народ безрідний, безпам'ятний. Дотепер вистачає недобррозичливців, котрі зі шкури лізуть, аби переродити щирих синів і дочок України на Іванів, що не знають, з якої вічності їхній рід.

Як за помахом палички невидимого диригента, часописи «Літературна Україна», «Голос України», «Урядовий кур'єр» навесні 2022 р., начебто змовившись, накривають доісторичну пам'ять українського етносу непроникною запоною, запевняють в один голос, що скіфи – предки українців. «Урядовий кур'єр» притягує за вуха «дослідження» якоїсь археологині з Мічиганського університету в США. «Провидиця» опирається, як на костури, на зуби скіфів із давніх поховань. За її висновком виходить, що споконвічні кочівники, які не злазили з коней, пили не лише кумис, а й хапалися розламувати гарячі паляниці з печі. Чого б і не закусити після випитого видоєного з кобил. Не втямки над міру кмітливій, що для того ж і доривалися природжені номади аж звідтіля, де сходить сонце, до родючих узбереж Понту Евксінського, аби, вибачайте за грубе слово, жерти все підряд. Віднімали надбане за одвічним правом загарбників у рільників, у даному разі пращурів українського роду. Або й за сяких-таких порозумінь одержували випечені буханці в обмін на вироби зі шкур усіякої звірини чи й одомашненої худоби, яку одвічні кочовики переганяли, куди очі бачать, на все нові пасовиська, не витопані до чорноти копитами табунів і ратицями ненаситних черед та отар.

Вбивають «великорозумні» в голови одурманених: яка різниця? Аби лиш дороги були путніми та в містах було б чисто, не натикалися б ноги на сміття. А що тим сміттям є якраз «злії воріженьки», ніхто нікому – ні пари з вуст. То «сини Ізраїля» в Біблії «від сотворіння світу» звертаються до Яхве-Іегови своєю вродженою мовою. І всевишній їх не лише розуміє, а й настановляє, дає поради з кожним кроком у майбутнє. І вони всеблагото чують, сприймають кожне його слово. А в Україні один з найбільших європейських народів досі бореться з усіх сил за святе право послугуватися споконвіків рідною мовою.

Поза всяким сумнівом, пропагандисти з вище названих українських часописів не знають, ким же був та чим же уславився Гіппократ, знаменитий лікар золоті доби Афін. Чули одним вухом про клятву Гіппократа, створення якої приписують усе-світньо відомому. Заповіданим від великого вчителя медици урочисто присягаються рятувати хворих та немічних. Недостатньо освічених у будь-якому суспільстві вистачає. Свого часу Л. Толстой просвіщав: «Сила влади тримається на неуцтві народу, й вони знають це й тому завжди будуть боротися проти освіти. Пора нам зрозуміти це». (Лев Толстой. Письма. // Собрание сочинений. – Том 22.).

Перед очима Леніна на його всевладному столі красувалася дрібна копія мавпочки з китайської притчі. Проява зі східної мудрості запліщує очі й затуляє вуха: нічого не бачу й нічого не чую. Саме такі маси одурманювалися пропагандою «світлого комуністичного майбутнього» від агентів акул міжнародного капіталу, вишколених на управлінців у Лондоні й у швейцарському Ланжюмо або доправлені, як Троцький, американськими товстосумами в супроводі найманих охоронців з німецькими маузерами напоготові.

Якраз тоді, після 1917 р., в пеклі Першої світової війни мурувалося підґрунтя Другої світової війни й напад удосвіта 24-го лютого 2022-го року путінської Росії на багатостраждальну Україну. Що ж стосується нестямно обожнюваного з кож-

ним роком «вождя світового пролетаріату», то чому б йому не вдовольнитися з короткозорості тугуватих на вуха мільйонів. Полигачі довкола нього розкидалися наліво й направо міфами про переховування від «царської охранки» в так званому «Разливе» без п'яти хвилин «председателя Совета рабочей и крестьянской обороны». А найбільший в історії людства уболівальник за долю «трудящих усього світу» на скошеному чухонцем (хоч як це дивно, такого ж роду й Путін) сіні спав – не розлий вода – в обнімку із Зинов'євим. Останній з Троцьким зі шкури лізли, догоджаючи плотським потребам не стільки «вождя», як припечатаного до ганебного стовпа російським письменником І. Соколовим трьома словами, коли не брати до уваги сполучник «і» – «кат і звичайний педераст». Ленін підставлявся як пасивний, а настільки ж догідлива, як і ревнива одне до одного парочка – активні. Імовірно, Троцького випереджав Зинов'єв. Привезений на лайнері із-за океану з охороною, озброєною німецькими маузерами наготові, не спромігся на такі лестоці, як давній друг вознесеного невдовзі до небес вождя «мирового пролетаріата»: «целую тебя в твою марксистскую попку. Твой Гершелё».

Не відали загрузлі з головою в гріховне, що яке їхало, такого й здибало. Ленін вихваляв Сталіна за те, що успішний «експропріатор», насправді зухвалий грабіжник царського банку, передав закордонним однопартійцям велику суму дармових коштів. Не сам, а проплачені, підбурені й послані ним кинули бомби в ескорт, убили й покалічили жандармів на конях і погоничів із віропідданих, захопили чималу суму казни. А перед цим той же соратник «більшовиків» разом з Климом Ворошиловим тероризували видобувачів нафти на Кавказі, вимагали платити грубе відступне, погрожували підірвати нафтовидобувні вишки. Ніякі жертви внаслідок подібних «акцій» майбутніх «вірних ленінців» не зупиняли, як не перешкоджають загарбникам і на зорі ХХІ століття нової ери чинити в Україні нечужані звірства, стократ жажливіші від фашистських під час Другої світової війни.

Обізнений із таїнами компартійного минулого, український поет суголосно з російським письменником І. Соколовим оприлюднив вірш «Тифліський недоуч»:

Аж глянь но, Джуга в Петербург утік
До Леніна. Не у курінь,
Де Каменев в усі солодкі янь та інь
Ульянова ласкав.

Мені спало на розум запитати сміливого: чи не помилився він? Бо ж нині ніяка не таємниця, що Ульянова в Розливі «ласкав» Зинов'єв, а не Каменев.

– Та всі вони...

Зневажливо махнув рукою автор звинувачення «революціонерів» у тому, що осуджується всіма, без будь-якого винятку, релігіями й конфесіями. Не обтяжений комуністичними постулатами митець після вірша «Тифліський недоуч» помістив у своїй книзі не менш осудливу поезію «Лігво» з влучним епіграфом:

Лігво – місце, де живе тварина.
Тлумачний словник української мови.
Нетрадиційний лав –
(Любов содомського гріха)
Живуча й досі.

Чи не тому очленився Іосіф
У бланк-ульяновським ЦеКа?
Щоб, згодом, Фелікса сухотного
Надибати в ЧеКа.

Під «надибати» тут, імовірно, слід розуміти досі не з'ясоване – підступну розправу Сталіна із Дзержинським. Знову мовби за народною приказкою – яке їхало, таке й здибало. Не виключено, що агентура Сталіна стежила за «листуваннями»

Леніна, Зинов'єва, Троцького й потурала поширенню втікачами з «комуністичного раю» відвертих записок одних до других не вождями «світового пролетаріату», а приголупленими содомським гріхом «революціонерами».

На зорі 30-х років ХХ століття Сталін задушив українську національну свідомість і ввергнув українське селянство в пекло Геноциду-голодомору 1932-1933 років – так за теперішніми визначеннями. Розв'язав собі руки як «народний комісар у справах національностей» ще під проводом Леніна та заходився «зачищати» соратників усе ще нестямно обожнюваного «вождя», похованого 1924 р. забальзамованим у ново-явленому кремлівському крематорії, названому музеєм. Партійні квитки з профілем почилого в бозі належалося тулити чим ближче до серця мільйонам послідовників непримиренного атеїста, політика якого щодо нещадно знищуваних церковнослужителів зводилася за підписом Голови Ради Робітничої і селянської оборони з 1919 р. до зашифрованих телеграм «органам» на місцях: «Расстрелять! Расстрелять! Расстрелять!» «Щоб нащадки здригалися до десятого коліна» – повчав «кат і педераст» за значно пізнішою характеристикою російського письменника І. Соколова. А в розпал комуністичного одурманення чи то потьмарення сприймалося так само, як і звіряче вторгнення в Україну 2014-2022 рр. хижих орд, насланих кремлівськими верховодами з імперських обширів «от Москвы до самых до окраин» під загарбницькими чоботами все тих же окупантів...

Але ж не тим, що з дипломами про вищу освіту, не відати про особистість такого масштабу як Гіппократ. Він народився на другому за величиною грецькому острові Кос близько 460 року до н.е. Прожив понад сто років. Для такого вікування, пояснював, необхідно щодня зволожувати шлунок розбавленим у теплій воді медом.

Походив з династії потомствених цілителів. Понад те, за батьківською лінією вів свій рід від Асклепія, олімпійського бога медицини, а за материнською – від легендарного давньогрецького героя Геракла. Перед майже ровесником Геродотом проголошений «батьком медицини». З його вуст – вікопомний вислів: «Вогнем і мечем», яким скористався уславлений у Польщі Генріх Сенкевич, автор роману точно такої ж назви. Латинською мовою – «Igni et ferro». Знаменитий лікар повчав: «Що не зіллять ліки, те зілляє залізо. Що не може зілляти залізо, те зілляється вогнем». Себто, вирізають інфіковану рану мечем чи ножем, припікають вогнем або розжареним металом.

Не хотілося б вирити, що в редакціях «Літературної України», «Голосу України», «Урядового кур'єра» не мають зеленого уявлення про те, що Гіппократ окрім того, що визнавався неперевершеним зіллявачем людей від хвороб, відзначився і як автор унікальної праці «Про повітря, води і місцевості». Цитую з надією, що, може, дійдуть правдиві судження до непросвічених:

«Так звана «Скіфська пустеля» (назва зазвучала в У ст. до н. е. в п'єсах «батька комедії» Аристофана – В. П.) являє собою рівнину, щедрю на траву, але позбавлену дерев і помірно зрошену: нею течуть великі ріки, які відводять воду із степів. Ось тут і живуть скіфи; називаються вони кочовиками тому, що в них немає будинків, а живуть вони в кибитках, з яких найменші – чотириколісні, а інші – шестиколісні; вони довкруг закриті повстиною та облаштовані, як оселі, одні з двома, інші з трьома закутками; вони не проникні ні для води, ні для снігу, ні для вітрів. У ці повози запрягають по дві й по три пари безрогих волів: роги у них не ростуть через холод. На одному місці вони залишаються стільки часу, поки вистачає трави для стад, а коли її не вистачить, переходять до іншої місцевості. Самі вони їдять зварене м'ясо, п'ють кобиляче молоко та їдять «гіппаку» (це сир із кобилячого молока). Такий спосіб життя й звичай скіфів. Перекладаю українською мовою із «Хрестоматии по истории СССР. Т. 1. // М., 1939. – С. 11).

Прагну обґрунтовано, переконливо розвінчувати брехні про скіфів, як і про Баття, онука «бича Божого» Чингісхана». 1240 р. монгол-татарські орди настільки зруйнували Київ, що місто лише через шість століть відродилося з такою ж кількі-

стю населення, як і перед лютою навалюю кочовиків. Задля цього вишукую та оприлюднюю незаперечні документальні свідчення з римських, візантійських, арабських писемних джерел. Саме з того давнього давня вистромлює роги правда, від якої нікуди не подітисся. В моєму виданні 2017 р. «Майстер-клас з імператором» появи скіфів на землі рідних мені українських пращурів присвячено окремий розділ.

На лихо, так звана еліта в Україні, за винятком окремих особистостей, заплющує очі на предковичну пам'ять свого народу. Дехто упирається лобом у видання, що появилось 2015 р. у Нью-Йорку: Plokhly S. The Gates of Europe: a History of Ukraine. Український переклад накладом 10 000 примірників здійснено 2016 р. у Харкові з дещо зміненою назвою – «Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності». 2018 р. дослідження обсягом до 500 сторінок удостоєне Державної премії України імені Тараса Шевченка. Автор – професор історії та директор Українського наукового інституту Гарвардського університету. Виходець з України. Завідував кафедрою роботи з іноземними студентами в Дніпропетровському університеті. Докторську дисертацію захистив у московському університеті імені Патріса Лумумби.

Оскільки в «Брамі Європи» С. Плохія немає жодних згадок ні про Мізинську, ні про Трипільську археологічну культури, мені довелося у виданні «Віч-на-віч з вічністю» обсягом 466 сторінок спростовувати недогляди й зумисне ламання через коліно історичної правди. На презентації «Віч-на-віч з вічністю» в Національному музеї літератури України Герой України Дмитро Павличко констатував: «Брама Європи» не є українською брамою. В цій брамі є все, але України нема».

І що ж? Чи ж не за помахом палички невидимого диригента де й узялися ново-явлені культуртрегери. Товчуть воду в ступі: скіфи – предки українського народу. Не знати, з якого дива долучився до шабашу й редактор прогресивного часопису «Україна молода» М. Дорошенко. Воістину, переорієнтовані після краху марксизму-ленінізму на православ'я комуністи з багатьма роками компартійного стажу не знають, що творять.

Услід за С. Плохієм силуються нав'язувати неосвіченим несосвітнене. Нібито на безрідні пасовиська заявлялися скіфські чи то іранського сплодження зайди, щоб панувати на повну губу. Нібито всупереч історичній правді споконвіку учинялося так, як із вторгненням орд під орудою «беснующегося зверя» Петра I. Зі «скаженим сватом» насунуло стільки завидющих і зажерливих, що їхнім нащадкам заманулося насаджувати замість правічної мови колядок і щедрівок «великий и могучий русский язык», в основі якого – нахабно присвоєне з одвічних надбань української мови.

Це переконливо показав свого часу «батько української прози» Григорій Квітка-Основ'яненко. Його повість «Сердешна Оксана» перекладено французькою мовою і видано 1854 року в Парижі. Того періоду такої честі удостоївся мало хто з російських літераторів, хоч у Санкт-Петербурзі «сливки общества» божеволіли, наслідуючи французьку моду. О. Пушкін у «Царскосельском лицее» навчався французькою мовою. Змальована в романі у віршах «Свгеній Онегін» «Татьяна Ларина» «И говорила нараспев, Корсет носила очень узкий, И русский Н, как N французский, Произносит умела в нос».

Свідомість сучасників затуманюється перевернутим з ніг на голову. Не тільки загребутий північний сусід, а й країни зі сторони східних кордонів незалежної Української Держави ніяк не позбудуться агресивних намірів уврати від правічного українського щось на свою вигоду. Перекручують історію за своїми забаганками. Гвалтують минуле. Крутять ним на свою вигоду, «як циган сонцем». Так виходить за народною приказкою, від якої, хай там що, нікуди подітисся.

З-поміж тих, хто помиляється або не відає, що творить, вистачає, на лихо, манкуртів і всілякого штибу пристосуванців. Вискакують, як голі з конопель. Самі себе звойовують.

Неосвічених у кожному суспільстві скільки завгодно. Але ж так званій еліті в Україні годилося б високо нести голову. В двадцятому столітті понад 70 років короткозорим привиджувався «привид комунізму». До кого ж, як не до глухomanів звернене застереження від Ісуса Христа: «Вони сліпі, вожді сліпих, а якщо сліпий веде сліпого обидва впадуть у яму». Слава Богу не опинилися в ямі, а після краху нестямно обожнюваної комуністичної ідеології переорієнтувалися на сповідання християнської релігії.

А що стосується прадавнього минулого українського етносу, то все ще об'являються «знавці», котрим привиджується, що «скіфські баби» із бесагами голих грудей – матері українського роду. Далеко не всі в Україні знають, що Гіппократ (бл. 460 – бл. 370 рр. до н. е.), іменем якого медики дають клятву рятувати хворих, не лише знаменитий лікар золоті доби Афін, а й автор визначної пізнавальної праці «Про повітря, води і місцевості». Якби ж то прочитали недостатньо освічені написане Гіппократом. Та де там. Хто наважиться сказати, що його твір доступний широким масам?

Чи щось подібне прокльовується в колядках і щедрівках та піснях дотепер збережених календарно-обрядових відправ? А вони ж доносять до сучасності реальні картини буття українських предків з розквіту Трипільської археологічної культури! Пережите далекими предками українського роду розворушує уяву нащадків із глибини якихось семи тисячоліть! Окрім усього іншого, чому б не вірити заявленому в У ст. до н. е. грецьким поетом-ліриком Піндаром: «Звичай – цар над усіма!» Немає в невмирущій пам'яті української народнопоетичної творчості нічогісінько від скіфських звичаїв. Яке там «кобиляче молоко»! Яка там «гіппака»!

Гіппократ писав услід за Геродотом. Це тоді, коли «скіфи» ще не допекли еллінам настільки, як нашествия від них за наступних віків. У IV ст. вже нової ери римському історичу Аміану Марцеліну непосильно було стримувати гнів супроти зловорожих. Осуджував навалу із бездонного азіатського черева гунів під орудою «бича Європи» Атиллі. Приблуди з бездонного черева Азії розорили окраїни Римської імперії. Хижі загарбники тієї ж кочової породи, що й «скіфи». Однакові звичаї, характер занять, особливості побуту:

Давньогрецькі автори, починаючи ще з історика Фукідіда, не церемонилися з тими, що зі Східної окраїни ойкумени хижо позирали на Захід та й посунули врешті-решт зі стадами всілякого скоту на кращі пасовиська. Кочовиків зі Скіфії без меж, без краю називали зневажливо: «намиті хвилями», «перемішані люди, набрид», «ті, що бурмочуть».

А було ж не так давно. Було ж, що в українську свідомість Аттила втовкмачувався як київський князь. Наступним поколінням не уявити, в яку пільму історичної неправди опускалося в горезвісному Радянському Союзі, чи не рівнозначному Скіфії, українське мислення. Вчені й друковані не цуралися гарячих дискусій, палких обговорень, затятих полемік з приводу несосвітненого, яке не варте виїденого яйця – про гунів як нібито українських предків.

Чудні діла твої, Господи! Ламалися ж списи надуманих суперечок не в безпросвітній темні Середньовіччя, а в XX ст. н. е. Псевдонаукова аргументація зводилася до розумового убозтва. В тартар пільми, як і за лиховісної інквізиції, ввергало українську національну свідомість московське насильство з доморощеними прислугниками.

І все те – хіба ж не від курячої сліпоти нібито ж української еліти. Затягувався в історію української землі «бич Божий» Аттила як начебто київський князь Гатило. От до чого приводить колоніальне гноблення – ввергає великий народ у темін безпросвітну. В XX ст. в Україні основна маса населення, в тому числі й грамотії з вищою освітою, ні сном, ні духом не віддали про те, про що ще в ІУ ст. написав римський історик Аміан Марцелін:

«Плем'я гунів, про котрих обізнаність древніх письменників дуже мала, знахо-

диться за Меотійським (Азовським – ред.) болотом у бік Льодовитого океану і переважає в своєму дикунстві всіляку міру. Оскільки при самому народженні на світ немовляти (хлопчика – ред.) йому глибоко прорізують щоки гострим знаряддям, щоб тим затримати своєчасну появу волосся на зарубцьованих порізах, то вони доживають свій вік до старості без бороди, схожі на скопців. Члени тіла в них мускулісті й міцні, шиї товсті, почварний і страхітливий вигляд, тож їх можна сприйняти за двоногих звірів або прирівняти до тих грубо обтесаних на подобу людини бовванів, що їх ставлять на кінцях мостів. При такій дикій потворності у них людського образу вони так загартовані, що не мають потреби ні у вогні, ні в пристосованій до смаків людини їжі; вони харчуються корінням диких трав і напівсирим м'ясом усілякого скоту, вони кладуть його на спину коней під свої стегна і дають йому трохи попріти.

Ніколи вони не ховаються ні в які будівлі; а, навпаки, уникають їх, як гробниць, відчужених від звичайного буття людей. У них не можна зустріти навіть покритого очеретом куреня. Вони кочують по горах і лісах, з колиски привчаються переносити холод, голод і спрагу. І на чужині заходять вони під покрівлю лише у випадку крайньої необхідності, оскільки не почуваються в безпеці під дахом... Тіло вони прикривають одягом з льону або ж пошитим із шкурок лісових мишей. Немає у них відмінностей між домашнім одягом і вихідним убранням: але одного разу одягнута на шию туніка брудного кольору знімається або замінюється іншою не раніше, як вона розлізеться на шмаття від довготривалого гниття. Голову покривають вони кривими шапками, свої оброслі волоссям ноги – козячими шкурами; взуття, яке вони не обробляють ні на якій колодці, утруднює їхню вільну ходу. Тому вони не годяться для пішого бою; зате вони ніби приросли до своїх коней, витривалих, але потворних на вигляд, і часто, сидючи на них на жіночий манер, справляють свої звичайні потреби. День і ніч вони проводять на коні, займаються купівлею і продажем, їдять і п'ють і, схилившись на круту шию коня, засинають і сплять так міцно, що навіть бачать сни. Коли приходится їм радитися про серйозні речі, то й нараду вони ведуть, сидючи на конях...

Не знають вони над собою строгої царської влади, а, задовольняючись випадковим проводом кого-небудь із своїх старійшин, розтרוшчують усе, що попадається їм на шляху. Іншого разу, чимось зачеплені, вони вступають у битву; в бій вони кидаються, ставши клином, і видають при цьому грізний крик, завиваючи. Легкі і рухливі, вони раптом зумисне розбігаються і, не шикуючись у бойову лінію, нападають то там, то тут, учиняючи страшні вбивства. Внаслідок їхньої надзвичайної бистроті ніколи не випадає бачити, щоб вони штурмували укріплення або грабували ворожий табір. Вони заслуговують на те, щоб визнати їх відмінними войовниками, тому що здаля ведуть бій стрілами, спорядженими вправно виготовленими гостряками з кості, а зблизившись урукопашну з неприятелем, б'ються із беззастережною хоробрістю мечами і, ухиляючись самі від ударів, накидають на ворога аркан, щоб позбавити його можливості всидіти на коні або відійти пішки.

Ніхто в них не оре й ніколи не торкався рала. Без певного місця проживання, без домівки, без закону або стійкого способу життя кочують вони, ніби вічні блудники, з киби́тками, в яких проводять життя; там жінки тчуть їм жалюгідний одяг, зближуються з чоловіками, Народжують, годують дітей до змужніння. Ніхто з них не може відповісти на питання, де він народився: зачаття в одному місці, народжений – далеко звідти, виріс – ще далі. Коли немає війни, вони підступні, непостійні, легко піддаються всякому повіу нової надії, що перепадає, в усьому покладаються на дику лють. Подібно до позбавлених розуму тварин, вони перебувають в абсолютному невіданні, що чесне, а що не чесне, не надійні в слові й темні, не зв'язані повагою ні до якої релігії або марновірства, пломеніють дикою пристрастю до золота, до того перемінливі і швидкі на гнів, що іншого разу того ж самого дня відступаються від своїх союзників без будь-якого підбурювання й точно так без будь-чийого посередництва миряться» (Хрестоматія по истории СССР. Т. 1/М. , 1939. – С. 21-22).

У всьому цьому сукупному є визначальне, яке – природжене. А інше – набуте в плінні життя. Або ближче щодо поведінки – безумовні й умовні рефлексивні. У сукупності все це нинішнім людським розумом кваліфікується як менталітет. Гуни в Уст. настільки відмінні від антів і склавинів, що тільки руками розвести: з якого ж розуму Атила не так давно втворювався в українську свідомість як київський князь Гатило. А з другого боку, що ж тут дивуватися, коли в ХХІ ст. пропагандисти бозна-яких переконань під проводом одного з докторів політології проголошують і друкують: «великий син українського народу Чингіз-хан». Довести до пуття й видати, як належалося б, Геродота – на це в державі немає ні сил, ні коштів. А відправляти того ж дуже вченого політолога в супроводі знімальної групи в Монголію, Китай і навіть Корею, щоб «знайти родичів українського народу» – такі авантюри субсидуються прихованими «злими воріженьками». Занадто багато в Україні чи то зумисне чи через курячу сліпоту учинялося й учиняється такого, що потьмарює розум непросвіщених. А наслідки невтішні: відсталість, анемія меншовартості, полуда на очах. Досі не спромоглися піднятися в колі народів світу на повний зріст. Не доведено до свідомості мільйонних мас, що Дажбожі внуки суцільні на білому світі з такої ж давнини, як і сини Ізраїлеві.

Невмирущу пам'ять про пережите за неміряні тисячоліття береже правічна мова українського народу. Таїни найдавнішого минулого відкриваються, насамперед, у колядках і щедрівках та піснях «Ніхто в них не оре й не торкався рала. Без певного місця проживання, без домівки, без закону або стійкого способу життя кочують вони, ніби вічні блудяги, з кибитками, в яких проводять життя; там жінки тчуть їм жалюгідний одяг, зближуються з чоловіками. Народжують, годують дітей до змужніння. Ніхто з них не може відповісти на питання, де він народився: зачаття в одному місці, народження – далеко звідти, виріс – ще далі. Коли немає війни, вони підступні, непостійні, легко піддаються повіву нової надії, що перепадає, в усьому покладаються на дику лютю. Подібно до позбавлених розуму тварин, вони перебувають в абсолютному невіданні, що чесне, а що не чесне, не надійні в слові й темні, не зв'язані повагою ні до якої релігії або марновірства, горять дикою пристрасстю до золота, до того перемінливі й швидкі на гнів...» (З названого вище видання. – С. 21-22).

«Ніхто в них не оре й не торкався рала» – такими якщо вже не бачив кочівників на власні очі в ІУ ст. н. е., то знав за розповідями очевидців Аміан Марцелін. І хто ж запов'язав йому заперечувати? 2015 р. у Нью-Йорку появилася видання: «Plokyh S. The Gates of Europe: a History of Ukraine». Український переклад 2018 р. удостоєний Шевченківської премії.

Автор – Сергій Плохій. Народився в місті Горький (нині Нижній Новгород Російської Федерації – В. П.). Батьки повернулися до Запоріжжя, звідки виїздили на роботу в Росію. Син здобув вищу освіту в Дніпропетровському університеті. Кандидатську дисертацію захистив на історичному факультеті Університету Патріса Лумумби в Москві. Працював у Дніпропетровському університеті деканом факультету по роботі з іноземними студентами. Ступінь доктора історичних наук отримав у Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка.

З 2007 р. – професор історії, а з 2013 – директор Українського наукового інституту Гарвардського університету. Український переклад указаної вище книги надруковано 2016 р. у харківському видавництві «Клуб сімейного дозвілля» з дещо підправленою назвою: «Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності». 2018 р. цей твір відзначено Національною премією України імені Тараса Шевченка.

Доісторичне минуле української землі С. Плохій започатковує від «скіфських воєн». Тож мотаймо собі на вус, вдивляючись не так у «Браму...», як крізь «Браму Європи»:

«Скіфи, безумовно, вважали себе корінним населенням регіону, а не якимись

зайдами. В іншому випадку вони б не заявляли, що батьками їхнього пращура Таргітая були бог неба та дочка Борисфена, нинішнього Дніпра, головної річки царства. Цей самий міф наводить на думку, що, хоч скіфами й керували кочовики, вони вважали себе також і землеробами. Знаряддя, подаровані їм небом, включали не лише ярмо, а й плуг, виразний символ осілої культури» (Брама Європи. – С. 33-34).

На лихо, спокусилася на несосвітнене в «Брамі Європи» й видатна українська поетеса Ліна Костенко. В її поемі-баладі «Скіфська Одиссея» незаперечно правдиві два рядки:

Скіф і не скіф були для грека – скіфи.
Увесь той край він Скіфією зве.

Все інше – плід поетичного натхнення й довільної уяви, окрилених притаманними видатній майстрині слова вигадливими образами чарівної української мови та милозвучних рим. Як на моє переконання, це той випадок, коли, за народною мудрістю, «дай серцю волю – заведе в неволю»:

Хоча як інші книги погортай,
То перший цар був скіфський Таргітай.
І як легенда каже престара, –
Він син Дажбога і дочки Дніпра.

Немає й ніколи не було в природі «інших книг», які можна «погортати». І нічого сінько не каже ніяка «легенда престара». Удень зі свічкою не знайти найменшого проблеску про подібну легенду. Ні про якого Таргітая в предковичній пам'яті українських пращурів – ні слуху, ні духу. Натомість пращури українського роду справіку справляли небуденне на третій від Сонця життєдайній планеті свято Купала. Десь сім тисяч років тому одні з перших на земній кулі рільників, хліборобів, георос – «землеробів» зі слів усюдисущих еллінів переступили цивілізаційну межу. Після тисячоліть збирання дармових плодів земних та полювання на дику звірину й риболовлю заходилися скородити землю, сіяти жито, пшеницю й усяку пашницю, щоб невтомно плекати дорідні врожаї, золоте збирати збіжжя. Яскраві відлуння про обнадійливу працю на вільних веселих полях і нивах доносять до сучасності невмирущі колядки й щедрівки. Яке там «кобиляче молоко»? Яка, прости Господи, «гіппака»? Де й коли рідні мені предки – тепер працелюбні українські селяни – доїли кобил і споживали сир з того молока? В яких глибинах генної пам'яті причаїлося первобутнє? Не таїться в підсвідомості те, чого зовсім не було. А коли й траплялося зрідка подекуди, як, можливо, в українських Карпатах, у пастухів худоби, то не слід вважати прикметним, визначальним скороминуще, пов'язане з літуванням – від весни до осені.

На поетику класицизму справило неабиякий вплив так зване «піндарічне втаня» чи, простіше, «піндарічне піднесення». Роки життя давньогрецького поета-лірика – бл. 518 – 442 або 438 до н. е. Його похвальні пісні про переможців Олімпійських, Дельфійських та інших спортивних ігор – урочисті, величні. Принагідно збагатив людство афоризмом: «Звичай – цар над усіма». Віра в це спонукає мене доводити, доказувати, що доісторичні віки українського етносу не відрізнялися від елліньських з їхньою дивовижною міфологією – невмирущим надбанням юності людства. Понад те. Певен, що є можливість воскресити принаймні головне з первісного. Воно приховане, а доступніше збережене в переданнях, легендах, переказах, казках, повір'ях, забобонах, відправах при пострижинах, весільних обрядах, похоронах, відспівуваннях покійників, нашіптуваннях цілителів-самородків, збирачів лікувальних трав, приказках, прислів'ях, примовках... На жаль, так звана еліта в Україні, за винятком окремих особистостей, абсолютно байдужа щодо відновлення вікопомного.

Останніми десятиліттями президенти Академії Наук в Україні – особистості тех-

нічних профілів. За великим рахунком, їм не до давнього давня. Гуманітарна сфера – падчерка в сім'ї технократів. Не в останню чергу через це під час варварської війни 2014-2022 років орд рф в Україні на роль всезнаючого історика на пострадянському просторі претендує путін. Не змигнувши оком, заявляє: «Русские и украинцы – это один народ, Как мордва, где есть мокша и эрзя... Я пою русские песни. Они мелодичные и содержательные».

На все тій же презентації в Національному музеї літератури України видатний мовознавець Іван Пилипович Ющук наголосив: «Мова і пісня стоять на сторожі нашого народу. Ще раз підкреслюю – мова і пісня. Вчені кажуть, що записано не менше двохсот тисяч народних пісень. Є й припущення, що не менше чотирьохсот тисяч. Зупинимось на двохсот тисячах. Хай буде на кожній сторінці дві пісні... Це буде 500 томів... Якщо тут покласти – яка це буде висота! І це не дивно. І це так е!»

Як провіщає народна мудрість, «все згине, тільки правда зостанеться». Вона таїться й там, де апостол Андрій, як повідують літописи, «став під горами на березі». Справді, так. Київський Поділ з південного заходу огинають витягнуті в одну лінію три гори. У їхніх найменуваннях простежується історія вічного міста над Дніпром. Південна гора – Хоривиця – Киселівська – Замкова – Старокиївська. Далі на північний захід – Щекавиця, яка заслуговує надзвичайної уваги, що й відкриється невдовзі. Найбільш віддалена від Дніпра – Юрковиця – Йорданські висоти.

Щекавиця береже пам'ять не лише про Щека, як божества правічних вірувань українських предків. Її вершина пласка, рівнинна. Саме на тій, сказати б, ниві, 2 грудня 1581 р. київський воевода Костянтин Острозький надав орне поле місцевій церкві Богородиці. Одвічні трударі на вершині дбали про хліб насущний. У церковних писемних джерелах час від часу змигають назви того придатного для рільництва узгір'я – Скавика. Як же можна не помічати цього тим, котрих не здолав сон розуму? Скави – поняття від еллінів з відстані в якихось сім тисяч років – «копачі. Паралельно «георгос» – землероби. На пласкій горі Скавика працелюби вирощували жито, пшеницю та всяку пашницю. А нижче доглядали, культивували виноградники. Учинялося так, як оспівано в колядках і щедрівках із розквіту Трипільської археологічної культури:

Зажурилися гори й долини,
Що не вродило жито, пшениця,
Лиш уродило зелене вино!
Зелене вино вгору ся вило,
Вгору ся вило, голубо цвіло,
Голубо цвіло, сильно вродило.
Сокотила ж то гречна дівчина.
Як сокотила, кужільку пряла,
Кужільку пряла, твердо заснула.
Ой прилетіла райська пташка,
Крильцями збила, її збудила.
– Стій-ко ти, пташко, крильцями не бий,
Крильцями не бий, винце не рушай,
В мене є братчик на оженінню
Та вже й я сама заручена
За парубчика, за одинчика,
За молодого, за багацького.

(Колядки та щедрівки. // Видавництво «Наукова думка». // К., 1965. – С. 429-430).

Таке відлуння питомої української мови з розквіту Трипільської археологічної культури. «Цариця світу» Візантія нав'язала замість природної правічної мови українського етносу старослов'янську, з якої розвинулась абсолютно незрозуміла церковнослов'янська. Понад те. Український рід не одне століття нидів відторгнутим від писемності рідною мовою. Тією, яка дотепер на міжнародних оглядинах,

форумах визнається однією з найрозвиненіших та найбагатших у світі, а за милозвучністю – друга після італійської.

Великий київський князь 1113-1125 років Володимир Всеволодович Мономах – із роду Рюриковичів. Засновник князівської гілки Мономаховичів, оскільки його батько узяв жоною візантійську принцесу з династії Мономахів. Сам же уклав шлюб з дочкою англійського короля Гарольда II. Був похований у Софіївському соборі. Збереглися печаті, на яких він за візантійським взірцем титулувався як «архонт (владар у давньогрецьких полісах – В. П.) усїєї землі Руської». За його правління у літописах указується: «идеже ныне зоветься Щековица». Як же дивитися на це сліпими очима? З якої ж причини «ныне зоветься Щековица? Чи не з тієї, що задовго перед тим прозивалася – Скавика? А вже потім Shcekavutysya латинською мовою.

В XVII ст. на Щекавиці було збудовано фортецю для захисту міста від ворожих набігів.

В 1167-1168 рр. твердиню взяли в облогу татари. Та попри всі зусилля ординців мури вистояли. Кияни відбилися від хижої напасті. На них чигало ще одне лихо, таке ж невідворотне, як і Covid 2019 р. Епідемія чуми 1770-го року вигубила шість тисяч душ із 20 тисяч населення в Києві. Братські могили на Щекавиці засипані негашеним вапном і дотепер заховані в її схилах. На вшанування передчасно померлих 1782 р. було збудовано Церкву Всіх Святих, а 1809 р. зведено кам'яну дзвіницю. Від усього того в 1930-ті роки більшовики, а точніше – комуністи-інтернаціоналісти не залишили ніякого сліду. Зруйнували дощенту, як і тисячі інших православних святинь.

На самій горі, за легендами, похований Віщий Олег. «І погребли його на горі, що зветься Щекавицею. Єсть же могила його й до сьогодні. Називається та могила Олеговою». Так промовляє до нащадків «Повість минулих літ». До гори з 1869 р. веде вулиця Олегівська. Дослідник української старовини Михайло Максимович запевняв, що 1856 р. старожили показували йому ту могилу.

Промовисто шикуються в шереху незнищенні найменування: Скавика – Щекавиця – Олегівка – Олегова гора – Олегова Могила – Гора Уздихальниця. Остання назва береже невмирущий спомин про вікопомне:

«І коли [Володимир] прибув (з Корсуня до Києва – В. П.), повелів він поскидати кумирів – тих порубати, а других вогню оддати. Перуна ж повелів він прив'язати коневі до хвоста і волочити з Гори по Боричевому [узвозу] на ручай, і дванадцятьох мужів поставив бити [його] палицями. І це [діяли йому] не яко древу, що відчуває, а на знеславлення біса. Коли спокушав він сим образом людей – хай одплату прийме від людей! «Велик ти еси, господи, дивні діла твої». Учора шанований людьми, а сьогодні знеславлений! І коли ото волокли його по ручаю до Дніпра, оплакували його невірні люди, бо іще не прийняли вони були хрещення». (Літопис руський. – С. 66).

Воістину, «дивні діла» Господні. За звістками, яким можна довіряти, та за переказами київський князь Володимир – син варязького архонта Святослава Хороброго від рабині й ключниці княгині Ольги, яка зі звирячою жорстокістю розправилася із волелюбним Іскоростенем. Сама ж вона успадковувала рід завойовника Аспаруха з далекої Азії, що вдерся на Балкани й розперезався на повну губу в новоявленій столиці Пліскі. Та не хтось інший, як Візантійська імперія завдала нищівної поразки ордам приблуд, посприяла збереженню корінного люду. Такою є історія з географією.

В усій сукупності найменування гір на вищому березі Дніпра вказують на правічне буття предків українського роду, котрі протягом немірних тисячоліть у жорсткій юдолі вічності берегли в своїх душах і серцях святу вірність рідній Матері-Землі. Для кого ж це не згодом? Хіба що увєргнутим у сон розуму. Приспаних, бездіяльних, не спроможних розплющити очі.

Не вдається знайти якісь відомості про того київського міського землеміра з неукраїнським прізвищем (та, мабуть, не варто й шукати), який назвав місцину впритул

до Щекавиці Татаркою з однойменною вулицею, а сусідні вулиці охрестив як не з дурного розуму, то зі зловорожого – Печенізька й Половецька. І це в Шевченківському районі міста Києва. У цьому ж районі на старому кладовищі по вулиці Лук'янівській перед мечеттю Ар-Рахма вандали, як повідомляла на початку липня 2021 р. ТСН – Телевізійна служба новин, повалили хрест, присвячений пам'яті жертв Голодомору. В мечеті, «яка належить Духовному управлінню мусульман України», заявлено: «Ми взагалі про це не чули і нічого не знаємо». Хочуть цього сучасники чи не хочуть, але історія з географією вторгаються в усі сфери життя. Нема куди від цього подітися. Хіба що в сон розуму...

«Творець блискавки» за мою прозірливістю, а твердіше – на моє переконання – «Володар Грому». Презентація цього видання відбулася 17 червня 21 р. у Національному музеї літератури України. Надсилав електронною поштою керівникам інститутів мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського, а також Історії, Літератури, Української мови прохання делегувати на обговорення когось зі своїх співробітників. «Дарма праці, пане брате» – говорив Т. Шевченко. Ніхто не відгукнувся. Не важко здогадатися, чому. Бо ж заявлено не носієм «пишних титулів», а просто письменником та ще й доволі замовчуваним. Бо ж монополізація і на мислення, і на творчість така ж, як і на владу монобільшістю «молодих облич», за плечима багатьох з яких маячать наставники й вихователі з неабияким позавчорашнім компартійним стажем...

З важкої руки підступного псевдо-Кесарія введено в оману і простолюд, і науковців. Хитромудрий утулив у «скави» одну єдину букву – «л». Обернув «копачів» на «склавінів» – рабів. Аби пом'якшити огудливе, московські законодавці історичної моди в колишньому СРСР Б. Рибаків і Д. Лихачов перехрестили «склавінів» на «слов'ян». Звучання благозвучне. Спасибі визнаному візантійському історику Прокопію Кесарійському. З-під його стиля реально вистромлює роги. З VI ст. н. е. неупереджений провіщає:

«...племена ці, Sclaveni й Antes, не управляються однією людиною, а зстародавна живуть у народовладді, і від того у них вигідні й не вигідні справи завжди вирішуються спільно... вони вважають, що один з богів – творець блискавки – саме він єдиний владика всього, і йому приносять у жертву биків і всяких жертвних тварин».

Де ж, як не в Україні, розібратися б, як слід, із хитромудрим. Натомість усе ще за інерцією від московських авторитетів анти досі накриваються шапкою-невидимкою. Визнані М. Грушевським предки українського народу відлучаються від участі в розбудові європейської цивілізації.

І пішло-поїхало. В Інституті археології НАН України який уже рік видається періодичний збірник «In Sclavenia Terra» – «В Рабській Землі». Він є «серією, цілком присвяченою проблемам археології та ранньої історії слов'ян другої половини I тис. н. е. (друга половина V-X ст.)». Значців іноземних мов нині вистачає. На те виходить, що комусь спосібніше вдовольняти свої потреби саме «В Рабській Землі». А короткозорі маси, які – електорат, будь-що проковтнуть. Які ж ви, голубчики, вільні, коли хліб жуєте часом з квасом, порою з водою «В Рабській Землі»?

Від пережитого за неміряні тисячоліття рідного роду нікуди подітися. Та чи й треба, як воно на віки-вічні в душі й серці, а ще глибше – в генній пам'яті. Шлях до світлішого майбутнього вказують заповіді від Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки...

На лихо, й ненависть з подачі «скаженого свата» Петра I й «вражкої баби, клятої суки» Катерини II не дремає. Знов і знов проростає блекота на життєдайній ниві, глушить українську національну свідомість на справіку любій землі, де мала б панувати «В своїй хаті своя й правда, і сила, і воля».

Докладніше про все це – в моїх виданнях.

Вадим ПЕПА, письменник

Літературний бандерівець Олександр Солженіцин

Трьома знаковими фігурами російської художньої прози можна вважати Миколу Гоголя, Федора Достоєвського й Олександра Солженіцина. Гоголь – визначна фігура «золотого віку» російської літератури. Із його «Шинелі», за словами Віссаріона Белінського, власне, й вийшла ця література – не більше й не менше. Достоєвський – не лише популярний у другій половині ХІХ ст. російський автор, твори якого відзначалися глибоким психологізмом. Це, фактично, найбільш знаний російський письменник на Заході. Солженіцин же чи не найбільш відомий новітній російський автор як у себе на батьківщині, так і на Заході. До того ж «феєричний» лауреат Нобелівської премії з літератури. Йому дали цю престижну премію через вісім років після літературного дебюту. До того й після цього чогось подібного в історії цієї премії не було. На літературного Нобеля авторам треба було довгенько попрацювати, щоб його отримати. Зрештою, Солженіцин став своєрідним ідеологом для російської еліти путінської Росії.

Українці, що хотіли стати росіянами

Попри те, що ці троє авторів стали «стовпами» російської культури й були російськими імперцями, в їхніх жилах текла українська кров, на них так чи інакше вплинула українська культура, більше того – можна говорити, що всі троє ментально були українцями й мали українське світосприйняття.

Щодо крові... Гоголь народився в Україні, його батько й мати були українцями. Батько навіть писав п'єси українською мовою. Гоголь знав українську мову, але не вважав, що її треба використовувати у літературі. Достоєвський народився в Москві, жив переважно в Росії й за кордоном. Але його батько, який мав великий вплив на нього, був українцем. Своє «ментальне українство» він і передав синові. Української мови, судячи з усього, Достоєвський не знав. Але його батько розмовляв таким собі суржилом, де було чимало українізмів. Це й знайшло відображення в творах письменника – особливо раннього періоду. Щодо Солженіцина, то він у своїй роботі «Як нам облаштувати Росію?» писав: «Сам я – ледь не на половину українець, і в ранні роки зростав при звуках української мови». Справді, народився він на Північному Кавказі, де проживало чимало українців. Батько його вважався росіянином, але мати, Таїсія Щербак, була українкою, походила з багатих кубанських козаків. Саме мати й виховувала Солженіцина – батько його загинув ще до народження сина. Жили вони в Ростові-на-Дону, де теж було багато українців. Тому, закономірно, що Солженіцин «зростав при звуках української мови». Письменник прагнув правильно писати російською мовою – ту саму тенденцію спостерігаємо в Гоголя й Достоєвського. Але іноді в нього та й проривалися українізми. Наприклад, у «Архіпелазі Гулазі», говорячи про сталінську пропаганду, Солженіцин для її характеристики використовує українське слово «брехня», а не російське – «ложь». Очевидно, цей українізм звучав для нього більш сильно. А в літературних мемуарах «Буцалося телятко з дубом» він згадував, що коли в журналі «Новий мір» обговорювали його перший твір, що був опублікований, «Один день Івана Денисовича», то закидали письменнику використання «неправильних українських слів». Це було тоді, коли Солженіцину виповнилося більш, ніж сорок років, і тривалий час він жив далеко від Донщини, де чув українську мову. Але українська мовна стихія давала знати про себе. Письменник не раз у своїх творах звертався до української мови, фольклору. Наприклад, у романі «В колі першому» один з героїв говорить: «...скажу вам поговірку доброго хлопця (в оригіналі хлопца, а не парня – П. К.), мого табірного друга: «одна дяка, що за рибу, що за

рака». А далі йде роз'яснення цієї поговірки, що подана в українському оригіналі.

Ставлення згаданих трьох авторів до України можна простежити за схемою гегелівської тріади. Гоголь – теза. Він у своїх творах чимало пише про Україну. Хоча складається враження, що для нього Україна, особливо це видно у першій частині «Вечорів на хуторі біля Диканьки», така собі екзотика, з допомогою якої він прагнув розважити російського читача й стати популярним. А звернення до українського минулого, як це бачимо в повісті «Тарас Бульба», потрібне йому було для озвучення імперських, зокрема антипольських, ідеологем. Хоча, насправді, не все так просто. Й «Тараса Бульбу» використовували представники українського національного руху. Гоголь, як зазначалося, був проти використання української мови в сфері «високої літератури». Тому не сприймав творчості Тараса Шевченка. Хоча останній був у захваті від Гоголя. Й навіть присвятив йому вірш, у якому звернувся до сюжетних ліній «Тараса Бульби».

Достоевський – антитеза. Він не визнає ніякої України – принаймні в сенсі політичному. Противник «українського сепаратизму». З неприязню ставиться до Шевченка. Адже той був його конкурентом серед петербурзької публіки – до того ж конкурентом більш успішним.

Солженіцин – синтез. Він, попри своє замилювання «істинною Росією», пише про Україну й українців. Так, він не раз у своїх творах згадує про Голодомор 1932-1933 рр., засуджуючи його. Наприклад, у літературних мемуарах «Буцалося телятко з дубом» Солженіцин говорить, що український Голодомор замовчувався не лише в Радянському Союзі, а й на Заході. Для нього – це велика трагедія. У цьому творі він емоційно пише, що від голоду в Україні гинули малюки, бо «приречену сім'ю не допускали навіть до колодязя в дворі». У той час, а це 60-70-і роки, тему українського Голодомору в світі мало хто порушував. З симпатією Солженіцин говорить про бандерівців-західноукраїнців. Саме вони для нього, а не російські «івани денисовичі», є справжніми героями-борцями. Уже при обговоренні в «Новом міре» «Одного дня Івана Денисовича» йому закидали, що він пише про бандерівців і вимагали від нього їхнього осудження. Правда, Солженіцин остерігається цих героїв. Письменник готовий визнати право українців на незалежність, про що пише в «Архіпелазі Гулазі». Але водночас застерігає, що в них будуть проблеми з росіянами. Як у воду дивився! У згаданій роботі «Як облаштувати Росію?» Солженіцин же схиляється до думки, що українцям разом з росіянами й білорусами краще бути разом у одній «союзній державі». Показове ставлення Солженіцина до Шевченка. Так, у «Архіпелазі Гулазі» він переважно апелює до творчості двох авторів – Достоевського й Шевченка. Звісно, не випадково. Вони йому близькі. При цьому простежується, що все таки ближчим є Шевченко. У мемуарній книзі «Буцалося телятко з дубом» Солженіцин навіть проводить паралель між собою й українським поетом. Розповідає, що коли його почали переслідувати на «високому рівні», то Михайло Шолохов вимагав не допускати Солженіцина до пера. І тут письменник вказує: «не до типографій – до пера! як колись Тараса Шевченка».

У трьох цих письменників – своєрідне ставлення до Росії. Їм хочеться бути «правильними росіянами», підносити Росію. Й водночас вони цього не можуть. Стають жорсткими критиками Росії й російських порядків. У кожного з них є чимало «антиросійських» творів. У Гоголя це – петербурзькі повісті, де він представляє в неблаговидному вигляді імперську столицю, «Ревізор», «Мертві душі». У Достоевського критичні моменти щодо Росії зустрічаються в багатьох творах (післякаторжного періоду, а вершиною його «антиросійськості» можна вважати роман «Біси»). В особі Солженіцина маємо одного з найбільш сильних критиків радянської системи – системи, яка, за великим рахунком, була породженням російської культури й ментальності. В останньому Солженіцин не хотів признатися. Але, читаючи його

«Архіпелаг Гулаг», бачиш, що це саме так. Росіяни звикли коритися деспотичній владі. Ця влада для них є природною. Й це письменник показує – і в художніх творах, і публіцистичних. Наприклад, у публіцистичній статті «На поверненні дихання й свідомості» стверджує: «...Росія віками звично жила в авторитарних системах». Водночас він показує, що деспотизму не хочуть коритися українці – особливо західні. Для росіян же характерне пристосування. І це російське пристосування чи не найкраще показане в згаданій повісті «Один день Івана Денисовича».

Чи не найбільше бажання стати «правильним росіянином» спостерігалось в Солженіцина. Принаймні він прагнув пізнати «справжню Росію». Ні Гоголь, ні Достоевський «справжньої» сільської Росії не знали. І один, і другий жили в Санкт-Петербурзі й Москві, інших великих містах. Тут відчувався не лише «російський дух», а й «дух іноземчини». Особливо це стосувалося «двох столиць». Солженіцин же, на відміну від Гоголя й Достоевського, російську глибинку знав. Принаймні після таборів та заслання вирішив поселитися в сільській місцевості в російському Нечорнозем'ї. Деякі враження від цієї «справжньої Росії» знайшли відбиток у його творах, зокрема в оповіданні «Матрьонин двір».

Солженіцин намагався говорити про російське селянство, навіть ідеалізував його. Говорив про його діловитість, працьовитість. Зокрема, в «Архіпелазі Гулазі». Але, саме цікаво, що письменник, ведучи мову про це, в основному апелював до досвіду українських селян на Кубані й Північному Кавказі. Інша річ, що він подавав їх як росіян. Це селянство письменник непогано знав. Адже з цього середовища походила його мати. Та й дитинство і юність Солженіцина пройшли в цих регіонах, де він мав можливість спостерігати за цими селянами. Зрештою, якщо трапляється нагода, Солженіцин охоче пише про кубанців, навіть захоплюється ними. Щодо «справжнього» російського селянства, то Солженіцину мимоволі доводилося визнавати, що воно покірне й не відзначається великою працьовитістю та діловими якостями. Це, так чи інакше, простежується і в «Одному дні Івана Денисовича», й особливо «Матрьоніному дворі».

Українська релігійність

Для Гоголя, Достоевського й Солженіцина притаманні був «високий градус» релігійності. Всі вони були православними. Високо цінували православну церкву. Достоевський навіть ладний був говорити про особливу місію православ'я в світі. Але ця їхня релігійність не була російською, радше, це була релігійність, що мала українські корені. Якщо для російської релігійності на першому плані стоїть обрядовірство, а то й часто забобонність, то для релігійності української важливою є релігійність внутрішня.

В останні роки життя Гоголь, як відомо, почав демонструвати «високий градус» релігійності, що, зокрема, знайшло вияв у його творі «Вибрані місця з переписки з друзями». Цей твір був негативно сприйнятий серед представників російської «прогресивної» інтелігенції. Їхньою реакцією на зазначений твір можна вважати відомий лист Віссаріона Белінського до Гоголя (1847). Автор цього листа вказував, що письменник не розуміє релігійності російського мужика. Для останнього не притаманна якась глибока релігійність. Російський мужик тримається за релігійні обряди, від яких, зрештою, може легко відмовитися. В оцій дискусії якраз маємо протистояння української релігійності, яку представляв Гоголь, й релігійності російської, про яку вів мову Белінський.

Достоевський у своїх художніх творах пізнього періоду постійно виступає проти атеїзму російських нігілістів, особливо це простежується в його «п'ятикнижжі» – найбільш відомих романах письменника. У низці творів Достоевського, фактично, спостерігаємо протиставлення української релігійності релігійності російській.

Письменник не лише критикує атеїзм російських нігілістів, а й насміхається над обрядовітством росіян. Особливо ці моменти простежуються в останньому романі Достоевського «Брати Карамазови». У ньому, зокрема, протиставляється старцтво, яке, виявляється, в царській Росії йде від українця Паїсія Величковського, російському шануванню обрядів та забобонам.

У Солженіцина, попри його «ідейне русофільство», теж маємо схожі моменти. Він – православний. Не раз у своїх творах, «Архіпелазі Гулазі» зокрема, однозначно виступає на захист репресованої православної церкви в Росії. На початку цього твору письменник багато пише про Соловецький монастир, про те, як виникла й функціонувала ця обитель. Згадує й про останнього кошового отамана Запорізької Січі Петра Калнишевського, якого ув'язнили в цьому монастирі й де він доживав останні роки. Солженіцин показує, як за часів радянської влади цю святиню перетворили в табір, з якої й «виріс» Гулаг. Він це вважає великим злочиною. Хоча й не замислюється, що такий злочин став можливим у Росії, де переважна кількість населення не переймалася релігійними цінностями й де релігійність мала «зовнішній», обрядовий характер.

Солженіцин же зорієнтований на релігійність внутрішню. Він у своїх творах не раз звертався до релігійних питань. Зокрема, в «Гарвардській промові» сказав таке: «А є катастрофа, яка наступила вже значною мірою: це – катастрофа гуманістичної автономної безрелігійної свідомості». Й далі: «Якщо й обмине нас воєнна загибель, то неминуче наше життя не залишиться теперішнім, щоб не загинути само собою. Нам не уникнути переглянути фундаментальні визначення людського життя й людського суспільства: чи справді вище всього людина і чи нема над нею Вищого Духу? чи правильно, що життя людини й діяльність суспільства повинні більше за все визначатися матеріальною експансією? чи допустимо розвивати її в збиток цілісного внутрішнього життя?»

Не дивно, що в згаданому «Архіпелазі Гулазі» письменник не раз симпатизує сектантам-протестантам, бо в них саме внутрішня віра, яка дозволяє їм зберігати у важких умовах табору. Релігійну віру в таборі, показує він, зберігають й українці – особливо із Західної України. Правда, не так, як сектанти. Чого й близько не скажеш про росіян. Останні в таборі швидко забувають навіть хреститися.

Про це, наприклад, говорить в «Останньому дні Івана Денисовича». Ось невелика побутова замальовка з цього твору:

Перед їжею «...молодий хлопець хреститься. Бандерівець, значить, і то новенький: старі бандерівці, в таборі поживши, від хреста відстали.

А росіяни – навіть якою рукою хреститися, забули».

У цій же повісті маємо яскраву дискусію баптиста Альоши (він же й представляє внутрішню релігійність) з головним героєм твору – «істинним» росіянином Іваном Денисовичем.

Ось уривок з цієї дискусії:

»Почув Альошка, як Шухов вголос Бога похвалив, і обернувся:

– Адже так, Іване Денисовичу, душа-то ваша просить Богу молитися. Чому ж ви їй волі не даєте, га?

Косо глянув Шухов на Альошку. Очі, наче свічки, теплом пломеніють. Зітхнув.

– Тому, Альошка, що молитви ті, як заяви, або не доходять, або «в скарзі відмовити».

Для Івана Денисовича молитва – це щось у Бога випросити. Зовсім по-іншому міркує баптист Альоша. Коли ж останній цитує слова з молитви «Отче наш...»: «Хліб наш щоденний дай нам сьогодні», Іван Денисович на ці слова реагує вкрай примітивно й приземлено. «Пайку, значить?» – питає він. Альоша ж відповідає йому: «Іване Денисовичу! Молитися не про те треба, щоб посилку прислали або

щоб зайва порція баланди. Що високо в людей, то мерзота перед Богом! Молитися треба про духовне: щоб Господь з нашого серця накуп злий знімав...» Однак Іван Денисович переводить мову на інше – на духовенство. Говорить, що священнослужителі ведуть недостойний спосіб життя. Зокрема, розповідає про спосіб життя священника зі свого приходу: «В Поломні, приході нашому, нема багатшої людини за попа. Ось, скажімо, звуть дах покривати, то з людей по тридцять п'ять рублів за день беремо, а з попа – сто. Й хоч би щось сказав. Він, піп поломенський, трьом бабам у три міста аліменти платить, із четвертою сім'єю живе. І архієрей обласний у нього на гачку, лапу жирну наш піп архієрею дає. І всіх других попів, скільки їх не прислалали, виживає, ні з ким ділитися не хоче...» Тут якраз маємо своєрідний антиклерикалізм росіян, який став одним із головних чинників «боротьби з релігією» за радянських часів. Щоправда, Солженіцин не робить таких висновків. Та все ж мимоволі звертає увагу на такі моменти.

Іноді в Солженіцина проривається ще більша «крамола». Він показує, що віра росіян у своїй основі не зовсім християнська, радше язичницька. Наприклад, це бачимо в його оповідання «Матрьонин двір», яке має автобіографічний характер. Письменник у цьому творі спробував ідилічно змалювати життя «справжньої» російської глибинки. Дія оповідання відбувається в забутому Богом російському селі. Щоправда, змальована в оповіданні ідилія не дуже ідилічна, навіть трагічна. Бо якось трагічно абсурдно закінчується оповідання загибеллю героїні. Солженіцин же з симпатією змальовує її. Також говорить про релігійність Матрьони. Однак зазначає так: «Не можна сказати, що Матрьона сильно вірила. Радше, була язичницею, вгору в неї брали марновірства: що на Івана Пісного на огород йти не можна – на наступний рік урожаю не буде; якщо хуртовина мете – значить хтось вдавився, а двері ногу зачеплять – бути гостеві. Скільки жив у неї – ніколи не бачив, щоб вона молилась, ні щоб вона хоч раз перехрестилася. А будь-яку справу розпочинала «з Богом!» і мені кожен раз «з Богом!» говорила, коли я йшов до школи. Може, вона й молилася, але не показувала...»

Імперськість

Попри певну «українськість», Гоголь, Достоевський і Солженіцин є російськими імперцями. Гоголь служив у Третньому відділенні імператорської канцелярії. Й, схоже, виконував делікатні «агентурні завдання». Імперські мотиви чітко простежуються в окремих його творах, зокрема, в оповіданні «Портрет», де маємо хвалебну оду самодержавству. Та й у відомій «Ночі перед Різдом» зустрічаємо ідилічне зображення російської імператриці (схоже, Катерини II). А знаменитий «Тарас Бульба» ефективно використовувався й використовується російською імперською пропагандою.

Про імперські симпатії Достоевського навіть не треба говорити – достатньо відомі вони. Наприклад, чітко простежуються в «Щоденнику письменника». У останні роки свого життя Достоевський навіть був милостиво приближений до царського двору – хоча раніше звідав каторжанського хліба й знаходився під наглядом поліції. Отакий імперський мазохізм!...

Із Солженіциним складніше. У «Архіпелазі Гулазі» та багатьох інших творах він – ярий противник імперськості по-радянській. Письменник, фактично, є проти злиття націй у єдиний радянський народ, не приймає такої «перлини» радянського новоязу, як «багатонаціональна література». Вважає, що кожна нація має свою культуру й літературу зокрема. І, звісно, має право на існування. У його «Нобелівській лекції» є такі слова: «...зникнення націй збіднило нас не менше, ніж якби би всі люди уподібнились – в один характер, на одне лице. Нації – це багатство людства, це узагальнення особи його; навіть найменша з них несе свої особливі

барви, несе в собі особливу грань Божого замислу». І це не просто так – на догоду західній публіці – кинуті слова. Це була позиція Солженіцина, яка не раз проривалася в творах письменника.

Солженіцин критично ставився до самозвеличення росіян. У роботі «Розкаяння й самообмеження як категорії національного життя» писав таке: «Засвоїти б нам, що не буває народів, великих вічно чи благородних вічно: це звання важко заслужується, а відходить легко. Що велич народу не в громі труб: неоплатну духовну ціну доводиться платити за фізичну могутність. Що справжня велич народу – у висоті внутрішнього розвитку...» І ще: «...нелегко переконати, змусити сприйняти наших співвітчизників, що нині ми, росіяни, не в славі осяйній несемося по небу, але сидимо втрачені на спаленому духовному попелищі. І якщо не повернемо собі дару розкаяння, то загине і наша країна, й потягне за собою увесь світ».

У «Архіпелазі Гулазі» протестується думка, що в'язні сталінських таборів були за те, щоб вибухнула третя світова війна, в якій би Радянський Союз зазнав поразки. Наприклад, певною надією для них стала війна в Кореї 1950-1953 рр., яка могла набрати світового характеру. Але невже про це мріяли російські івани денисовичі, які прагнули будь-якою ціною вижити в цих таборах? А, може, Солженіцин набрався такої крамоли від бандерівців, з якими йому доводилося спілкуватися? Бо саме українські націоналісти чекали третьої світової війни, сподіваючись на визволення.

Письменник навіть осуджує колективний Захід за те, що той дав можливість Радянському Союзу стати переможцем у Другій світовій війні. «...в ХХ віці, – говорив Солженіцин у «Гарвардській промові», – західна демократія самостійно не виграла ні одної великої війни: кожен раз вона загороджувалася сильним сухопутним союзником, не чіпляючись до його світогляду. Так у Другій Світовій війні проти Гітлера, замість того, щоб виграти війну власними силами, яких було, звісно, достатньо – виростили собі гіршого й сильнішого ворога, оскільки Гітлер не мав стільки ресурсів, ні стільки людей, ні пробивних ідей, ні стільки своїх прихильників у західному світі, п'яту колону, як Радянський Союз». Знову ж такі думки співзвучні з думками українських націоналістично налаштованих авторів, зокрема Уласа Самчука в його творі «Г'ять по дванадцятій», що був написаний буквально в останні місяці існування Третього рейху. Між цим українським письменником та Солженіциним є чимало ідейних «точок дотику». Інша річ, що Самчук на роки випереджав Солженіцина. Сумнівно, що останній читав цього українського письменника. Але ж такі ідеї «носилися в повітрі», зокрема в українському середовищі й навколо нього.

Солженіцин у своїх творах часто постає як антизахідник. Але це антизахідництво водночас має антирадянську спрямованість. Так, письменник осуджував пасивність Заходу у справі окупації радянськими військами Чехословаччини й говорив про панування «духу Мюнхена». У його «Нобелівській лекції» є такі слова: «Дух Мюнхена – ніскільки не пішов у минуле, він не був коротким епізодом. Я навіть скажу, що дух Мюнхена переважає в ХХ віці. Переляканий цивілізований світ перед натиском раптово ошкіреного варварства, яке повернулося, не знайшов нічого іншого протиставити йому, як поступки й посмішки. Дух Мюнхену є хвороба благополучних людей, він є повсякденним станом тих, хто віддався жадобі благоденства що б то не вартувало йому, матеріальному благополуччю як головній меті земного буття. Такі люди – а багато їх в сьогоднішньому світі – вибирають пасивність й відступи, лиш би далі продовжилося звичне життя, лише б сьогодні не перейти в суворість, а завтра, дивись, й мине... (Але ніколи не мине! – розплата за боягузтво буде ще злішою. Мужність й подолання приходять до нас тільки тоді, коли ми ладні йти на жертви)». Або ще такі його міркування з цієї промови:

нинішня ситуація «робить оманливими міжнародні підписи й договори: всередині оглушеної зони будь-який договір нічого не варто перетрактувати, а ще простіше – забути, він як би й не існував ніколи (це Оруелл чудово зрозумів)». Чи не злободенно звучали ці слова? Або ось ще такі міркування з «Темплтонівської лекції» Солженіцина: «Проти людодів у цьому безбожному віці знайдений анестезуючий засіб: з людодідами – треба торгувати. Такий сьогодні горбок нашої мудрості».

Звісно, спокусливо навести ще низку цитат, які співзвучні реаліям сьогоднішньої російсько-української війни. Ось, наприклад: «...ніяке величне озброєння не допоможе Заходу, поки він не подолає втраченості своєї волі. При такій душевній роздробленості саме це озброєння стає тягарем для капітулянта. Для оборони потрібна й готовність померти, а її мало в суспільстві, що виховане на культі земного благополуччя. І тоді лишаються лише поступки, відтяжки й зрада» («Гарвардська промова»). Або: «Такою ж вадюю свідомості, позбавленої божественної вершини, вже після Другої світової війни було піддатися сатанинській спокусі «ядерної парасольки». Тобто: зніmemo турботи з себе, зніmemo борг і обов'язки з молоді, не робитимемо зусиль захищати себе чи тим більше когось іншого, – заткнемо наші вуха від стогонів зі Сходу, і житимемо в гонитві за щастям, а якщо гримне і над нами небезпека – то нас захистить ядерна бомба, а ні – ну тоді нехай спалиться до біса весь світ! Жалюгідний безпорадний стан, у який сьогодні скотився Захід, багато в чому визначений тією фатальною помилкою: що захист миру – не міцність сердець, не стійкість людей, – а сама лише ядерна бомба» («Темплтонівська лекція»). І на завершення цієї теми ще одна вічно актуальна цитата від Солженіцина: «...насиллю немає чим прикритися, окрім брехні, а брехня може триматися лише насиллям» («Жити не за брехнею»). Це говорилося про суспільно-моральну атмосферу, що була створена радянською владою. Але чи не стосується це нинішньої влади російської, яка стала наступником влади радянської?

Однак хоча Солженіцин противник імперії радянської, але є апологетом старої Російської імперії. Остання для нього – якщо не рай, то принаймні «хороша держава». Він начебто хоче «відродити» цю імперію – але враховуючи реалії сучасного життя. Не даремно він став таким собі «ідеологічним натхненником» сучасних російських імперців-путіністів, які теж намагаються апелювати до «імперської слави» Росії.

Варто нагадати, що Солженіцин у 1974 р. був вигнаний із Радянського Союзу. Проти нього в радянській пресі розгорнулася пропагандистська кампанія. Твори письменника вилучили з бібліотек. Однак у період перебудови ставлення до Солженіцина почало змінюватися. Його твори почали публікуватися, отримавши чималу популярність. Зрештою, уже після падіння Радянського Союзу, в 1994 р., Солженіцин повернувся в Росію. Він виступив у Державній думі – хоча проти цього була фракція «Демократичний вибір Росії». За розпорядженням тодішнього російського президента Бориста Єльцина йому була подарована державна дача. У 1997 р. письменника обрали дійсним членом Російської академії наук. У 2007 р. отримав державну премію Російської Федерації за видатні досягнення в галузі гуманітарної діяльності. Тобто був обласканий тодішньою російською владою.

Однак Солженіцин став критиком дій нової російської влади. Він засудив реформи, зокрема приватизацію, а також політику, що проводилася в Чечні. Водночас письменник вважав, що Росії загрожує НАТО, прагне її оточити. А це може призвести до втрати її суверенітету. Чи не цим зараз лякають росіян їхні правителі?

12 липня 2007 р. Солженіцина відвідав тодішній російський президент Володимир Путін, поздоровивши його з отриманням державної премії. Наступного 2008 року Путін, будучи главою російського уряду, був присутній на похованні Солжені-

щина, на якому були й інші представники російського істеблїшменту. Тобто Путїна варто вважати адептом Солженїцина. І, схоже, він перейняв деякі ідеї письменника.

Передбачення сучасної російсько-української війни?

Чи можна вважати, що Путін проводить у своїй політиці те, що заповідав Солженїцин? І, зокрема, війна з Україною є реалізацією цих заповідей?

Певним чином так є. Спробуємо розібратися. Зокрема, в «Архїпелазї Гулазі» маємо розлогї міркування про стосунки росїян та українцїв:

«А українцї? Ми давно не говорили – українські націоналісти, ми говоримо лише «бандерівцї», і це слово стало у нас настїльки лайливим, що ніхто й не думає розбиратися в сутї. (Ще говоримо – «бандити», по тому засвоєному нами правилу, що все в свїті, хто вбиває за нас, – «партизани», а всі, хто вбиває нас, – «бандити», починаючи з тамбовських селян 1921 року).

А суть та, що хоч колись-то, в Київський період, ми становили єдиний народ, але з тих часїв його розірвало, і віками йшли порїзно і косо наші життє, звички, мови. Так зване «возз'єднання» було дуже важкою, хоча може бути й щирою чиєю-то спробою повернутися до попереднього братерства. Але погано потратили ми три віки з тих пір. Не було в Росїї таких діячїв, хто б задумався, як звести нарїдно українцїв та росїян, як згладити рубець між ними. (А якби не було рубця, так не стали би весною 1917 року створюватися українські комітети й Рада потїм. Зрештою, в Лютневу революцію вони лише федерації вимагали, ніхто й не думав від'єднуватися, цей жорсткий розкол лїг від комунїстичних лїт).

Більшовики до приходу до влади прийняли питання без труднощїв. В «Правдї» 7 червня 1917 Ленїн писав, що більшовики вважають Україну «загарбанням росїйських царїв і капїталїстів». Він написав це, коли вже існувала Центральна Рада. А 2 листопада 1917 була прийнята «Декларація прав народїв Росїї» – адже не на жарт же? адже не в обман заявили, що мають право народи Росїї на самовизначення аж до відокремлення? На пївроку пізніше радянський уряд просило кайзерївську Нїмеччину посприяти Радянській Росїї в укладеннї миру і визначеннї точних кордонїв з Україною, – і 14 червня 1918 Ленїн підписав такий мир з гетьманом Скоропадським. Тим самим він показав, що цїлком примирився з віддїленням України від Росїї – навіть якщо Україна буде при цьому монархічною!

Але дивно. Як тїльки впали нїмцї перед Антантою (що не могло мати вплив на принципи нашого ставлення до України!), за ними впав і гетьман, а більшовицьких сил виявилось більше, ніж у Петлюри, – більшовики відразу ж перейшли визнаний ним кордон і нав'язали єдинокровним братам свою владу. Правда, ще 15-20 рокїв потїм посилено й навіть з натиском грали на українській мовї й втовкмачували братам, що вони цїлком незалежні й можуть від нас віддїлитися коли завгодно. Але як тїльки вони захотїли це зробити в кінцї війни, їх оголосили «бандерівцями», стали ловити, катувати, страчувати й відправляти в табори. (А «бандерівцї», як і «петлюрївцї», це всі ті ж українцї, які не хочуть чужої влади. Дїзнавшись, що Гїтлер не несе їм обїцяної свободи, вони й проти Гїтлера воювали всю війну, але ми про це мовчали, це так же невивідне нам, як і Варшавське повстання 1944 року).

Чому нас так дратує український націоналізм, бажання наших братїв розмовляти, і дїтей виховувати, і вивїски писати на своїй мовї. Навїть Михайло Булгаков (в «Бїлій гвардїї») піддався цьому невірному почуттю. Раз уже ми не злилися до кінця, раз вже ми рїзні в чому-то (досить того, що це вони відчувають вони, менші),

а – дуже гірко! але раз вже це так? оскільки час втрачено, і більш всього втрачено в 30-і і 40-і роки, загострено-то більше всього не при царі, а при комуністах! – чому нас так дратує їх бажання відділитися? Нам шкода одеських пляжів? черкаських фруктів?

Мені боляче писати про це: українське й російське поєдналися в мені і в крові, і в серці, і в думках. Але великий досвід дружнього спілкування з українцями в таборах відкрили мені, як у них наболіло. Нашому поколінню не уникнути заплатити за помилки старших.

Тупнути ногою й крикнути «мое!» – найбільш простий шлях. Набагато трудніше вимовити: «хто хоче жити – живіть!» Як не дивно, але не збулося передбачення Передового Вчення, що націоналізм зів'яне. У вік атому та кібернетики він чомусь розквітнув. Й підходить час нам, подобається чи не подобається, – платити по всіма векселями про самовизначення, про незалежність, – самим платити, а не чекати, що будуть нас палити на вогнищах, в ріках топити й обезголювати. Чи велика ми нація, ми повинні довести не величиною території, не числом підопічних народів, – а величиною вчинків. Й глибиною оранки того, що нам лишиться за винятком земель, які жити з нами не захочуть.

З Україною буде дуже боляче. Але треба знати їхнє загальне напруження. Якщо не вдалося за віки – значить, треба виявити розсудливість нам. Ми зобов'язані віддати рішення їм самим – федералістам чи сепаратистам, хто в них кого переконає. Не поступитися – безумність та жорстокість. Й чим м'якшими, чим терпимішими ми будемо, чим більше роз'яснюватимемо зараз, тим більше надії відновити єдність у майбутньому.

Нехай поживуть, спробують. Вони швидко відчують, що не всі проблеми вирішуються відокремленням».

Поза цим основним текстом Солженіцин робить виноску. До того ж дуже важливу. Її варто навести: «Через те, що в різних областях України – різне співвідношення тих, хто вважає себе українцем, і хто – росіянином, і хто – ніким не вважає, – тут буде багато складного. Можете бути, по кожній області знадобиться свій плебісцит і потім пільгове й бережливе ставлення до всіх, хто бажає переїхати. Не вся Україна в її сьогоднішніх формальних кордонах є справді Україна. Якись лівобережні області безумовно тяжіють до Росії. А вже Крим приписав до України Хрущов й зовсім до дубу. А Карпатська (Червона) Русь? Перевіримо і на ній: вимагаючи справедливості до себе, як справедливі будуть українці до карпатських росіян?»

Спробуємо розібратися в цих міркуваннях. Спочатку Солженіцин апелює до періоду Київської Русі. Повторює тезу про «єдиний народ» в ті часи. До цієї тези письменник не раз повертатиметься. В принципі, тут нічого дивного немає. Про єдиний російський народ говорилося в царській Росії. У радянській літературі з'явилося твердження про існування єдиної давньоруської народності, на основі якої виникли російський, український та білоруський народи. Зараз ця теорія експлуатується в Росії. Та й не лише там. Навіть і в Україні. Так, знаний український академік Петро Толочко випустив книгу про єдину давньоруську народність. То чого дивуватися Солженіцину?

Взагалі письменник доволі вільно інтерпретує історичні факти, що стосуються відносин росіян і українців. Багато є тут стереотипного, нав'язаного довготривалою традицією російської історіографії. Але заради справедливості варто сказати, що ці проросійські стереотипи поширені й у сучасній українській історіографії, зокрема, стереотипи про «близькість», «братерство» російського й українського народів, а також їхнє прагнення «возз'єднатися».

Однак Солженіцин усвідомлює, що те братерство є «розбитим», що допущено

чимало «помилок» у цій справі. Навіть у нас до недавнього часу про це не дуже любили говорити. Інша річ, що Солженіцин занадто тенденційно трактує ці помилки. Мовляв, вони в основному допускалися за радянських часів. Ніби за часів імперської Росії не було гонінь на Тараса Шевченка (про них то Солженіцин добре знає!), чи не було Валуєвського циркуляру, Емського указу? І не тільки... Натомість, письменник неприязно говорить про політику українізації, яку проводила радянська влада на початках свого існування.

Солженіцину хочеться, аби росіяни й українці були разом. Адже, як він писав, «українське й російське поєдналися в мені і в крові, і в серці, і в думках». Це правда. При чому «українське» він ставить перед «російським». Не беруся судити, наскільки це письменник зробив свідомо. Однак справді українське стояло в нього перед російським. Це українське він вибрав з молоком матері-українки, із його оточення в дитячі та юнацькі роки. Ментально, як уже говорилося, він був українцем. Але «робив» себе росіянином. В принципі, Солженіцин далеко не один такий. Таких не тисячі – мільйони. Це напівукраїнці, напівросіяни. Або українці, які опинилися в Росії. Їм хочеться, щоб існували між Україною й Росією «братерські відносини», щоб вони були – як одно.

І все ж Солженіцин розуміє (як би це не було йому боляче) прагнення українців до самостійності. Він з повагою говорить про українські визвольні змагання – пелгюрівців, бандерівців. До речі, коли в журналі «Новий мір» обговорювали твір «Один день Івана Денисовича», то закидали автору, що там багато згадок про бандерівців. І це треба прибрати. Про ці «бандерівські страсті» при обговоренні згаданого твору цікаво почитати в мемуарах «Буцалося телятко з дубом».

Однак Солженіцин попереджає, що «з Україною буде дуже боляче». Це було сказано, вважайте, майже за чверть століття до розпаду Радянського Союзу й проголошення незалежності України. Або ось ці його слова (варто ще раз процитувати): «Не вся Україна в її сьогоднішніх формальних кордонах є справді Україна. Якись лівобережні області безумовно тяжіють до Росії. А вже Крим приписав до України Хрущов й зовсім до дубу. А Карпатська (Червона) Русь? Перевіримо і на ній: вимагаючи справедливості до себе, як справедливі будуть українці до карпатських росіян?» Тобто Солженіцин передбачав «розділення» України, те, що Росія «має право» відібрати в неї Крим, певні області лівобережжя, які «тяжіють» до Росії. І навіть говорить про «карпатських росіян». У цьому сенсі він ніби передбачав війну, яка може вестися між Росією й Україною за ці території. Звісно, він війни не хотів. Вважав, що треба вирішувати ці питання мирно. Однак не склалося.

Як би себе повів Солженіцин під час нинішньої російсько-української війни? Не будемо гадати. Одне можна точно сказати: він знав, що українці чинитимуть опір, особливо українські націоналісти. Письменник розумів (хоча йому важко було признатися в цьому розумінні) ментальну відмінність українців і росіян. І відображував це в своїх творах – часто несвідомо.

Твір, завдяки якому Солженіцин увірвався в російську літературу, «Один день Івана Денисовича».

Це повість про типового російського мужика. Ця «типовість» дала можливість опублікувати твір у журналі «Новий мір», редагований Олександром Твардовським. Останній вважав себе людиною, яка походить із російського селянського середовища. І добре розуміє «російський селянський характер». Хоча це не зовсім так. Твардовський походив зі Смоленщини. А це білоруські терени – щоправда, тотально русифіковані. Ще один «тотально русифікований» (але українець) Микита Хрущов, який теж походив з селянського середовища, підтримав «Один день Івана Денисовича». Й значною мірою завдячуючи цьому твору став «допущеним» у радянську літературу.

Однак повернемося до твору. Його герой потрапив у табір – передусім через те, що Сталін не підготувався до війни з німцями. Спочатку Іван Денисович опинився в німецькому полоні, втік звідти й потрапив до своїх. Але свої його ж і кинули в табір – начебто за шпигунство. Чи обурює Івана Денисовича така ситуація? За великим рахунком, не дуже. Він вважає, що сів «ні за що». Але мириться з цим.

Покірність долі – це чи не головна риса характеру Івана Денисовича як типового представника російського селянства. Він навіть наказує дружині не присилати собі посылку, бо це для її бідного господарства є тягарем. Вони ще листуються. Це листування – єдиний зв'язок між Іваном Денисовичем та його дружиною. Але це якийсь примарний зв'язок. Кожен з них живе своїм життям. І ці, здавалось би, близькі люди все менше розуміють один одного. Хоча певні ілюзії Івана Денисовича щодо дружини зберігаються. Він сподівається, що вона пришле йому посылку. Однак ці сподівання марні...

Загалом же Іван Денисович не буде бунтувати, чинити опір. А пристосовуватиметься до обставин – якими б вони не були важкими. Для нього головне – не жити, а вижити. Власне, повість описує один день такого виживання. Герой твору переймається тим, щоб не захворіти, не потрапити в карцер (бо це його може фізично добити), думає про те, як наїстися.

Про якісь вищі чи то духовні запити Івана Денисовича говорити не варто. Їх практично не існує. Він не знає «високої» російської культури. Це його сусід по таборовам нарама Цезар Маркович може обговорювати якісь культурні новинки. А для Івана Денисовича ці новинки – terra incognita. «Висока» культура, за великим рахунком, йому ні до чого. Вона ж не допомагає вижити. Навпаки, «некультурний» Іван Денисович допомагає вижити інтелігенту Цезарю Марковичу. Зокрема, навчає його, як зберегти отриману посылку з продуктами.

Хоча що візьмеш з простого російського мужика Івана Денисовича! Він же університетів не закінчував. Але ж є російська інтелігенція! Що – вона? В тім то й річ, що ні що.

Несвідомо Солженіцин тут показує, що «висока російська культура» занадто далека від народу. Це – культура вузького кола людей. Народ же має свої потреби – які назагал прості, зорієнтовані на примітивне виживання. Навіть релігійні потреби, фактично, відсутні в цій «народній культурі».

«Один день Івана Денисовича» – це, за великим рахунком, вирок й російському народу, й російській інтелігенції з її «високою культурою».

Є в творі й українська тема. Але вона маргінальна. Точніше – маргіналізована. Власне, Солженіцина при підготовці твору до друку змусили її маргіналізувати. Але навіть те, що лишилось, багато що говорить. Українці тут, виявляються, є сильнішими за росіян. У них є основа, яка дає можливість їм триматися – навіть у непростих умовах.

Більш широко українська тема представлена в «Архіпелазі Гулазі». Солженіцин писав, що довгий час у таборах Гулагу кримінальні злочинці («блатні») тероризували політичних. Однак у післявоєнний період відбувся перелом. І це було значною мірою пов'язано з тим, що в таборах почали з'являтися українці, передусім західні українці, бандерівці. Вони не мирилися зі сваволею «блатних», ставили їх на місце. Також ці люди стали бунтівним елементом у таборах.

У згаданому творі чимало уваги було приділено Кенгірському повстанню. Солженіцин розповідав, що під час нього українці створили свій особливий центр. Читаємо: «Центри, а особливо український (у всьому таборі росіян було не більше четвєрті), очевидно, лишилися самі по собі. Михайло Келлер, український партизан (Солженіцин, як бачимо, називає бандерівців партизанами – так, як їх іменували в Україні – П. К.), що з 1941 воював то проти німців, то проти радянців, а в

Кенгірі публічно зарубав стукача, з'являвся на засідання мовчазним спостерігачем від того штабу». Письменник був не в захваті, що українці відособилися й не довіряють росіянам. У цьому він вбачав такий собі «національний егоїзм». Та все ж відзначав завзятість українців і здатність боротися. Наприклад, писав: «А жінок в Кенгірі виявилось багато не лише горлатих, але й сміливих, особливо серед українських дівчат, яких й було в жіночій лагпунктів більшість».

Солженіцин бачив, принаймні це чітко видно з «Архіпелагу Гулагу», що українці, на відміну від росіян, не будуть коритися сваволі влади. Але прямо він не хотів цього визнати. Чи боявся? Боявся признати, що в цьому питанні українці різняться від росіян. Йому ж хотілося вірити, що ми «близькі народи», «народи-брати». Він симпатизував бандерівцям. Й водночас остерігаючись цих симпатій.

За великим рахунком, сам Солженіцин став «бандерівцем» у російській літературі, а не «літературним власівцем», як його обзивала радянська пропаганда. До речі, ставлення Солженіцина до Російської визвольної армії, чи то власівців, далеке від захоплення. Він розумів і показував, що це явище не було виявом «народної ініціативи», а стало результатом складних воєнних обставин, коли російські військовополонені, а також жителі окупованих територій, позбавлені захисту радянської влади, котра, фактично, оголосила їх зрадниками, хотіли якось вижити – як і Солженіцинський Іван Денисович у сталінському таборі. Власовство стало виявом покірності російського національного характеру. Зовсім інше явище – бандерівство. Воно виникло знизу. Це справді була українська народна ініціатива, щоб оборонити себе від окупантів і зайд – німців, советів, зокрема, їхніх червоних партизанів, польських бойовиків, банд грабіжників тощо. Загони української самооборони на окупованих німцями територіях спочатку виникали стихійно, без особливого втручання політики. Можна пригадати тут Українську Повстанську Армію Тараса Бульби-Боровця. Цю стихійність, народну ініціативність спробував показати Улас Самчук у романі «Чого не гоїть огонь». До речі, цей письменник у висвітленні деяких тем передував Солженіцину, зокрема, у висвітленні теми Гулагу.

Не беремося судити, наскільки Солженіцин розумів відмінність між власівством і бандерівством, але відчував її – це точно. Бо був інтуїтивістом. Й інтуїтивно вибрав для себе бандерівство – принаймні в поведінці, своїх стосунках з радянською владою. Він свідомо писав твори, які підривали цю владу, пішов до неї в опозицію – як і менш відомі за нього українські дисиденти 60-70-их років. Солженіцин, на відміну від «чистих» росіян, що стали метрами радянської літератури, не виявляв покірності, пристосування. Показові в цьому плані його відносини з «російським народним поетом», насправді, тотально русифікованим смоленським білорусом Олександром Твардовським. Вони були друзями, але й опонентами. Твардовський, який чимало зробив для Солженіцина, «пробив» публікацію його «Івана Денисовича», постійно закликав письменника до покірності, до примирення з радянською владою. Той відмовлявся й робив свою справу.

Для українців Солженіцин, в жилах якого (принаймні по матері) текла бунтівна кубанська козака кров, став такою собі «пропащою силою». Він не захотів стати українцем, але відчував потяг до українства. Бо ж чому симпатизував бандерівцям або Тарасу Шевченку? Солженіцин вирішив творити на полі російської культури. Чимось він нагадає ще одну нашу «пропащу силу», свого земляка, талановитого й авантюрного кубанця генерала Андрія Шкуро, який служив білогвардійцям, але вкінці життя, щоправда, згадав про своє українство й ладний був прилучитися до українського руху. Скільки ж бо таких «пропащих сил» породив наш народ!

Петро КРАЛЮК

(г. «День», www.day.kyiv.ua, 18 червня 2022 р.)

Чорне задзеркалля російської літератури

Про яскравий приклад відмінності українців від росіян

Про шкоду російської літератури для українців дуже детально висловився ще Іван Нечуй-Левицький у праці «Непотрібність великоруської літератури для України і для слов'янщини», роблячи дуже слушний висновок, що «Україну жде погана перспектива в Росії, перспектива темна, як ніч, і тільки нові українські інтелігентні національні сили світять в тому темному будущому часі, як зірниця ранком».

На жаль, наші національні сили не були ще готові йти на смерть за свою свободу і наївно вірили обіцянкам ворога. Тому ота темна ніч і супроводжувала нас усі останні роки.

Менш відома друга праця письменника «Українство на літературних позвах із Московщиною». Цього разу приводом став відгук Пипіна на історію української літератури Омеляна Огоновського.

Пипін тут висловлює ті самі погляди, що й Путін, уважаючи нас одним народом і пінячись від злості, що давня руська література – це література передусім українська, а Русь, як не крути, не Московія.

Для мене цікавою було у працях Нечуя статистика поширення російських журналів. Як з'ясувалося, найбільше читачів та передплатників мав Петербург, а відразу за ним Херсонська, Київська, Харківська, Катеринославська, Таврійська, Полтавська і Подільська губернії. Причина тут зрозуміла. Журнали передплачували передусім міста. А українські міста заселила окупаційна влада – урядники, військові, попи, їхні дружини і т. д. В російській провінції залишилися хіба плюшкіни та собакевичі, які нічого не читали.

Говорячи про фольклор, Нечуй наводить разючий приклад із весільних пісень. Наприклад, українці у весільних піснях кепкують зі старости і сватів без зла:

Наш староста з міста
В нього голова з тіста,
Зуби з петрушки,
Очі з чорнушки,
Голова сніпками вшита,
Борода гонтом підбита.
А от російські дружки кленуть:
Да тебе свату большому
На ступень ступить – ногу сломить,
На другой ступить – другу сломить,
На третій ступить – голову свернуть.
Да трясло бы ты, повытрясло!
Да сквозь печь провалится!
Я кладу жалобу что на сватью на большую,
На лукавую, на вилявую,
На змею семиглавую!
Семиглавую, семихвостую!
Чтобы тебе, сватьюшка,
Синовей бы те разбойников,
Дочерей-посиделочек...
Умереть бы тебе, сватьюшка!

Це дуже яскравий приклад відмінності наших народів. Відмінність ця полягає ще й на тому, що в росіян нема взагалі народних пісень, які б хтось і досі співав. Все, що співають при застіллі, – це авторські пісні («Коробейнікі», «Стенька Разін», «Ой, мороз-мороз», «Очі чьорниє» і т. д.). Так звані народні не мають привабливої мелодії, не мають зрозумілої гармонії, зате мають убогий зміст. Ось пісня, яку співала Лідія Русланова:

Валенки да валенки
Ой, да не подшиты, стареньки
Нельзя валенки носить
Не в чем к миленькой ходить...

Та от несподіванка: вона не російська, а циганська.

Російська література творилася згори, не беручи до уваги народний фольклор, який виявився дуже бідним. Більшість казок – це переповіджені зарубіжні казки, які широко розходилися в дешевих виданнях.

Це та сама пастка, в яку потрапили брати Грімм, записуючи казки у юних начитаних дівчиць із родин гугенотів, які втекли з Франції. Відповідно, багато тих казок не були німецькими.

«Аленький цветочек» Аксакова, «Маша и три медведя» Толстого – це англійські казки. Жодна з цих казок ніколи не була зафіксована у фольклорних записах до того, як з'явилася в літературному опрацюванні.

Казки про «Снігурочку», «Колобка», «Ріпку» позичені в українців, а казка «По щучьему веленью» – у фінів. Коли зазирнути до «Народных русских сказок» А. Афанасьєва, то можна побачити там цілу купу українських і білоруських казок – одні з них в оригіналі, інші в перекладі, а ще доволі багато казок, про які скромно не вказано, де записані.

Так, у примітці до казки № 56 про дурного вовка читаємо: «У малороссиян существует поговорка «Кому, кому, – а що куцоуму, то вже не минецця». До чого тут українська приказка, якщо казка російська? Але де вона записана – знову мовчок.

Більшість записів російських казок були сфальсифіковані. У той час, як українці не мали в Росії своєї літератури, а казки існували винятково в усній формі, росіяни вже з XVIII ст. масово поширювали серед народу лубкові книги. Їх розносили по селах разом із гребінцями й люстерками коробейники. Відтак селяни, прочитавши німецькі, французькі чи там арабські казки, залюбки потім пригощали ними фольклористів.

У зібранні Афанасьєва у примітках до казок так і пишеться: «Текст перепечатан с лубочного издания» або «Текст представляет собой литературно-повествовательную обработку былины об Илье Муромце и Соловье-разбойнике».

Та й казки, записані на якій-небудь Тамбовщині, викликають тиху підозру про фальсифікат: «Сивко бурко, вещей воронко», «Две Доли», «Марко Богатый», «Лихо». Казка «Людська доля» подається чистою українською мовою, але... записана в «Мал-мыжском районе Кировской области».

Щодо російської літератури, то її варто читати бодай задля того, щоб пізнати глибше свого ворога.

А читати треба не тих найвідоміших і перекладених у всьому світі, а другорядних, яких не перекладають. Наприклад, Салтикова-Щедріна. Хоч і не можна назвати його другорядним, та все ж він майже невідомий на Заході. Єдиний роман, який переклали на кілька мов – «Господа Головлёвы», а найбільш сатиричні і дошкульні для росіян твори не перекладені. Не любили його і в Московії, бо поглумявся він над кацапами не згірш від Гоголя. Пригадую, як у 1980-х привіз до Львова якийсь московський театр виставу «Історія одного міста». Публіка валила шалено, бо в репліках

персонажів усе було актуальне й на той час. Врешті втрутилися обкомівці і змусили окремі фрази прибрати.

Ніхто не буде перекладати й Глеба Успенського, та й не просто його перекласти, але ж, читаючи його нариси, бачиш, яка страшна, незборима прірва розділяє нас із московитами. Він описує таких потвор у людській шкурі, що дуже добре накладаються на новітніх окупантів. Згвалтування, пиятика, підлість, брехня, крадіяство – усе це ознаки московита. Зрештою, навіть Іван Аксаков, побувавши на ярмарках в Чернігівщині, писав, що український крамар ніколи не запросить за крам зайвого, а скаже свою ціну і вже не спустить ні на шаг, ще й говорити не схоче, тоді як поруч із ним кацап залупить втроє і буде вперто торгуватись. А це, між іншим, риса суто азійська – називати завищену ціну, а потім спустити ледь не в чотири рази.

Література російська сповнена жахів.

У поемі Некрасова «Кому на Руси жить хорошо», яку важко назвати поетичною, селянка Матрьона розповідає про те, як вона пішла на поле жати, а дитину залишила на діда. І ось як переказує цей епізод шкільний підручник: «Но недоглядел дед, уснул, разморенный солнышком, а Демушку съели свинки».

Як лагідно: «свінкі»!

Звичай, коли сини йдуть на заробітки, а батько спить із невістками – теж яскраво описаний в російській літературі. Зокрема у повісті Алексея Потехіна «Около денег», де фабрикант, випровадивши з дому сина в дорогу, іде зі своєю невісткою до міста і живе там з нею в готелі, купує їй цінні подарунки.

Або ось Фйодор Решетніков з його повістю «Подліповци». Це чистої води роман жахів. Розповідається тут про село, заселене перм'яками, які рідко коли їли хліб. Через постійну негоду селяни косили жито й овес завчасу, ще зеленим. «Только начинает созревать хлеб, – баско! вдруг дожди, заморозки, снег... Поплачешь, погорюешь, да и скосишь травку божью, измелешь и ешь так с горячей водой, либо настоящей мучки смешаешь али коры синовой, либо липовой наскоблишь». Усе село – самі лежебоки, ніхто нічого не хоче робити. Взимку з холоду та голоду люди вмирають як мухи. І це при тім, що біля села густелезний ліс. Але їм ліньки йти рубати дрова.

Померлих ховають у сяк-так збитих скринях задля економії по двоє. Відспівує піп у личаках та в полатаній рясі. Сисойка, який ховав жінку, спочатку плакав за нею, а потім став її лаяти «стервом», а попа – «чучелом».

«Сысойке страшно опротивела жизнь в своем дому: каждый день и даже ночь ревели его маленькие брат Петр четырех лет и сестра Пашка двух лет, которые мерзли с холоду и постоянно голодали. Эти маленькие дети, не умеющие еще выговаривать и ходить, постоянно лежали или сидели полунагие, одетые в несколько тряпок, сшитых наподобие мешков. На них не обращалось внимания ни Сысойком, ни матерью, которая, больная и сумасшедшая, постоянно лежала на печке и охала. Куда Сысойко ни посадит детей, там они и сидят, там и ползают. Он даже нарочно садил их на голый пол, для того, чтобы они скорее умерли, нарочно не давал есть, думая, что они помрут; но ребята кричали с каждым днем хуже, – Сысойко злился, хотел их пришибить чем-нибудь, но ему было жалко, он чего-то боялся».

Але мрія його збулась. В комині обвалився камінь і забив дітей, коли вони лежали в печі. «На другой день Пила сделал ящик в виде гроба, положил в него два маленьких трупа, завернутые в мешки, заколотил ящик с досками и повез на дровнях в село».

У попа виникає підозра, що Сисойка сам їх і забив. Але якщо віддасть корову, то заплющить на це очі.

Ні, таки варто читати цю чорнуху. Щоб ніколи у нас не виникало до них співчуття.

Юрій ВИННИЧУК

Агонія тіні

На врученні ордена Почесного легіону Ліна Костенко назвала себе представницею всесвітньо невідомої літератури. Гірке та точне визначення, яке, сподіваюся, буде спростоване новим часом. Вражає, що у 2022 році, через три десятиліття після проголошення незалежності України, орден, яким заслужено нагороджено прекрасну українську поетесу, сприймається нами як справжнісінька політична та культурна сенсація. А, між іншим, росіян – кавалерів цього ордена – і не порахувати. І справді талановиті люди, і ті, чий культурний та політичний внесок ми сприймаємо, м'яко кажучи, з подивом. І Федір Шаляпін, і Зураб Церетелі. І Галина Вишневська, і Володимир Познер. І Людмила Улицька, і Олег Табаков. І так, звісно, у Путіна цей орден теж є. А в імператора Олександра II, який підписав Емський указ про заборону української мови, – взагалі Великий хрест ордену. Можливо, з цього варто почати?

Суть проблеми в тому, що всі ці століття українці перебували в тіні навіть не російської, а імперської культури. Ціла держава працювала над тим, щоб переконати у другосортності української культури навколишній світ, та й нас самих. І промила мізки настільки, що навіть зараз неосвічені володарі міщанських дум запевняють свою невибагливу аудиторію в тому, що як тільки ми потрапимо до Європи, нас там одразу зустрине Федір Михайлович Достоевський.

Ну зустрине і зустрине – важливо, щоб без Раскольникова, Ставрогіна та інших своїх збожеволілих від безкарності героїв. Але ж не лише він один, правда? Карел Чапек теж зустрине. І Богуміл Грабал. І Мілан Кундера. А нова чеська література почала розвиватися приблизно тоді ж, коли й українська. І спиралася приблизно на ті самі верстви читачів – мешканців невеликих міст та сіл. І при цьому чеських читачів значно менше, ніж читачів-українців. Але це в іншій країні. Перемістимося до самої України. Шолом-Алейхем, який міг зустрітись на київській вулиці з Михайлом Коцюбинським, – всесвітньо відомий письменник, «Скрипаль на даху» досі у репертуарі бродвейських театрів. Розмір таланту? Сила культури? Так, звичайно, Шолом-Алейхем – великий письменник. Але імперії просто виявилось не під силу залишити у своїй тіні єврейську літературу тому, що це була всесвітня література, тому що Шолом-Алейхеми читали і в США, і у Польщі, й у Аргентині. Імперія розстріляла єврейських письменників, закрила єврейські журнали та театри, знищила школи та навіть мовні курси – а з авторитетом культури на ідиш нічого вдіяти не змогла. І у результаті носіїв мови ідиш вже майже немає, а Шолом-Алейхем та інші єврейські письменники є.

А українська література опинилась у тіні майже вся, особливо після 1939 року. У тіні імперії, яка свідомо оголошувала першосортною одну мову, одну літературу, одного імператора, білого чи червоного. У Празі нікому на думку не спадало вважати, що письменник, який пише німецькою мовою, за визначенням цікавіший за автора, який працює чеською. Тому ні у кого ніколи не виникало сумнівів у «першосортності» чеської культури, тому у сучасному світі чеські письменники відомі практично так само, як російські – і це при тому, що кількість носіїв мов є несумір-

ною. А у країні, в якій ми всі жили до 1991 року, не було жодних сумнівів, що російський письменник, який живе у Москві, – це культура, російський письменник, який живе у «національній республіці», – це провінція, а письменник, який пише «національною» мовою, – це село. При цьому представники культури «першого ґатунку» самі вирішували, що їм перекладати з «третьосортних» культур і робити умовним надбанням усєї імперії. Тому, наприклад, творчість Ліни Костенко – тера інкоґніта для носіїв російської мови, хоча поза всяким сумнівом саме вона, а не хтось із російських поетів, стала найяскравішою представницею знаменитих «шістдесятників». Але ніяк не тільки творчість Ліни, повірте. Велика латиська поетеса Аспазія, дружина Яна Райніса, була у Радянському Союзі практично забороненою, її почали перекладати лише у 1990-ті. І так, я у юнацькі роки міг читати Ахматову чи Ахмадуліну російською, Ліну Костенко українською, Аспазію латиською і розуміти, що українська та латиська поезія нічим російській поезії не поступається. Але хто сказав, що для розуміння такої простої істини треба бути поліглотом?

Ні, потрібно просто вийти із тіні. Потрібно перестати бути культурою, яка стає зрозумілою світу лише за допомогою російської мови або як альтернатива російській культурі. Те, що написано найкращими українськими письменниками, створене українськими композиторами та художниками, нічим не поступається рівнем іншим світовим культурам. Це просто. Потрібно просто увімкнути світло – і зловісна тінь зникне.

І тоді, коли ми приїдемо до Європи, нас там зустріне не Достоевський, аж ніяк. Нас там зустрінуть Шевченко, Леся, Стефаник, Коцюбинський та Франко.

І Ліна Костенко. Так, звісно, Ліна Костенко. Кавалер ордена Почесного легіону.

Віталій ПОРТНИКОВ

У Кремлі шанують своїх фашистських вчителів

Насамперед слід зазначити, що Путін пройшов вищу школу КГБ, в якій вчили не любити, поважати людей чи християнського ставлення до ближнього, але вчили підступно (без слідів) вбивати, завербовувати до співпраці, підкуповувати, шантажувати, погрожувати. Його діяльність на посаді такого собі агента у Східній Німеччині не вимагала багато знань, чогось дуже суттєвого (в розумінні державного), скоріш, засвоювати методи знайомства, контактів, що стало йому в пригоді після розпаду СРСР – він це майстерно використав. Звичайно, що і знання німецької мови допомогло йому влаштуватися біля мера Петербурґа, звідки він потрапив до верхівки Кремля.

Про цей період його життя вже написано багато, але слід приглянутись саме до періоду, коли він став головою уряду РФ, а потім і президентом.

Його «організаційні здібності» знайшли своє втілення у підготовці до війни проти Чеченської Республіки та вбивства її першого керівника генерала Дудаєва. Шлях Путіна до абсолютної влади та контролю над політичним розвитком країни, який зробив з нього наймовірнішого диктатора, а з громадян РФ – бездумну масу, яка дозволяла й дозволяє йому провадити криваві війни навіть проти тих, кого називає

братським народом. З нього вилупився бездушний психопат, якому бракує елементарного логічного думання, але який багатий на підступні кроки, безжалісні й брутальні вчинки, які стають для мільйонів неймовірною трагедією. Брак співчуття, милосердя, адекватности вчинків зробив з нього вбивцю, якому бракує людяности – рис, які довели людство до прогресу.

Хвороблива уява про те, що розпад «імперії зла» (Р. Рейган) – ССРСР, був «найбільшою катастрофою ХХ ст.» (Путін) зробила з нього найбільшого злочинця на планеті, який задля своєї хворої уяви побудував вперше в історії терористичну державу та став загрожувати світові атомною війною. Як не дивно, але саме до створення держави-терориста йому вдалося залучити російську православну церкву.

Московська церква отримала патріарший статус 1589 р.. Його надав Вселенський Патріарх Єремія II Транос після піврічного примусового утримування у Москві з 1588 р.. Оскільки надання статусу слідувало після арешту та погроз Вселенському Патріархові, то Константинопольський Собор 1590 р. не визнав його через порушення канонів православної церкви – щойно 1593 р. московському цареві вдалося досягти (чи купити) визнання, але Томосу РП досі не отримала.

Після наступних 128 р. – 1721 р. року МП був скасований. Замість нього Петро I та наступні імператори Російської імперії призначали світських керівників церквою – обер-прокурорів, які вирішували всі церковні справи та затверджували рішення *Духовної колегії*, що була згодом перейменована на *Святейший Правительствующий Синод* – колегіальний орган вищої церковної влади, що призначався імператором і повністю був залежний від імператора всеросійського та поставленого ним обер-прокурора. В цей період фактично імперська православна церква була державною конторою (відомством), в якій було відсутнє таїнство сповіді.

Наступних 196 років Російська церква діяла без патріарха і щойно 28 жовтня 1917 р. відбувся Всеросійський Помісний Собор, який відновив Патріархат, але церква зазнавала комуністичного переслідування аж до 1943 р.. Сталін знав про те, що на окупованих німцями територіях церкву не переслідують, то вирішив її використати для себе. Він запросив кількох митрополитів до себе 5.9.43 р., а вже 8-го вересня відбувся Всеросійський Собор МП, який обрав патріарха Сергія, кандидатуру якого ухвалив сам Генеральний секретар комуністів – Й. Сталін.

Статус РПЦ МП з того часу був «незалежний», але мало чим відрізнявся від часів Петра I. Справа в тому, що «таїнство сповіді» було дозволене, але органи КГБ вимагали від священників «інформацію», якщо їх «цікавив» певний «християнин». Таким чином, Сталінові вдалось не тільки «відновити» РПЦ і її Патріархат, але й запровадити її під повний контроль своїх спеціальних служб.

Путін добре знав про це і обрання Гундяєва патріархом РПЦ цілковито вкладалося до його планів відновити хоч «обшарпану» імперію. Церковна кар'єра Гундяєва досить детально висвітлена на сторінках «Вікіпедії» та Google, які твердять, що він вже зі шкільної лавки був дуже «наполегливим» і близьким до митрополита, який допоміг йому за перший рік навчання в семінарії закінчити курс і за другий рік! Певно, здібним був хлопець. У Вікіпедії твердять, що саме співпраця з відповідними органами була запорукою швидкої церковної кар'єри, яка увінчалася титулом патріарха. В різних статтях про Гундяєва – Кирила наведені навіть імена, під якими діяв церковний діяч В. Гундяєв для іншої державної структури, яка прагнула інформації, а не Господа славити.

Тому не дивно, що обидва Володимири добре розумілися, незважаючи на те, що працювали цілковито на різних ділянках, але служили (звітували й виконували завдання) тій самій структурі КГБ, яка навіть після зміни назви займалася й займається тою самою діяльністю – поширюванням брехні, вигадуванням «руського

мира», який мав приховувати справжню мрію неграмотного аматора-історика – президента РФ Путіна: повернення у минуле, воскресіння напівздохлої імперії зла.

Щоб не викликати зайві підозріння, Путін підступну ідею відновлення імперії спочатку доручив Патріархові РПЦ МП Кирилові. Через нього вдалося одурманити не тільки вірян, але й більшість населення РФ, яке стало захоплюватися окупацією сусідніх територій Грузії, Молдови, України, зокрема, відомими вигуками «Крим наш».

Відомий розвідник, журналіст Ю. Швець зауважує, що Путін вивчав минуле Третього Райху і, можливо, саме методи ГЕСТАПО «промовили» до його серця, про що свідчить дійсність, що йому невідомі почуття жалю, милосердя, розуміння справедливості, поваги до людей та держав і народів. Російська війна проти українського народу задокументувала безжалісність, брутальність, катування та вбивства, гвалтування дітей і жінок, розстрілювання беззбройних цивільних, грабування та руйнування будинків та помешкань. Тобто, ідеологія «московської цивілізації» не тільки перевзята з гітлерівської übermensch – надлюдина, за свідченням людей, які пережили Бучу, чи Маріуполь – «російські православні воїни» гірші від нацистів Другої світової війни.

Відомо, що Гітлер починав «визволяти» німців «собіранієм» німецьких земель – в чому російський Путлер дослівно перейняв його «аргументи». Окрім цього, здається, і сам вибір дати **24 лютого** не випадковий, бо ж саме в цей день 1920 р. була прийнята програма нацистської партії NSDAP, яка стала теоретичним ґрунтом Голокосту.

Недавно опублікована на стор. РІА Новості «програма» російських фашистів (Что Россия должна сделать с Украиной) мов би нагадує нам часи німецького фашизму, який не тільки довів світ до Другої світової війни і Голокосту, але й дає всі підстави твердити (за діями і програмою російських фашистів), що ті вже перевершили своїх ідейних попередників-вчителів стосовно неповаги до міжнародного права, порушення військових етики та моралі, вчинення воєнних злочинів проти людства та руйнування численних міжнародних прав і порядків – починаючи порушеннями елементарних прав людини і закінчуючи невизнанням права народів на існування, нехтування і грубе порушення суверенітету.

Загальновідомо, що російська агресія проти України 2014 р., з брехливим виправданням «допомоги» російськомовним обійшлася найбільшими жертвами саме серед російськомовних. Дехто й справді повірив московським пропагандистам, що в Україні може настати така ситуація, яка панує в РФ, де національні меншини не мають жодних прав. Наприклад: українці становлять значну частину людності РФ, але ніде не було не тільки радіохвилі, чи хоча б одногодінної телепрограми, навіть приватну – одну на РФ, українську бібліотеку в Москві було ліквідовано. А про школу – хоча б суботню, і мови не могло бути, не кажучи вже про українські культурні організації, які були ліквідовані.

Розвиток демократичного суспільства в Україні став небезпечним для РФ не тому, що хтось обмежував російськомовних, а тому, що люди, після двох Майданів, відчули себе вільними. Незалежно від мови, українці полюбили країну, в якій живуть і готові за неї боротись. Тому путінській вигадці про «один народ» (згідно з останнім опитуванням, її підтримує в Україні всього 8%) вже, певно, і сам Путін не йме віри.

Тим часом, пропагандистська фашистська політика т.зв. руху «русский мир» вже набрала відвертих расистських рис, що довело пропагандистів до думки, що Росія уявляє собою «нову цивілізацію», яка має врятувати світ російських православних. Саме такі «аргументи» висловив патріарх Кирил, коли виправдовував повномасш-

табне вторгнення російського війська в Україну – 24.2.22. А щоб «воїни російської цивілізації» швидше перемогли українців, то він благословив агресію і дав на допомогу фашистській армії Путіна – ікону.

Втрати понад 23 тисячі солдат російського війська та не менша кількість пораниених за 65 днів війни – виявилася покаранням, а не перемогою. Так виглядає, що Господь не повірив патріархові РПЦ МП Кирилові і покарав його «зброєносців». Чи дійде цей сумний сигнал хоч до декотрих владик РПЦ? Певно, не можна очікувати від політиків Росії щось, що відмінне від думки Путіна, але хоч на якийсь розум серед церковників можна було сподіватися, незважаючи на те, що і церква, і вся людність РФ були й залишаються під щоденною брехливою пропагандою російських телеканалів.

Цілковито дивує ставлення до «войовничого» патріарха представників т.зв. УПЦ МП в Україні, які спромоглися лише на звернення митрополита Онуфрія до Путіна припинити «спецоперацію». Ця «спецоперація» триває вже третій місяць і зруйнувала десятки храмів (в тому числі і історичні пам'ятки православної церкви), мільйони православних і неправославних християн – вбиті, замордовані, покалічені, згвалтовані, депортовані, позбавлені даху над головою, знищено школи, лікарні, десятки тисяч помешкань, будинків, доріг, мостів, фабрик та всього не перелічити, що фашистський режим Путіна скоїв в Україні.

Дивує те, що т.зв. УПЦ МП була свідком двох Майданів, розпочатої проти України війни Росією 2014 р. та продовження повномасштабної війни 24.2.22 р., але досі не знайшла у собі рішучості, щоб вибачитися перед паствою за обрання «пастиря», який служить фашистському президентові, а не Господеві. Православні МП повинні б повчитись із притчі про «блудного сина», який прогуляв свою частку маєтку і жив не дуже праведним життям, але під кінець зрозумів свою помилку і повернувся до батька і попросив пробачення. Батько йому простив, бо переконався, що той зрозумів, що його стиль життя не був правильним і син був готовий взяти будь-яку працю, щоб спокутувати свою провину.

Здавалось би, що для «блудної» УПЦ МП в Україні, яка своєю поведінкою нагадує блудного сина, виходом із грішної ситуації мало б стати каяття-вибачення священиків та єпископів перед паствою і негайно вийти з-під влади сатани й повернутися до матірньої автокефальної канонічної Української церкви з Томосом. Допомогою в цьому могла б стати Декларація про визнання концепції «русского мира» ерессю, під якою підписалося вже понад 400 теологів, релігієзнавців, богословів та ін. Як наголошують її автори, російське вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року «є історичною загрозою для народу православної християнської традиції».

У своїх промовах президент Володимир Путін та патріарх Московський Кирил (Гундяєв) неодноразово розвивали ідеологію «русского мира» впродовж останніх 20 років. Вони використовували цю ідеологію як **основне виправдання вторгнення** (починаючи з 2014 року, коли Росія анексувала Крим та ініціювала опосередковану війну на Донбасі, аж до початку сьогоденної повномасштабної війни).

Оскільки УПЦ МП роками була втягнена у пропагандистську ересь «русского мира», то зобов'язана зробити перший крок, щоб себе виправдати перед ще живим своїм християнським «стадом», яке зазнало на власній шкірі «московську цивілізацію» – вбивство, знущання, тортури, гвалтування, крадіж, руйнування бомбами, ракетами, гарматами та брехню, принесені в Україну «православним» озброєним бидлом Московського патріарха. Якщо взяти до уваги поведінку та виправдовування агресії Московським патріархом, то можна прийти до висновку, що він українське «православне стадо» вважає вівцями та баранами, а це вже – непростимий гріх.

Йосиф СІРКА

Із спостережень над поетикою творів Григорія Сковороди

Григорій Савич Сковорода є оригінальним явищем в історії української літератури XVIII сторіччя. Він поєднував у собі поета, письменника, педагога, музиканта і філософа, який розвивав у своїх творах оригінальні теми та оригінальні ідеї. Багатогранність його суспільних і наукових інтересів мала благодатний вплив на його творчість, яку підносила на вищі щаблі й обумовлювала її споглядальні та поетичні контури.

Пишучи свої твори, Сковорода виходив із здобутків українських та європейських освітніх і літературних діячів попередніх епох і доповнював їх своїм новим літературним досвідом. Різноманітність його інтересів, багатогранність його діяльності, нав'язування на культурні здобутки минулого і їх творче продовження виразно відбилися у поезиці його творів.

Свою першу збірку поетичних творів Сковорода назвав *Сад божественних пісень (Сад божественных пѣсней, прозябшій из зерн священнаго писанія)*. Така назва його збірки не випадкова. Вона повністю відображає тогочасне літературне мислення. Назва його збірки своїм корінням сягає у традиції європейського літературного розвитку. Водночас вона безпосередньо нав'язувала й на розвиток української літератури минулого періоду. Садам (hortus), раєм, огородом або й вертоградом звикли називати збірники своїх поетичних та прозових творів різні поети, письменники та публіцисти багатьох країн у великих і малих літературах Європи...

Окремі збірки поетичних та прозових творів було прийнято називати садом вже в середньовічній європейській літературі, коли художники слова намагалися змалювати образ біблійного раю – саду. Митці, архітектори кожний за своєю уявою про біблійний рай – сад утворювали й накреслювали їх плани й у містах та головно в монастирях розводили й вирощували райські сади. За уявою про рай та відповідно до структури розведених райських садів представники художньої літератури стали давати назви рай, сад і своїм художнім творам. Такі назви творів набули широке поширення в літературах у XVII столітті.

Хороший огляд історії поширення й вирощування садів на батьківщині поета та їх будівництва в Європі й появи творів із назвою сад подав Дімітрій Ліхачов у роботі *О садах*, надрукованій у книжці *Избранные работы в трех томах*. Том 3. Ленинград, 1987. За словами дослідника, *сад, рай* уподібнювався до книжки і книжку теж стали називати *раєм, садом*. *Рай, сад* за своєю структурною побудовою і роллю в житті людини був малим світом, мікросвітом, він представляв людині мікросвіт і давав їй уяву про будову світу. Книжка, як писав Ліхачов, своїм способом так само являла собою мікросвіт і давала тому, хто брав її в руки, відомості про землю, її розвиток і життя й поведінку людини у житті. Це тільки підсилювало звичку називати книжки *садом, раєм*. Із-за цього поети й письменники почали називати *садом, огородом, вертоградом* усякі збірники написаних ними літературних та інших творів. Свої збірники творів називали *садом, огородом* або *вертоградом* і українські письменники XVII сторіччя, які писали свої твори українською, польською або дипломатичною латинською мовами.

Садом, огородом назвав Антоній Радивилівський збірник своїх проповідей,

виданий 1676 року *Огородок Марії богородиці (Огородок Маріи богородицы rozmaityми цвѣтами словес... през Антонія, Радивиловского насажденный, 1676)*. Подібно білорус Симеон Полоцький, який у молодості вчився в Києво-Могилянській академії, назвав свій збірник торів *Вѣртоград многоцвѣтный (1676 – 1680)*. Обираючи для свого збірника оригінальних поетичних творів назву *сад*, Сковорода свідомо продовжив традиції попереднього розвитку української літератури й пішов її слідами.

У збірник *Сад божественних пісень* Сковорода включив 30 + 1 вірш, які написав від 1757 до 1785 р. Протягом згадуваних майже трьох десятиків років він зачитувався творами своїх попередників. Вивчав поетику й сам читав лекції з поетики в кількох колегіумах України. На своєму творчому шляху він уважно спостерігав за всім новим, яке бачив навколо себе, засвоював усе, що його приваблювало й поширювало його знання про світ, людину та про їх межі й можливості. Коли трапилась для цього добра нагода, він вибрався у подорож по Європі з метою свого вдосконалення, набуття й поширення філософських, теологічних та літературних знань. Його біографи пишуть, що 1750 року він виїхав у складі російської торговельної місії у ролі співробітника при церкві в Угорщину в область Токаю. Звідти при першій можливості вибирався на подорожі по країнах Європи. Перебуваючи в Угорщині, Сковорода зберігав у своїй пам'яті образи садів, які бачив дома в Україні та в Петербурзі... В Угорщині у близьких до токайської області містах він при монастирях бачив нові й трохи інші міські та єзуїтські райські сади. Різні за стилем та за своєю композицією райські сади він бачив і в інших країнах центральної та західної Європи. У 28-й пісні збірки *Сад божественних пісень* він говорить про Версальський *французького царя едем, сирѣчь рай или сладостный сад, неизреченных свѣтских утех исполнен*, що його бачив (Григорій Сковорода. Повне зібрання творів. Том 1. Київ, 1973. С. 86). Одночасно Сковорода, допитливий до наук та до чужих літератур, читав і вивчав твори європейських поетів, письменників та філософів, які називали свої твори раєм, садом, або огородом. Він задумувався над тим, що ці лексеми означають, який зміст містять у собі, розмірковував, що вони охоплюють і сам надавав цим назвам свої нові додаткові значення і смисли.

Лексичні одиниці *сад, рай, вертоград* зустрічаються в різних місцях у різних творах Сковороди. Вони мають свої основні традиційні та нові, додаткові, переносні значення й характеризують образність його поетики. Лексема *сад* насамперед має у нього своє основне, загальноновживане поточне значення. Вона означає поточний сад, створений людськими руками для господарських цілей, для вирощування плодів, їх споживання в щоденному житті й одночасно й для фізичного й душевного задоволення людини. Головним деревом у його саду є яблуня, найбільш відома в біблійному райському саду. У творі *Бесѣда 1-я нареченная Observatorium (Сіон)*, Сковорода пише *Если купуеш сад, плотиш деньги за яблоню...* (Сковорода, ПЗТ. Том 1. С. 291). Це приклад основного, традиційного значення його лексеми *сад*.

Лексему *сад* Сковорода у своїх творах наділив новими смислами і новими значеннями. Ці нові значення, нові денотати він розвивав головню у філософських роботах, написаних у рамках створення своєї власної філософської системи, яку пропонував своїм учням для ознайомлення з нею і для поширення їх знань і наук. Новий смисл слова *сад*, його нове значення спостерігається в тексті того ж твору *Бесѣда 1-я нареченная Observatorium (Сіон)*, у якому чи-

таємо: *Приїдьте, взійдем на гору божію. О бесѣдка! О сад! О время лѣтное!* (Сковорода, ПЗТ. Том 1. С 282). Наведемо ще приклад нового значення слова сад у Сковороди.: *Прекрасное утро, пресвѣтлый сей воскресенія день. Сей веселый сад, новый свой лист развивающій. Сія в нем горная бесѣдка священнѣйшим библии присудствіем освященная* (Симфонія, нареченная книга Асхань о познаніи самого себе (Сковорода, ПЗТ. Том 1. 202). Ще один приклад із того самого твору: *Представте себѣ прекраснѣйшій, благоуханный нагорный сад, непрестающія утѣхи исполненный* (Сковорода, ПЗТ. Том 1. С. 249).

Сковорода говорить у своїх творах про два типи садів: реальний, існуючий у дійсності сад, створений людиною та вищий, духовний, мисленний сад, сад на високій божій горі, який називає нагорним садом і який розглядає, обмірковує у своїх філософських творах в рамках своєї філософської системи.

З основним значенням лексеми сад та її образом співвідноситься й інша лексема у творах Сковороди, яка утворює з нею синонімічний ряд. Цим синонімом є образ *вертоград* і його смисл. Знаходиться він у творі *Симфонія, нареченная книга Асхань о познаніи самого себе*. На 231 сторінці повного зібрання творів Сковороди читаємо: *Да снідет брат мой в вертоград свой и да ясть плод овощей своих* (Сковорода, ПЗТ. Том 1. – С. 231).

З образом саду у творах Сковороди співвідноситься й образ *рай*, за значенням тотожний із ним. Цей образ автора був перейнятий і створений за уявою про біблійний *рай – сад*. Основне, первісне значення лексеми *рай* у Сковороди є значення поточного реального саду. Знаходимо його у вже згаданому творі *Симфонія, нареченная книга Асхань о познаніи самого себе*. У творі читаємо: *По смерти разорвали господа все имущество, один только маленький с садом домик оставив палочнику. Здесь он простую жизнь проводящая один, тужил по отцу. В седмой год весною, воскресным утром, прохаживаясь по вышших своего райка меѣстах, чуть было не наступил на змію* (Сковорода, ПЗТ. Том 1. – С. 206) У Сковородиному раю всі атрибути біблійного раю.

Це був випадок основного значення слова *рай* у творах Сковороди. Аналогічно, подібно до випадків значення саду, лексема *рай* у Сковороди має й інше значення, яке було їй надане автором. Воно виступає у тому самому творі *Симфонія, нареченная книга Асханть*. У цьому творі Сковорода писав *Яко же рай сладости, земля перед лицем его* (Сковорода, ПЗТ. Том 1. – С. 210).

Додаткове, переносне значення лексеми *рай* проглядає й у тексті твору *Бесѣда 1-я нареченная Observatorium (Сіон)*, у якому читається: *Знаю, что сей лук благокруглый, облачный испещренный называют дугою, раем, райком, радостною дугою, радугою* (Сковорода, ПЗТ. Том 1. – С. 286). Райдуга являє собою різнобарвне і різнокольорове явище, таке, яким різнобарвним і різнокольоровим був райський сад. Це значення лексеми *рай* найімовірніше виникло в уявах про веселку, райдугу за аналогією до кольорів саду – раю, звідки було запозичене Сковородою й перенесене до пояснення про веселку, райдугу.

Середньовічні сади, огороди або вертогради мали свій зовнішній вигляд, свою структуру. Вони мали свою середину, свій центр, до якого вели доріжки з усіх боків, утворюючи хрестоподібну форму. У самому центрі саду, парку знаходився колодязь або ставок, над яким височіло сонце. Вода у ставку і сонце означали і сприймалися як символи життя. Дещо подібний характер має розташування віршів у збірці Сковороди *Сад божественных пісень*. У почат-

кових віршах книжки йдеться про образи життя тодішньої людини, роздумування про її щастя на землі й по смерті та про його пошуки і кроки до пізнання смислу життя. Ці думки проступають у віршах *Оставь, о дух мой, вскоръ есъ земляныи мѣста!* (Пѣснь 2-я), *Весна люба, ах пришла! Зима люта, ах, пройшла!* (Пѣснь 3-я (Сковорода, ПЗТ. Том 1. – С. 61 – 62). Початкові вірші його збірки є своєрідними доріжками, які ведуть до центрального простору книжки. У цьому просторі уміщені вірші, у яких сконцентровані головні думки поета, ідеї та образи дійсності, що його оточувала й до якої він формулював своє відношення. У них виражені ідеї, які вказують на його відношення до дійсності й відображають саму дійсність, яка його оточувала. У них Сковорода відповідає на те, що він шукав і до чого ішов. Такими є *9-а його пісня Голова всяка свой имѣет смысл*, що є образом баченого і пережитого Сковородою в тогочасному світі. Те саме стосується й 10-ї його пісні *Всякому городу нрав і права*, яка відображає стан і розшарування тогочасного суспільства. Інші його вірші, розташовані в центрі збірки, виражають його ставлення до дійсності. Виразно виявлені його життєві позиції у вірші *Пѣснь 24-я*, у якій він протиставляє себе тим, яких бог *одарил грунтами*, На противагу їм, які женуться за багатством, чинами й вигодами, Сковорода свій смисл життя бачить в іншому – *мой жребій с голяками*.

Важливою ознакою поетики творів Григорія Сковороди є жанрові визначення своїх творів, які зробив він сам уже в їх назві... Два свої філософські твори він за жанром назвав симфоніями, а саме: 1. *Симфонія, сирѣчь согласіе священных слов со слѣдующим стихом* (Сковорода, ПЗТ. Том 1. – С. 193-200 та 2. *Симфонія, нареченная книга Асхань о познаніи самого себе*. (Сковорода, ПЗТ. Том 1. – С. 201-262). Таке жанрове визначення своїх творів він навів на першому місці у їх заголовку. Сковорода був музично обдарованою людиною й сам був музикантом. Був він співаком у столичній капелі при дворі цариці Єлизавети, а згодом співаком при церкві російського консульства в Токаї. Він добре розбирався не лише у співі, нотації, але й у музикознавстві, в теорії великих і малих музичних жанрів. Визначення жанру своїх філософських творів як симфонії він запозичив із музики і переніс його у прозовий виклад своїх найважливіших філософських поглядів і концепцій...

Поняття симфонія в ролі назви окремого жанру музичного твору стали вживати у музиці в XVIII сторіччі. Започаткували його вживання музиканти й музичні теоретики в Західній Європі. Термін симфонія швидко поширився і був уживаний і на батьківщині Сковороди, де користалися ним тогочасні композитори як його земляк Бортнянський та інші музичні діячі. Сковорода добре знав склад і структуру симфонії, її складові частини, темп і ритм та виражальні її властивості. Сковорода не вагався поняття симфонія використати у своїй письменницькій філософській творчості. Так появились два згадувані його твори. Напрошується питання, що дав великий музичний твір симфонія Сковороді, який вплив симфонія зробили на нього, в чому обумовлювала його твори і які сліди цього жанру музичного твору спостерігаються в його літературній творчості.

Традиційна класична симфонія як музичний жанр мала свою поетичну форму та свою чітку і прозору композиційну структуру. В основному симфонія складається із чотирьох частин, або, як говорять музикознавці, мала чотиричастинний цикл. Тими частинами з деякими обмінами були алегро, анданте,

менуєт або скерцо та фінал. До складу симфонії міг вводитись хор та сольні вокальні голоси. Перша частина симфонії проходила у швидкому темпі, друга її частина ішла в повільному русі, третя відбувалася у формі пісні або пісень, остання знов у швидкому темпі. Симфонія могла мати й невеликий повільний ритмічний вступ до того, що представлялось або про що в симфонії ішлося.. *Симфонія сирѣчь согласіє священных слов* Сковороди має широкий повільний вступ. Дія в ньому розгортається повільно, діалоги ведуться без динамічного напруження, подібно до того, як мелодія у симфонії розгортається у повільному темпі в стилі анданте. Вступ до *Симфонія сирѣчь согласіє* розпочинає Памва своїм введенням у проблему, яка обговорюється постатями Антоном та Лукою, що їх створив для цього автор. Вступ доволі довгий. Після цього вступу Сковорода вводить до свого твору хор. Цим хором на прохання присутніх керує сам Памва. До хору приєднуються присутні Лука, Антон, Квадрат і Друг.

Дальша частини твору, який Сковорода називає симфонією, містить короткі виступи присутніх. Ось кілька прикладів:

Памва. Нога моя ста на правотѣ

Лука. Ти же присно заблуждают сердцем.

Квадрат. Неправду пуки ваши сопль тают.

Памва. В сердце беззаконіе дѣлаете.

Лука Язык его сплѣтаете лжение.

Квадрат. Возведох очи мои

Памва. К тебѣ взях душу мою

(Сковорода, ПЗТ. Том 1. – С. 199)

Ці короткі і стислі виступи, кожний із яких обіймає неповний рядок тексту, надають його творові швидкий темп і можуть сприйматися як аналоги алегро у симфонії. Вони пришвидшують рух, розвивають і збагачують його. Одночасно вони можуть сприйматися як аналоги до пісень, як сольні, вокальні голоси, як частина скерцо або менуєти в структурі симфонії. Завершується твір Сковороди словами Памви: *Войшли мы нѣсколько во внутренность плоти нашея, будто в нѣдро земное. Найшли, чего не видали. Людей мы нашли новых, руки, ноги и все новое имѣющих Но еще не конец... Продолжаймо путь к совершенному миру нашему.* (Сковорода, ПЗТ. Том 1. С. 200). Ці слова представляють заключення і висновки з діалогів і визначаються як остання фінальна частина твору Сковороди, уподібнена до фіналу симфонії.

З музикою у творах Сковороди пов'язано й іменування постатей. У його добу від часів григоріанського співу в католицькій церкві в музиці вживалася квадратна нотація. За всіма підставами Сковорода на основі ознайомлення з музикою дав одній із своїх постатей у творі *Наркісс Разглагол о том: познай себе. Разговор 7-й* ім'я Квадрат. Це ім'я широко вживається в його симфоніях – *Симфонія сирѣчь согласіє священных слов* та *Симфонія, нареченная книга Асхань*. В устах цієї постаті звучать слова самого автора..

Поетика Сковороди мала творчий характер. Вона не була замкнута у собі й не вичерпувалася в українській літературі його творами. Вона була жива, надихала й інспірувала інших поетів і письменників XIX та й XX сторіч, які розвивати її і йшли його слідами. Але це вже тема, яка вимагає окремого обговорення.

Йосиф ШЕЛЕПЕЦЬ

Незабутній проф. д-р Андрій Червеняк

(З нагоди недожитого 90-річчя від дня народження)
(22.05.1932 - 11.02.2012)

Сьогодні писати про російську літературу, навіть класичну, не «ін» та й ще політично небезпечно, але щоб зрозуміти сучасну імперську політику Путіна і його кліки, треба перечитати твори Ф. Достоевського, Л. Толстого. М. Голя, М. Булгакова чи навіть М. Шолохова і особливо українського поета Т. Шевченка та їх трактовку, яку дав проф. д-р Андрій Червеняк, д-р наук у своїх наукових роботах.

А. Червеняк народився 22.05.1932 р. в селі Шариський Щавник Гральятського (нині Свидницького) округу. Після закінчення початкової школи в рідному селі продовжив навчання в Пряшівській російській гімназії (1953), де ми познайомились, далі вчився на філософському факультеті Університету Коменського в Братиславі (1958). Під час студій у Братиславі Андрій Червеняк був ще й членом співацько-танцювального колективу «Лучніца», з яким відвідав багато країн Європи, в тому числі й Україну. Пам'ятаю її концерт у Києві (1957), на якому я був особисто. Андрій, крім співу, ще був тоді і конференсе. Концерт пройшов чудово, полонив присутніх.

Після закінчення університету Андрій повернувся до Пряшева на ФФ ВПШ і згодом на філософський факультет Університету ім. П. Й. Шафарика, де працював асистентом, пізніше доцентом російської літератури та заступником декана факультету аж до 1970 року. Один рік стажував у Ленінградському університеті, де, крім іншого, писав кандидатську роботу «Тургенев і Ваянський», яку захистив у Кврловому університеті. В роботі обґрунтував нову концепцію словацької компаративістики. В Пряшеві розгорнув велику організаційно-наукову діяльність. Між іншим, за його ініціативою вийшов «Шевченківський збірник» (1966) та ряд інших наукових збірників факультету. Восени 1969 року в Пряшеві була організована виставка радянських книг, виданих в УРСР. Після її закінчення відповідні українські органи вирішили передати книги кафедрі української мови і літератури ФФ УПШ. Під час прийняття радянських книг на факультеті від імені керівництва факультету він вітав радянську делегацію і, між іншим, сказав, що він радше вітає радянські книги, ніж радянські танки. Це був натяк на окупацію Чехословаччини у серпні 1968 року. (Я був присутній на передачі цих книг і чув ці «пророчі» слова). Це хтось на нього доніс відповідним партійним і державним органам і він був виключений із КПЧ та звільнений з роботи.

Хоч А. Червеняк був за професією русист, але знав рідну українську мову, він під час пряшівського періоду активно слідував за розвитком української літератури Словаччини, писав статті, рецензії, брав участь у різних літературних дискусіях. Із усіх його робіт про нашу українську літературу того періоду вважаю його студію про нашу поезію, яка увійшла у публікацію «Література чехословацьких українців» (1968) під назвою «Поезія», за найважливішу. Це було засадниче слово про її стан і перспективи. До речі, він сам в молодості писав вірші російською мовою, але зрідка їх друкував.

Після його звільнення з роботи на факультеті, йому потрібно було знайти нову роботу. Я радий, що був причетний до того, щоб його було прийнято

на роботу в Український національний театр в Пряшеві на посаду літконсультанта-драматурга і було скасовано рішення про виключення із КПЧ. Працюючи в УНТ, він багато зробив для підняття художнього рівня театру. Театр і завдяки йому часто займав призові місця на загальнодержавних оглядах театрів «Divadelná Nitra». Крім того, часто писав про діяльність УНТ та окремих його представників. Його статті про художню майстерність таких артистів, як Йосиф Корба, Микола Симко, Павло Симко, режисер Йосиф Фельбаба та інших, надрукованих в журналі «Film a divadlo», досі залишились неперевершеними. В УНТ він багато працював над собою. Уже тут займався антропологією, психологією і філософією літератури і мистецтва взагалі. І саме із цих позицій приступав до оцінки пряшівської української літератури, але не міг друкуватися, що тяжко переживав. Тому з радістю прийняв запрошення тодішнього декана педфакультету з Нітри проф. Михайла Сотака (уроженця села Збудська Біла Меджилабірського округу) перейти працювати на Педагогічний факультет до Нітри. М. Сотак попросив мене (ми зналися ще з того часу, коли він секретарював на педфакультеті в Пряшеві), щоб ми разом зайшли до першого секретаря райкому компартії М. Шпака і обговорили перехід А. Червеняка у Нітру. Після дискусії дійшли до згоди, і 1971 року А. Червеняк переїхав у Нітру, де розгорнув величезну наукову діяльність: досліджував російську класичну та сучасну словацьку літературу, естетично-антропологічні проблеми російської та слав'янських літератур. Після заснування філологічного факультету Університету ім. М. Бела в Банській Бистриці протягом його існування читав лекції і там та організував разом з доц. С. Макарою міжнародні наукові конференції з питань російського літературного романтизму («Literárno-teoretické reflexie v slovanskom romantizme a problémoch translatológie» (2003). Написав більше ніж 25 монографічних робіт. Не кажучи вже про кілька сотень наукових статей в словацьких, чеських, російських та інших наукових збірниках і журналах. Найбільше уваги надавав творчості Ф. Достоєвського (Človek v literatúre. Dostojevskij a súčasná veda» (1986), «Tajomstvo Dostojevského» (1991), «Dostojevského sny» (1998), «Človek v texte: Dostojevskij a esteticko-antropologická koncepcia literatúry» (2002). Це було нове слово не лише у словацькому літературознавстві, але взагалі у літературознавстві колишнього соцтабору, автори якого, як правило, притакували російським авторам, які досліджували творчість цього велетня світової літератури. Виступив проти стереотипів, ідеологізації і відкиданні Достоєвського як такого в радянські часи. Нажив собі прихильників і критиків своїх поглядів та оцінок. Як в житті, так і в літературознавстві він любив дискутувати і викладати свої теорії. Його інтересували теоретичні проблеми компаративістики, генеалогії, літературної антропології, психології та філософії. В Нітрі так виникла нова літературна школа. Він був також едитором, головним редактором цілого ряду наукових збірників, присвячених творчості окремих авторів класичної літератури, в яких виступили словацькі, чеські та закордонні русисти. До найбільш відомих збірників належать такі: «Ševčenkovský zborník» (1965), «Turgenevský zborník» (1984), «Lermontovský zborník» (1985), «Solovjovský zborník» (1987), «Zborník o Dotojevskom» (1986), «Puškinovský zborník» (1988), «Gorkovský zborník» (1989), «Tolstojovský zborník» (1989), «Vladimír Solovjov po sto rokoch» (2009). Надалі його цікавили проблеми російської класичної літератури, досить згадати такі роботи, як «Ruská moderna» (1992), «Zázračno

v literatúre. Ruská klasika» (1998, 1994, 1995), «Literárno-teoretické reflexie o slovanskom romantizme» (2003), «Ruská literatúra v súčasnom svete» (2005) і багато інших робіт.

Андрій Червеняк теж інтенсивно вивчав і писав про проблеми словацької літератури ХХ століття. Написав і видав роботу «Desať statí o slovenskej literatúre» (1998), яка викликала захоплення і потім вийшли його роботи під назвою «Dvadsať statí o slovenskej literatúre» (2004), «Tridsať statí o slovenskej literatúre» (2009), «Štyridsať statí o slovenskej literatúre» (2010). В цілому ряді статей він був першовідкривачем і об'єктивним цінителем словацьких письменників. Набувши досвіду під час досліджування російських літературних велетнів, він підходив до оцінок і словацьких письменників з позицій естетично-антропологічних, психологічно-філософських і генеалогічних. Він вперше подав словацькому читачу комплексний аналіз творчості Павла Штрауса, Ладіслава Тяжкого, Мілана Ферка, Яна Штевчека, Мілана Руфуса, Андрея Худоби, Вінцента Шікули, Яна Хризостома Кореца, Освальда Заградніка, Петра Яроша, Яна Тужинського. Рудольфа Шустера і багатьох дальших словацьких письменників, літературознавців і різних літературних подій. Разом з доц. С. Макарою обґрунтували теорію про тріаду, яку позитивно сприйняли славісти світу. Він читав лекції в університетах Чехії, Росії, на міжнародних конгресах славістів чи русистів тощо.

Працюючи в Нітрі і Банській Бистриці, він не втрачав зв'язок ані з українською літературою русинів-українців Словаччини, хоч і не писав часто про неї. Наші бесіди, дискусії на кафедрі і поза нею (ми обоє були членами одної кафедри слов'янських мов філологічного факультету Банськобистрицького університету ім. М. Бела сім років). Він мене інспірував, щоб я досліджував проблеми романтизму в українській літературі, які я до того часу оминав у своїх роботах. В результаті цього я написав 7 статей, які вийшли у наукових збірниках з наукових конференцій. Подібно може сказати й І. Яцканин та дальші викладачі літератури факультету.

А. Червеняк оновив видавання альманаху «Нітра» і став його душею – редактором. Журнал скоро здобув широке визнання у слов'янському світі, бо друкував матеріали не лише про словацьку літературу, але й інші слов'янські літератури, в тому числі й про українську літературу України та Пряшівщини. Став членом МАПРЯЛ, Спілки словацьких письменників, був навіть секретарем обласної організації ССП в Нітрі, де розгорнув багату діяльність.

А. Червеняк своїми творами, організаторською діяльністю, поведінкою, усмішкою, співом, тактом назавжди вписався у свідомість читачів і дослідників слов'янських літератур. Відомий чеський славіст проф. І. Поспішил, д-р наук назвав його корифеем словацької русистики, з чим я повністю погоджуюсь.

Наукову роботу і багату популяризаторську діяльність високо оцінили не лише вчені-славісти різних країн світу, але й державні органи. Він одержав «Медаль А. Пушкіна» (2000), «Орден Людовіта Штура III класу» (2002). «Подяку – пам'ятний лист» голови уряду СР Р. Фіца (2008) та літературні премії.

Я переконаний, що його теоретичні погляди, оцінки російської, словацької чи української літератури не втратили своєї актуальності ані сьогодні і будуть інспірувати дальших дослідників.

Михайло РОМАН

ГЕЙ, ХТО В СВІТІ, ОЗОВИСЯ!

Олександр ДОВБУШ

Олександр Довбуш, український правоохоронець, член Національної спілки письменників України та Національної спілки журналістів України.

ПРОРИВ ПРАВДИ

Україна – смерть Росії –
Небо пише поміж хмар:
Чорні люди не зуміють
Відвернути свій кошмар.

Автентична Русь в Європі,
Центр – у Києві святий,
Тут добро, любов і спокій –
Світлий аж кричить сувій!

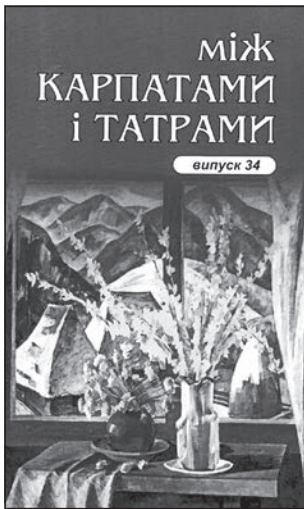
Так, Росії не існує,
Це – Московія стара,
Ні, брехня не зачарує –
Сяє Істини пора!

Окупанти споконвіку –
Додавали все землі,
Злодіянням бракне ліку,
У добрі суціль нулі.

Тільки інше на планеті –
Зло зникає стрімголов,
Боже Світло вже на злеті,
Милосердя, Мир, Любов!

І приречена Росія –
Що здобуто тільки злом,
Піде в пекло без надії
Древнім у дірках човном!

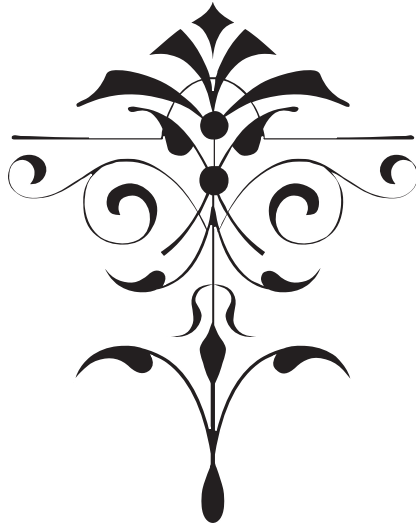
ІЗ РОДУ В РІД

Серія «**Між Карпатами і Татрами**» 34-им випуском донесла до читача поезію закарпатської української поетеси **Христини Керити** у словацькому перекладі **Валерії Юричкової**. У передмові «Вслухаючись у відголос доби **Тетяна Ліхтей** закликає: «Нехай же поетичні строфи чергового випуску «Між Карпатами і Татрами» проллються цілющим золотим дощем на серця і душі як давніх, так і нових прихильників авторки по обидва боки кордону».

Щаслива я, Карпати, бо ви є,
Бо зупиняєте вітри холодні,
Бо сонце із плеча вам устає
І падає поволі у долоні.
Вслухайтеся у відголос доби,
Нехай вовки не виють навіжені,
Іще не всі реліктові дуби
Злодійчукам улізли до кишені.
Ще наші полонини, мов радар,
Наслухують, що там, понад віками,
І ще цілюща голуба вода
Перебирає камінці руками.
Щаслива я, бо ми орендарі
Всіх ваших снів і прохолоди влітку
І що не зможуть зайшли гендлярі
Вас розміняти на дзвінку копійку.
Щаслива я, що білочка вертка
Ще на ліщині грається горішком,
По ваших гордих і стрімких верхах
Наш вільний дух скрадається опришком.

Karpaty moje, šťastná som, že ste!

Že chladný vietor nepustíte bránou.
Že z pleca sa vám slnko zlatisté
do dlaní kľže k večeru od rána.
Započúvajte sa do ozveny doby,
Nech vlci nevyjú tak šialene.
Ešte nie všetky pozostalé duby
zlodejom vliezli do ich kešene.
Planiny naše s jemným citom
zachytia dávne ozveny.
Liečivé vody nad korytom
sa pohrávajú s kameňmi.
Pôžitok máme z vašich snov a v tieni
si najímame od vás úľavu.
Ešte že handliar mi vás nevymení
za štrngot drobných, za zľavu.
Tu veverička, aha, zahrála sa!
A na lieske si šantí s orieškom.
Po starých hrdých vrchoch zakráda sa
slobodný náš duch, ako k opriškom.

НА РУЇНАХ ХРАМУ

В старому храмі – тільки чорні круки,
Сумний полин на місці вівтаря.
В пустій дзвіниці вітер тонкорукій
Гуде і плаче замість дзвонаря.
І кроки часу. Пам'яті обвали.
І кольорові скельцята до ніг...
Хто зараз скаже, як отого звали,
Що залишив ці фрески на стіні?
Він, може, дбав, сердешний, про онуків,
Він Бога їм залишити хотів...
У сяєві осінніх віадуків
Горять тонкі хітони золоті.
Він був не Рафаель і не Растреллі,
Та храм творив величний, наче мрію.
І дивляться крізь пил віків невмерлі
Печальні очі Матері Марії.
Тепер тут вітру свисти-перегуки,
Тремтить відлуння призабутих драм.
В проваллях вікон – чорні-чорні круки,
Як душі тих, що руйнували храм.

Такі часи, що вже не до поезики.

Невже перевелись чоловіки?
На людство сумно дивиться генетика –
Так, бідна, осоромила віки.

Важка то справа – не погратись в квачика,
Над цим трудитись треба сотні літ.
На підвіконні мружаться калачики
І шлють старому Космосу привіт.

Сміються всі гортензії і братики,
Шукає пращу київський Давид.

V CHRÁMOVÝCH RUINÁCH

Krkavce v čiernom túlajú sa v chráme.
Palina smúti v troskách oltára.
V zvonici vietor srdce zvonov láme,
kvíli a plače miesto zvonára.
Cas nechal v hradbách stopy o pamäti,
farebné sklíčka rozsýpal pri nohách.
Nik meno umelca už nepovie ti,
do fresiek na stenách ho možno schoval.
Láskavo myslel na deti a vnukov,
aby im obraz Boha, jeho lásky,
jesenný obraz žltej lávy vnukol,
vravel o inom zlate, inom plášti.
Nebol to Rastrelli či Rafael. No
z kameňa tvoril živé árie.
V nich skrze sivé múry večnosť vidno
a smútok očí Matky Márie.
Dnes ruinami vietor šumí, hrkoce
Chvejú sa echá zabudnutých drám,
v priepastiach okien – čierne krkavce,
podobné duši, čo zničila chrám.

Nechce sa tejto dobe spievať ódy.

Hádam sa muži príliš zmenili.
So smútkom hľadá na striedanie módy
a rumencom sa veky pokryli.

Nie je to hra na slepú babu, ide o veľa.
Ide o roky, dekády a o stáročia.
Na parapete muškát zdraví priateľa,
na starý vesmír žmurkajú mu očká.

Úsmevom zdraví horténzia hostí.
Prak hľadá Dávid z Kyjeva,

Якого треба і уміння й практики,
Щоб вивести якийсь достойний вид!

Закинь конспекти геть на антресолі,
У справі цій потрібен і талант!
Бо, мабуть, у заміс якоїсь солі
Чи, може, перцю ще не додала.

То ж не кілочка витесать для тину,
Аби горшки на голові тримав.
Як Бог колись творив собі людину, –
Ніякої ще хімії не мав.

Він виліпив по своєму подобію,
Одяг каркасик із кісток і вен,
І в нім було найбільшою оздобою
Велике серце, чуле і живе.

Бродять в кадубах вина ігрісті,
Мліє сонцем золочений дах.
Позбирала вже осінь охриста
Те, що спека лишила в садах.

Обійшла своє царствіє строго
Та й присіла спочити на мить...
У далеку небесну дорогу
Вже останній журавлик летить.

Я вже давно не бралась за перо,
Слова у серці плакали так тужно.
Мовчав холодний розум, як Нерон,
Щоб не тривожити зболілу душу.

ktorému treba prax aj skúsenosti,
aby ukázal, či stojí za veľa.

Poznámky odhod' medzi schody,
rozhodne talent, nie len príprava.
Či hádam miesto bielej soli
si čierne korenie zas pridala?

To nie je ako tesať kôl na plote,
kam hrnce môžu hlavu zvesiť.
Boh sníval o ľuďoch a o živote,
keď bez chémie hlinu miesil.

Človeka stvoril k svojej podobe,
tkal oblek z kostičiek a zo žíl.
Tešil sa ale hlavnej ozdobe,
veľkému srdcu – aby s chuťou si žil.

Perlivé víno v kadi čas si kráti.
Omdlieva strecha, slnko šiju zláti.
A jeseň zbiera na úrodnom poli
páľavou leta donosené plody.

Dôsledným okom prešla medze raja.
Sadla si, že si odpočinie chvíľu.
Na ceste do teplého kraja
posledný bocian letí ešte míľu.

Dávno som do rúk nezobrala pero.
Slová mi v srdci plakali tak clivo!
A rozum mlčal ako krutý Nero.
Chráň Boh, by trápenie sa zobudilo!

Боялася – малесеньке слівце
Прорве так довго мощені загати.
Малює осінь чорним олівцем,
І час до самотності звикати.

Усе пройде у світі, все мине.
Холодна вічність день за днем сотає.
Під небесами темними мене
Самотня ніч до серця пригортає.

Сховаюся у мушлю самоти,
Побуду трохи в тиші із собою.
Вже вітер на тоненькому гобої
Якийсь арабський награє мотив.

Падуча зірка вкреслила політ
У карту неба. В грубці вогник дише.
Це скільки вже несамовитих літ
Не слухала я вечорову тишу?

Не простягала соняху руки,
Обгородила душу всю валами...
Ішли мої натомлені роки
Важкими семижильними волами.

Та днина спочивати не велить.
І поки жура не впеклася в ребра,
Побуду хоч одну-єдину мить
Із тихим вітром і високим небом.

Mala som strach, že slovo drobnučké
prejde cez dlho budované steny.
Jeseň si kreslí čiernou farbičkou.
Čas zvyknúť si žiť život opustený.

Na svete všetko prejde, všetko minie.
A večnosť za tým spraví sudcu.
Pod tmavým nebom si ma vinie
noc osamelá k svojmu srdcu.

Len tak byť sám so sebou. V tichu byť len.

Ukryť sa ako v mušli do samoty.
Keď na hoboji vietor si tak hudie,
začuješ jemný arabský motív.

Keď hviezda padá, kreslí čiary
na mapu neba. V piecke oheň dýcha.
Ako len dávno som sa na chotári
neponorila do nočného ticha?

Natiahla ruky k slnečníci v poli...
Hradbami celú dušu obohnala.
Vliekli sa moje roky. Unavené boli,
akoby v jarme volov som ich hnala.

No deň mi odpočinok nepovolí.
Kým bolesť svoju pečať vypáli,
okamih vychutnám si, keď ma v poli
do belasého neba vánok zahalí.

РЕЦЕНЗІЇ

Залізний стрижень Карпат

В Ужгороді у видавництві «ТІМΠΑНИ» щойно побачила світ адресована дітям пригодницька повість Івана Яцканина «Капітан із Залізної гори».

Повість стала результатом своєрідного творчого відрядження письменника з Пряшева до рідного села Ряшів, схованого серед лісів словацьких Карпат і відомого ще з 1454 р. Спогади далекого дитинства, спілкування з односельцями-українцями, казкова природа та давні перекази породили захоплюючу історію, котра сталася чи то у середні ще віки, чи вже ближче до нашої доби. Книжка просто просякнута ароматами карпатських лісів, шерхотом смерек, дзюрчанням гірських потічків і тривожними звуками птахів.

Автор мовить про рідний край закохано, десь у гоголівському дусі: «У цих краях і ночі інші. Буває, над селом розіллється сажа і ніч стає темною-темною, як у димарі, – хочеш зробити крок і не знаєш, куди ступив. Ану, спробуйте трохи пройти у такому «димарі», потім розкажіть, що ви побачили. Що там розказувати, коли навіть відьмам з їхніми мітлами це ледве вдається».

Герой повісті – такий собі карпатський варіант голлівудського рейнджера. По-нашому – «лісовий хлопець». Це «дуже високий і сильний чоловік, як гляне з-під чорних брів, то не лише усмішка на устах змерзне, а й молоко скисне... На ногах у нього чоботи з телячої шкіри, халяви яких перегинаються аж над колінами. Майстерно опрацьована шкіра аж блищить. Вона акуратненько піддається кожному його кроку». При цьому світ казковий і світ реальний нерозривно злиті воедино, як це буває тільки у дитинстві. Два світи вільно обмінюються персонажами, скарбами, сюжетами і підказками.

Сама Залізна гора, до якої опришки знають потаємний вхід усередину, постає як казкова печера Ладдіна. На сторінках твору також оживають численні угіддя (мікрорайони) гірського села, його присілки, навколишні ліси – Шотівка, Богар, Павковий берег, Орбанівка, Стависька, Долинка, Ордзава, Бучки. Капітан і його ватага розплутують детективний сюжет, пов'язаний з місцевими злодюжками і здирниками, різною нечистою силою, а також цілком земними держимордами. Паралельно розкривають заплутані долі цілого ряду інших персонажів, змушених рятуватися від різних викликів. Окрема тема – епічні

образи карпатських дідів, кожний із своєю долею за згорбленими плечима, та містично-інфернальні образи карпатських красунь.

У кінцевому підсумку повість – про минуле, яке не минає, саме таке і стає історією, навечно залишається у людській пам'яті, переходить у фольклорі літературу. Про золоте зернятко локал-патріотизму, яке зростаючи і мужніючи, перетворюється щораз на щось більше і врешті-решт стає любов'ю до усього всесвіту.

Книжку прикрашають дюжина ілюстрацій Тетяни Житнян. Це окремих вигадливий текст у тексті, який можна розглядати годинами. Художниця явно провокує самим узяти олівці і спробувати створити власні варіації на ці теми.

У літературі закарпатських українців намітилася тенденція, коли автори створюють цілі епоси про рідне село – це Осій, оспіваний у романі Ф. Потушняка «Повінь», Дубове з горою Ясеновою у ряді творів І. Чендея, Горяни у «Жменяках» М. Томчання, Раково і його полонини у «Таємниці капища Перуна» П. Ходанича, Доманинці І. Долгоша, Репинне М. Феднишинця, Рекіти А. Дурунди, Клячаново у книжках Д. Кешелі. Додамо також Королево у ліриці В. Густі та Довге у віршах В. Кузана. Тепер такий епос отримав і Ряшів, який міцно прописується на карті української літератури.

Сергій ФЕДАКА

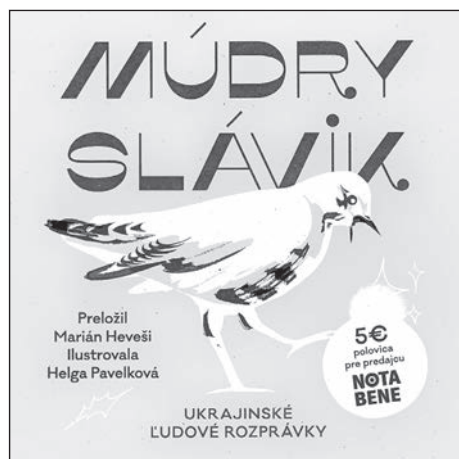

Повернення розумної пташки

Сорок років тому у братиславському видавництві «Mladé letá» появилася великий вибір українських народних казок під назвою «Múdry slávik». Автор перекладу – Мар'ян Гевеші, автор ілюстрацій – Браніслав Стеглік. Нещодавно відбулося повернення цього цікавого видання, а з ним і повернення розумного

«Múdry slávik» з кінця 1981 року.

«Múdry slávik» з 2022 року.

солов'я. Громадське об'єднання «Проти течії» (видавець «NOTA BENE») випустило ці українські народні казки у словацькому перекладі самостійною книжкою як додаток до часопису «NOTA BENE». Звичайно, перекладач той самий, але ілюструвала її Гелґа Павелкова. Ці видання спонукають нас зупинитись над таким феноменом, яким є народна казка.

Не перебільшимо, коли скажемо, що казка – справжнє диво, це золотий скарб усної народної творчості кожного народу. Казка приведе нас до міркувань про добро і зло, про чесність і справедливість, про правду і кривду. Тут сконцентровано спостереження людини за довгі роки.

І ця невеличка подорож у захоплюючий світ казок є світом чарівних подій. Більше того, казки про тварини – це великі помічники у справах пізнання дітьми навколишнього світу. Класик української літератури Іван Франко (1856-1916) у цьому зв'язку сказав: «Діти люблять звірів, чують себе близькими до них, розмовляють з ними і розуміють їх: от тим – те й оповіді про звірів їм такі цікаві, особливо коли ті звірі в байці ще починають говорити, думати і поводитись, як люди...» Казки не раз виступають як символ загальнолюдських моральних цінностей.

Дійсне і вигадане у казці гармонійно переплетено. Юний читач на все життя зачаровується красою слова, яке сповнене мудрістю, добром і оптимізмом. Казка – це один з найсолідших спогадів дитинства. Людина навіть у дорослому віці пам'ятає особливий настрій, який створювала казка і те солодке очікування, коли тато чи мама будуть читати вечірню казку. Ми вже, здається, забули про домашнє читання.

Казки постійно актуальні, бо вказують на людські проблеми та їхні слабості. Вони відкривають простір для роздумів та навіть для дискусії. А юний читач, звільнивши вуздочку своєї фантазії, стає ще їх творцем, бо ж фантазія приносить нові й нові образи, нову уяву і нове розуміння казки.

Іван Яцканин

Приречені на успіх

У словнику можна дочитатися, що антологія – збірка найхарактерніших творів кількох письменників певного жанру чи літературного періоду. До процитованої «дефініції» антології нас привело цікаве видання: **Na prahu milénia. Antológia súčasných ukrajinských umeleckých textov (krátke útvary v 21. storočí). Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Prešov, 2021, 230 s.**

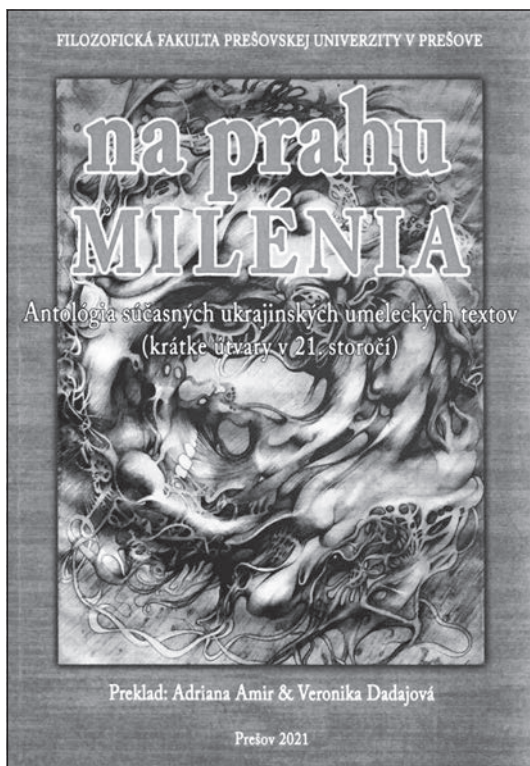
Вже у вступному слові цього видання можна дізнатися, що підбір творів одинадцяти авторів зумовлений кількома факторами. Не є ніяким відкриттям, що антологія є суб'єктивним уподобанням, бо, до речі, кожна антологія є явищем суб'єктивним. В антології перекладено фрагменти творів сучасних українських прозаїків (подано паралельні тексти). Постає питання, чи таке фрагментарне подання твору наблизить характерні художні прийоми, манеру письма того чи іншого автора. Скажімо, творчість Юрія Винничука. В антології знаходиться уривок з його роману «Танго смерті». На обкладинці видання: Юрій Винничук: «Танго смерті». – Харків: Фоліо, 2012. – 379 с. пишеться – «Але манера письма у цьому романі – це також і новий Винничук із захоплюючим сюжетом, в якому є і пошуки давнього

манускрипту, і таємниця «Танга смерті», яке виконували в'язні Янівського концтабору у Львові. Це книга, яку мовби не читаєш, а живеш у ній».

Твори Ю. Винничука словацькою мовою появлялись лише у літературних часописах. Більше його знає чеський читач. У 2002 році у празькому видавництві «Portál» вийшли чеською мовою «Легенди Львова» Ю. Винничука у перекладі Ріти Кіндлерової, яка переклала також його книгу малої прози «Ги-ги-и». Чеською мовою під назвою «Chachacha» у 2009 році її випустило видавництво «Kniha Zlín». В антології сучасного українського оповідання, яка вийшла чеською мовою у 2008 р. у вже згаданому видавництві «Kniha Zlín» під назвою «Expres Ukrajina», знаходяться три оповідання Юрія Винничука у перекладі Ріти Кіндлерової. Оповідання Ю. Винничука можна знайти і в дальшій антології сучасних українських оповідань «Ukrajina, davaj, Ukrajina!», яка у 2012 році по-

явилась у видавництві «Větrné mlýny» у перекладі Лідії Кинцілової. Для перекладача, який перекладає українські твори на словацьку мову, є важливим знати, чи згадані твори виходили чеською та навіть польською мовами. Беручись за переклад він може позбутися недоліків, яких допустилися перекладачі перед ним, але й краще зрозуміти й підхопити манеру письма автора першотвору. Трохи інша ситуація із знайомством з творами Тараса Прохаськи. Пряшівська антологія пропонує текст з його видання «НепрОсті». Словацький читач знає творчість Т. Прохаськи із невдалого перекладу «З цього можна зробити кілька оповідань» (Taras Prochasko: Z toho sa dá spraviť niekoľko poviedok. OZ Brak, Bratislava, 2015. Preložil Patrik Oriášok). «НепрОсті» Т. Прохаськи вийшли чеською мовою у 2012 році у видавництві «Pavel Mervart» у перекладі Єкатерини Газукіної та Александри Сталібської. Про щось подібне можна говорити і щодо творчості Тані Малярчук. Нагадаємо, що її твори вийшли чеською у брненському видавництві «Větrné mlýny» під назвою «Bestiář».

І хоча антологія потрібна скоріш студентам україністики, та наперекір деяким зауваженням творчі працівниці Інституту україністики Філософського факультету Пряшівського університету – **Адріана Амір** та **Вероніка Дадай** – приречені на успіх, якщо візьмуться за переклад завершеного твору сучасного українського письменника, щоб поглибити словацько-українські літературні відносини й донести до словацького читача кращі здобутки сучасного українського красного письменства.

Микола Вінграновський – маршал поезії

Цими днями професор Київського національного університету ім. Тараса Шевченка надіслав мені електронною поштою три цікаві книжки: «Світлана, Вінграновський і «любов моя». Спогад і погляд». Київ, 2022, «Григор і Ніла: тайна – не-тайна». Київ, 2022» і «Катеринопіль чи Калноболота: базар, містечко, Шевченків Тікич і романтична «Ляля». Штрихи до спогадів у спогадах» Київ, 2022.

Вони настільки зацікавили мене своєю оригінальністю, що я вирішив познайомити читачів «Дуклі» докладніше хоча б з одною із них, а саме «Світлана, Вінграновський і «любов моя». Спогад і погляд», бо обох я знав, зустрівся та навіть і розмовляв з ними. Світлана Йовенко була двічі у Пряшеві. Вперше 1984 року, коли до нашого краю приїхала репрезентативна 25-членна делегація Союзу письменників СРСР, яку очолював тодішній його голова Г. Марков і вона представляла українську літературу. В делегації були представники всіх радянських республік. Мені було доручено комітетом Спілки словацьких письменників (ССП) супроводжувати, перекладати, модерувати зустрічі радянських письменників з представниками міста і районів Пряшів, Свидник, з керівництвом та робітниками пряшівського заводу «Кріжик», з артільниками Шариські Міхаліяни, студентами і викладачами обох пряшівських факультетів. Вдруге ми зустрілись теж у Пряшеві 1986 року, коли вона була членкою делегації Спілки українських письменників України. Делегацію очолював заступник голови Спілки Володимир Дрозд. Членами делегації були Петро Засенко, Світлана Йовенко, Олесь Лупій і Петро Осадчук. Знов мені було доручено комітетом ССП подбати, забезпечити для них програму перебування у Пряшівському краї, робити перекладача і модератора. Ми відвідали Бардіїв, прийняв делегацію голова Миського уряду, оглянули місто, потім ми поїхали на Дуклю, у Свиднику нас прийняв голова окружного комітету, відвідали Музей української культури, Галерею Д. Милого, розмовляли з працівниками обох культурних закладів. Наступного дня ми відвідали місто Гуменне, зустрілися зі студентами Середньої медичної школи, в якому були українські класи, а у вечірній час зустрілися з селянами села Вирава. Останній день делегації зустрілася з редакторами «Дуклі», «Дружно вперед», «Нове життя» і керівництвом КСУТ. На завершення їх перебування відбулась зустріч із студентами-україністами обох факультетів.

Протягом перебування обох делегацій у нас мені довелося кілька разів розмовляти із Світланою. Була це надзвичайно гарна, прекрасна і мудра жінка. Своєю вродою вона чарувала мужчин всіх віків і всюди розмовляла українською мовою. В Києві чи взагалі в Україні мені не вдалося з нею зустрінутись. Враження у мене великі. Велика була і є її поезія.

З Миколою Вінграновським я зустрівся лише раз, а саме в Чернігові, коли я був на святі «В сім'ї вольній, новій...», присвяченому Тарасу Шевченкові. Але ця зустріч теж запам'яталась мені на все життя. Ми розмовляли ніби давні і близькі друзі. Микола про свої радощі і болі, я теж про свої враження від перебування в Довженковій Сосниці, на ріці Десна, від його творів, як «Україна у вогні», відвідин Каховки, про сприйняття фільму О. Довженка в 30-х роках «Земля» в Чехії. Говорили ми про життя українців Словаччини, про нашу літературу, про його вірші, які були надруковані в словацькій пресі тощо. Розмова була щира, відверта. Він страшенно мріяв побувати в Чехословаччині та Австрії. Але, як мені відомо, ані в одній країні йому не вдалося побувати. Чому, не знаю. Я йому тоді запропонував, що вишлю запрошення і всі витрати у нас беру на себе. Думав, думав і нарешті погодився. На мене діяв, як дуже скромна, щира людина, з якою варто дружити.

Саме ці факти, ці зустрічі змусили мене глибше задуматись над книжкою

М. Наенка, в якій розглядає «вербальну» любов Світлани і Миколи, як влучно її назвав М. Наенко, порівняти свої враження із враженнями та оцінками М. Наенка. Виграв М. Наенко, бо він їх знав особисто ще зі студентських років, дружив з ними, захоплювався красою, вродою Світлани та й їх поезією до кінця їх життя, в результаті чого виникло оригінальне дослідження, яке не має аналогу в українському літературознавстві. Обоє вони, як відомо, належали до шістдесятників в українській літературі і внесли в неї новий дух, новий погляд на сучасність, на майбутнє України, відступили від декларацій, заяв, закликів, славослов'я, «оспівування» вождів СРСР тощо. Внесли вони й нові художні образи, нові метафори, нові форми. Все це дало змогу М. Наенку сучасними очима і вимогами розглянути через призму їх «вербальної любові» їхню поетичну творчість, показати духовне, естетичне багатство поезії. М. Наенко веде читача шляхами їх взаємної любові від студентських років аж до кінця їх життя.

М. Наенко намагається оригінальним способом дати відповідь на питання, як їхня взаємна «вербальна» любов поєднувалася з їх поезією, з життям і зі смертю. Він аналізує твори Світлани і Миколи в поєднанні з власними читаннями і спогадами на них, яких добре знав і дружив з ними до кінця їх життя, був свідком їх взаємного «обожнювання», захоплювання.

Вони обоє присвячували свої вірші один одному, реагували, відповідали віршами, в результаті чого виникали чудові поетичні малюнки, повні почуттів взаємної поваги і любові. Щось небачене в сучасній українській поезії. На думку М. Наенка, хоч вони були характером, світосприйманням і вираженням своїх почуттів несхожими, все ж вони своєрідним способом любили один одного, захоплювалися один одним, мріяли, тужили один за одним. Саме завдяки такій чудовій любові виникли незвичайні поетичні твори. Автор пише, що обоє мали свої родини, зустрічалися, але свої почуття виражали лише в поезії. Їх «вербальна» любов розквітала до останніх років їхнього життя.

(Микола помер 2004 року, Світлана 2021-го року). Автор переконливо доводить, що не лише врода Світлани зачарувала Миколу, але передусім її душа, поезія. Пише, що їх поезія і любов - близнята, поки вони живуть, доти в душі палахкотить любов реальна, коли вона вмирає, то й любов згасає. Жаль, і у поетів, покликаних богом, згасає поезія. М. Наенко пише, що у поезії Світлани та Миколи «поезія і любов сприймаються як єдине ціле». Коли вони вступали в літературу в 60-х роках минулого століття, то догматична критика обвинувачувала обох з формалізму та інших змін, як і всіх інших шістдесятників. На що тоді Микола відповів:

Я – формаліст? Я наплював на зміст?

Відповідаю вам не фігурально:

– Якщо народ мій числиться формально,

Тоді я справді справжній формаліст!

Автор майстерно розглянув творчий шлях Світлани Йовенко від перших її поетичних творів, в яких, між іншим, хотіла стати другою Лесею Українкою, і закінчив прозовими творами. Бо вона в останні роки більше тяжіла до прози, гадала, що поезією не все можна сказати про світ і людину в ньому. Написала повісті про Чорнобильську аварію «Вибух», «Жінка в зоні», про революційні дні 2013-2014 років «Київ, вставай», «Революція гідності» та ряд літературно-критичних статей. Жаль, мені не довелося прочитати ані один її прозовий твір.

М. Наенко подав новий, цікавий та й оригінальний погляд і на творчість Миколи Вінграновського від його першого вірша – «Тополя», ще студента Київського театрального інституту ім. Карпенка-Карого, першої поетичної збірки «Атомні прелюдії» (1962) аж до його роману «Северин Наливайко». Для мене новина, що

М. Вінграновський написав у 80-х роках ряд творів для дітей, як «Літній ранок», «Літній вечір», «Ластівка біля вікна», «На добраніч», за які навіть одержав державну Шевченківську премію. Багато читачів творів Миколи Вінграновського були здивовані, що одержав премію саме за «дитячу літературу», а не за громадську, патріотичну чи любовну поезію, чи за книжку «Остання сповідь Северина Наливайка», яка 26 років чекала на своє видання за такі рядки: «Ми на Україні хворі Україною/ на Україні в пошуках». Правда, твори для дітей, на думку М. Наєнка, написані з високою майстерністю, але все ж... запитує, чи так хотіли поета власт'ю імуші здискредитувати? Ми за кордоном не мали змогу читати всі твори М. Вінграновського, в тому числі й дитячі, побачити фільми, в яких він виступав, зокрема «Повість полум'яних літ».

В Україні М. Вінграновський був надзвичайно шанованою і популярною людиною як поет і кіноактор, але чомусь в Словаччині до його поезії видавці і перекладачі не «дійшли», бо інакше б частіше друкували його поезію і знайомили читачів з його духовним, естетичним і поетичним багатством. Нам вдалося встановити, що вперше вірш М. Вінграновського під назвою «Atom a dobro» був опублікований у перекладі Ігоря Галла в «Kultúrnom živote» (1963, ч.7), другий вірш – «Noc stála v travínách» у перекладі Юліуса Кокавця в газеті «Smena» (5.9.1965). Потрібно було чекати 15 років, коли знов його поезія вийшла словацькою мовою в антології молоді української поезії під назвою «Sistými rukami» (1980), де поміщено 11 його віршів у перекладах Яна Замбора та Маріяна Гевеші. Ані в Чехії ситуація не була краща. Там теж аж у збірці «Tvar větru» (1975) було поміщено 10 його поезій у перекладі Ярослава Кабічека.

На закінчення, чому ми назвали свою рецензію М. Вінграновський - маршал української поезії? В Україні уже давно завелось, як пише М. Наєнко, що видатних українських поетів назвали іменами, в яких виразили найвищі оцінки: Кобзар (Т. Шевченко), Каменярь (І. Франко), Князь поезії (ранній П. Тичина), Солов'їний лірик (В. Сосюра), Поетична імператриця (Анна Ахматова), Королева поезії (Ліна Костенко) і Маршал поезії (Микола Вінграновський). Цю назву вжив і М. Наєнко у праці, про яку йде мова у нашій рецензії.

І останні дві книжки, які ми вище назвали, теж заслуговують уваги, бо і в них звучить оригінальне слово М. Наєнка про видатних людей України, як прозаїк Григорій Тютюнник і акторка Ніла Крюкова, між якими теж кипіла щира любов, яка обох полонила та інспірувала (до речі, мені пощастило Нілу Крюкову слухати майже годину, як вона чудово декламувала вірші Т. Шевченка по пам'яті) на пароплаві «Маршал Рибалко», коли ми плвли з Одеси до Києва під час свята «В сім'ї вольній, новій...» 1989 року).

В третій книжці М. Наєнко заводить нас у свої дитячі роки, знайомить, як його село Гуляйполе і містечко Калниболота, яке російський цар перейменував у рік смерті Катерини II на Катеринопіль, як Росія русифікувала його район та всю Україну за царських чи радянських часів.

Пише, як В. Путін день перед війною проти України оголосив, що України ніколи не було, що її лише вигадав Ленін 1922 року. Очевидно, Путін не знає, що Україні більше ніж 2000 років і має первісне ім'я Київська Русь, що назву Русь і всю історію України, її культуру, літературу, ренесанс присвоїла (м'яко кажучи), але насправді узурпувала собі Росія, що вона зліквідувала Києво-Могилянську академію і викладачів та верховних церковних діячів забирала до Москви, бо своїх не мала, що всі видатні письменники Росії в минулому мали не російське, а інше походження. М. Наєнко наводить такі приклади: А. Жуковський – татарин (по матері), Пушкін – араб, Лермонтов – шотландець, Гоголь – українець, Тургенев – татарин, Герцен – німець, Потебня – українець, Толстой – скандинавець,

Некрасов – напівукраїнець, Достоевський – польський українець, Маяковський – українець, Бунін – українець. Тільки Єсенін і Кольцов були чистими росіянами. Всі російські прозаїки 19 ст. виростили на Гоголевій «Шинелі». Путін забув, або не знає, що Росія як держава стала аж 1721 року за наказом Петра I, бо до того часу було лише Московське князівство. Т. Шевченко у своїх творах ніколи не вживав слово Росія, а лише Московщина, москаль. М. Наєнко правом твердить, що Росія царська і радянська крала краці уми України або нищила їх голодом і посилала в Гулаги, але душу не вкрала, не знищила, що виявляється і в сучасній війні.

М. Наєнко знайомить читачів, як Т. Шевченко хлопчиком разом з батьком, ідучи пішки в Крим купити сіль, проходив через село Гуляйполе, річкою Тікич і який слід залишив у свідомості людей. Багато уваги надав своїм землякам В. Доманицькому та С. Єфремову, видатним шевченкознавцям та дослідникам української літератури і культури взагалі.

Переконалий, що варто прочитати ці книжки, бо вони обов'язково збагатять кожного читача, переконалий, що закордонного ще більше.

Михайло РОМАН

Праця про Володимира Гнатюка

Володимир Гнатюк у європейському науковому просторі. Колективна монографія. Упорядкування: М. Б. Лановик, З. Б. Лановик. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2021. – 336 с. Тираж 300 примірників.

ISBN 978-966-07-4011-2.

Уродженець Тернопільщини, Володимир Михайлович Гнатюк (1871-1926) – фольклорист, етнограф, літературознавець, мовознавець і громадський діяч – належить до найвизначніших вчених України. Цілком закономірно, що його мала батьківщина Тернопільщина вшанувала 150-річчя з дня народження свого славного земляка колективною монографією, в якій про різні аспекти «європейського наукового простору» діяльності В. Гнатюка розповіли сімнадцять докторів наук, вісім кандидатів наук та три наукові працівники музеїв. Оскільки невеликий наклад публікації (300 примірників) не дозволить познайомитися з нею широкій громадськості, я спробую представити її зміст формою переліку всіх статей.

Монографія, крім вступу упорядниці, охоплює 27 наукових статей, розподілених до чотирьох розділів: 1. *В. Гнатюк – знакова постать епохи «зламу віків»: український та європейський виміри* (7 статей); 2. *Взаємини В. Гнатюка зі знаковими посталями його епохи* (8 статей); 3. *Внесок В. Гнатюка у розвиток української фольклористики, мовознавства, етнографії* (9 статей); 4. *В. Гнатюк у сучасному культурно-освітньому просторі* (3 статті).

* * *

У вступі упорядниці розглянули «Європеїзм наукового світогляду громадсько-політичної діяльності В. Гнатюка», тобто умови та оточення, в яких довелося вченому жити і працювати. Це оточення було скрізь-наскрізь європейським. Сам В. Гнатюк, будучи секретарем Наукового товариства ім. Шевченка, нав'язав стосунки цієї організації з науковими установами багатьох країн Європи. Членом НТШ були такі європейські науковці, як

А. Айнштайн, А. Йофе, А. Мазон, О. Брюкнер, Я. Бодуен де Куртене, Т. Г. Масарик, В. Ягіч та ряд інших. Ім'я В. Гнатюка, пристрасного прихильника фінської школи, у фольклористиці було серед перших членів Міжнародної федерації фольклористів, заснованої 1907 р. в Гельсінках. Крім праць з української фольклористики, які становлять основу його наукового доробку і які здобули визнання й високу оцінку і за межами рідного краю, йому належать сотні перекладів.

Перший розділ колективної монографії відкривається статтею автора цих рядків «В. Гнатюк – найвизначніший український фольклорист кінця XIX – першої чверті XX ст.» (с. 21-51), в якій подано ґрунтовну біографію українського вченого, якому я досі присвятив сім книжкових публікацій і понад сім десятків статей.

Далі слідує розвідка *Василя Івашкова* про фольклористичну спадщину В. Гнатюка в першій книжковій праці про українського фольклориста – у монографії М. Яценка «Володимир Гнатюк» (Київ, 1964) та інших його працях. Проаналізувавши ці праці, автор дійшов висновку: «Для видатного українського фольклориста й літературознавця М. Яценка постать В. Гнатюка була одним із пріоритетів наукової діяльності, а його фундаментальні праці завжди будуть міцною основою для вчених майбутніх поколінь» (с. 64). До речі, праця Яценка і для мене була поштовхом для глибшого вивчення життя і спадщини В. Гнатюка.

Професор Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка *Ольга Куца* розглянула «Клімат фольклоризму» в українській літературі кінця XIX – початку XX століття. Оцим «кліматом» вона вважала, перш за все, село Криворівню, де щоліта на відпочинок збиралася українська інтелігенція, включаючи І. Франка, М. Грушевського, М. Коцюбинського, В. Гнатюка та інших діячів української культури.

Проф. Волинського університету *Марія Моклиця* піддала аналізу працю В. Гнатюка «Нарис української міфології», яка понад 80 років пролежала в рукописі і була видана щойно 2000 року у Львові.

Лідія Ковалець – проф. Чернівецького національного університету, дослідила «Буковиніану В. Гнатюка».

Львів'янка *Наталія Мочернюк* висвітлила прикарпатську спадщину В. Гнатюка.

Тернополянин – доц. *Ярослав Секо* виступив з доповіддю «Володимир Гнатюк в дискурсі європейських націоналізмів XIX – початку XX століть».

У другому розділі опубліковано статті проф. Львівського національного університету *Михайла Гнатюка* – про взаємини В. Гнатюка з І. Франком.

Василь Зеленчук з Криворівні висвітлив взаємини В. Гнатюка з Петром Шекериком-Дониковим. У «Додатках» до статті (с. 137-157) долучено листи Петра Шекерика-Доникова до В. Гнатюка та його спомини про Луку Гарматія.

Далі слідує стаття нині вже покійної директорки Музею В. Гнатюка у Велесневі *Романи Черемшинської* про дружбу і співпрацю В. Гнатюка і М. Коцюбинського.

Стаття тернополянки *Ірини Федорів* присвячена темі «В. Гнатюк та Мирон Кордуба».

Іванна Стеф'юк (Олещук) зі Снятина розповіла «Децо про співпрацю світоглядну співзвучність В. Гнатюка та М. Черемшини».

Аспірантка Чернівецького університету ім. Юрія Федьковича *Лілія Шморлівська* розповіла про «Невідомі раніше спогади Дениса Лукіяновича про В. Гнатюка».

Тернополянка *Леся Назаревич* свою статтю побудувала на «*Листах Івана Пулюя до В. Гнатюка*».

Завершується другий розділ статтею *Івана та Галини Зуляків «Взаємини В. Гнатюка зі своїми дітьми»*. Стаття написана, в основному, на основі 187 листів В. Гнатюка та його дружини Олени до дітей, які я одержав від його племінниці Лоли Гордесман у Парижі і подарував Державному архіву Тернопільської області.

Розділ третій охоплює статті дев'ятох авторів:

Леся Мушкетик з Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАНУ в Києві розглянула т. зв. «*Гендерний епос*» *традиційного українського суспільства у фольклористичних працях В. Гнатюка*», тобто ставлення української громади до статевих зносин молоді та до абортів в баладах, легендах, переказах та інших жанрах фольклору.

Проф. Львівського університету ім. І. Франка *Валерій Корнійчук* розглянув народні байки в рецепції В. Гнатюка.

Проф. Волинського національного університету ім. Л. Українки *Ніна Данилюк* дослідила новостворені емігрантські пісні українських заробітчан в США, Бразилії та Канаді.

Аспірантка того ж університету, *Марія Гнатів*, розглянула «*Образ потойбіччя у фольклорних записах В. Гнатюка*».

Доцент Тернопільського університету *Віктор Сіткар* проаналізував багатогранну фольклористичну спадщину М. Грушевського, Бориса Харчука та кількох інших письменників, включаючи композитора Михайла Івасюка, автора найпопулярнішої української пісні про кохання «Червона рута», створеної, на його думку, під впливом коломийки В. Гнатюка про червону руту.

Доцент Тернопільського університету *Дмитро Васильович Губ'як* разом з *Василем Дмитровичем Губ'яком*, доц. Терновлянського фахового коледжу культури і мистецтва, розглянули листи В. Гнатюка в дослідженні фольклору Тернопільщини.

Доцент Тернопільського університету *Ніна Свистун* разом зі своєю колежанкою доц. *Іриною Бабій* та магістранткою *Вітою Паєлічко* розглянули мовознавчу діяльність вченого, зокрема його правописні норми, опубліковані в циклі його 16 статей «В справі української правописі».

Проф. Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка *Любов Струганець* проаналізувала культуромовні погляди В. Гнатюка в його лінгвістичних працях.

Проф. того ж університету *Олег Смоляк* розглянув весняний репертуар молоді села Настасова, опублікований у збірнику В. Гнатюка «Гаївки».

Четвертий розділ колективної монографії, присвяченої 150-ій річниці від дня народження В. Гнатюка, охоплює три статті. Проф. *Сидір Кіраль*, завідувач відділу бібліографії Національної бібліотеки України, розглянув листування Остапа Черемшинського з Іваном Чендеєм як *джерело вивчення історії Музею В. Гнатюка у с. Велесневі*. У додатку до статті подано шість листів Черемшинського та п'ять зворотних листів Чендея з 1972 до 1986 року.

Наталія Собкович, головний спеціаліст відділу культури Тернопільської обласної держадміністрації, подала звіт про присудження обласних премій у галузі культури Тернопільської області в номінації «*Етнографія і музейна справа – імені В. Гнатюка*» від 2008 по 2019 рік.

Завершується четвертий розділ збірника статтею «*Володимир Гнатюк у філателістії*» *Олега Поливка*, голови Тернопільського обласного товариства Асоціації філателістів України та *Миколи Проціва*, заступника директора з наукової роботи Тернопільського краєзнавчого музею. Стаття ілюстрована 15 репродукціями ювілейних конвертів з портретами В. Гнатюка.

Дякуємо тернопільцям за достойне відзначення 150-річчя з дня народження їх славного земляка.

Микола МУШИНКА

Спогад про батька – священика

Олена Копчак-Мисечко: Ряса, окроплена кров'ю священика. Спогади про тернистий шлях о. Володимира Мисечка. Асоціація музейних діячів Великої Волині. Серія «Видатні духовні та громадські діячі історичної Волині. Книга 2. Пряшів-Рівне – 2021. – Тираж 12 примірників (!) – 115 стор. Книга видана коштом автора.

Лесю Копчак Пряшів знає як прекрасну очну лікарку, а українська громада в Пряшеві – ще й як постійну відвідувачку українських акцій (раніше з чоловіком Степаном, а після його імовірності – одна). Та майже нічого не знаємо про її життя в Україні, де вона народилася і прожила до 1972 року, коли із чоловіком-реоптантом прибула у Словаччину.

До Пряшева вона приїхала з немалим життєвим досвідом. У 1954 році закінчила медичну школу, і її направили медсестрою в лікарню міста Збаража та завідуючою дитячих ясел. У Збаражі вона поступила в десятий клас вечірньої школи, після закінчення якого її направили медсестрою на цілинні землі в Казахстан, взявши з неї письмове зобов'язання, що про буде там три роки.

По двох роках у неймовірно тяжких умовах праці їй вдалося втекти до мами в Кременець. Щоб уникнути суду за недотримання зобов'язання, вона від'їхала до сестри в Амвросівку, де отримала роботу медсестри в лікарні. У 1957 році поступила на педіатричний факультет Сталінського (нині Донецького) університету, а після його закінчення 1962 року працювала лікаркою в районній лікарні селища міського типу Демидівка Рівненської області. Там вийшла заміж за реоптанта зі Словаччини Степана Копчака, уродженця с. Шамброн, і разом з ним та двома дітьми (Властою і Богданом) у 1972 р. переселилась у Чехословаччину.

Книга спогадів – це не лише спогади про батька-священика, замордованого німецькими нацистами, але й про її власне життя та життя її родини. Жертвами німецької окупації стали її брати – інтелігенти.

Уже на другій сторінці титульного листа авторка книги пише: *«Я пам'ятаю ту страшну, сумну ніч, коли прийшло гестапо. Підійшов до мене тато з гестаповцем, хотів поцілувати. Гестаповець не дозволив. Тато лише сказав мені: «Рости здорова і роби добро!» Ці слова я ношу в серці через ціле своє життя. Передач із рівненської тюрми ми не приймали. Єдину передачу, яку ми отримали, це була батькова ряса окровавлена... А 15-го жовтня маму сповістили: «Скоро біжи, бо вивозять і стріляють людей в кар'єрі...»*

А відповідальний за випуск редактор Микола Федоришин цю інформацію доповнює: *«У період нацистської окупації долина поблизу села Видумка з весни 1943 року стала місцем масових розстрілів в'язнів рівненської тюрми. Тут гітлерівці періодично страчували політв'язнів, їхні тіла спалювали і присипали землею. 15 жовтня 1943 року тут нацисти у черговий раз стратили цвіт місцевої української інтелігенції. В числі страчених були Володимир і Олександр Мисечки. У цій книжці щира розповідь молодшої дочки отця Володимира Мисечка Олени про тернистий шлях свого батька і його родини» (с. 2).*

Авторка подає біографію батька, арештованого гестапом на її очах. Небагато запам'яталося, тим більше, що батька як українського патріота польська церковна влада переводила з одного місця на інше. Востаннє сім'я з батьком Володимиром, народженим 4 січня 1903 року, мешкала в селі Вуйковичі на Волині у семидітній селянській родині. Духовну

освіту Володимир здобув у десятирічній Волинській православній духовній семінарії у м. Кременці, після закінчення якої 1927 року одружився з дочкою відставного підполковника російської армії Анастасією Грік. До сану священника був рукоположений у Почаївській лаврі в серпні того ж 1927 року. Першою його парафією було село Лелікові у Білорусії (1927-28), звідки його було переведено в село Придуби Ковельського повіту (1928-1930), а весною 1931 року о. Володимир перебирає парафію в с. Вуйковичі (нині Залужне) Локачівського повіту. Там його сім'я (син Юрій народився у Лелікові 18.12.1928) поповнилася двома дочками: Клавдією (2.11.1932) та Оленою – авторкою книги (18.10.1935).

У 1941 році о. Володимира перевели на парафію деканом у Горохів – під нагляд гітлерівського гестапо, куди він спровадив і сім'ю. Восени 1942 р. його наказом викликали до єпархії у Луцьку, де владика Полокарп та німецький офіцер відіслали його у Рівне без дозволу повернутися додому – до Горохова. У Рівному владика Платон призначив його третім священником Свято-Вознесенського собору. Від'їзд до сім'ї і на цей раз йому суворо заборонили. Була війна – діяли суворі німецькі закони. Та все ж таки о. Володимир і без дозволу приїхав у Горохів полагодити переїзд сім'ї до Рівного. І швидко повернувся назад у Рівне.

Сім'я довго їхала підводою через польські села та палаючі хутори і врешті-решт добралася до Рівного, поселилася разом з татом в окремії квартирі. Та їх спільне перебування не тривало довго.

16 липня 1943 року гестапо арештувало тата, не дозволивши йому попрощатися з сім'єю. Пані Олена про це пише: *«В цю хвилину я бачила татуся останній раз. Німці відвели тата і маму... Мамцю ввечері, а може це було на другий день, відпустили. Татка посадили в тюрму. Передач від нас таткові не дозволяли. Годинами і днями ми сиділи на тротуарі напроти тюрми і чекали його повернення. Одного разу передали з пропускну підрясник весь у засохшій крові, аж твердий. Мама цей підрясник зберігала більше двадцяти років, аж почав розпадатися... Після поради зі священником ми з мамою плачучи спалили чи не єдину річ від тата, цю окровавлену рясу. Те, що залишилося від спалення цієї мученицької окровавленої рясси, крові мученика, мама положила у маленьку символічну труну з спаленими кісточками і попілом розстріляної інтелігенції на Видумці в Рівному, яку зберігала впродовж цілого життя.*

... 15 жовтня 1943 року ми залишились без нашого любимого, дорогого люблячого тата. Мама в тяжкому психічному стані: не їє, не їсть, не варить і не плаче; посивіла, а мала лише 38 років. Вранці стає, бере сумочку під пахву, капелюшок на посивілу голову та іде на вулицю через все місто аж до повороту на Видумку. Та повернеться, постоявши там, йде назад і так цілий день. А я з Клавдою за нею ззаду, на нас не реагує – плачемо.

...Одного дня прийшла об'ява, щоб мешканці Рівного з'явилися на центральну площу, де згаяли людей німці. Побігли ми діти з Юрком. Жах!!! Стояла шибениця, а на ній легко гоїдалися три повішених чоловіки, чорні чуби падали на лиця. Мені здалось, що один з них татко – закричала я, Юрко замулив мені уста і потягнув у натовп. Ніхто не признався до загиблих. От в такому стресі ми жили» (с. 17-19).

У такому плані написана уся книга, поповнена 110 фотографіями. Її не можна читати без хвилювання. У часі війни гестапо на Волині ліквідувало біля 50 православних священників. Не менше їх загинуло і при радянській владі, вже в рамках боротьби з «релігійними пережитками» та ліквідацією греко-католицької церкви.

У роки незалежності України їх нащадки, розкидані по різних місцях України та за її межами, двічі на рік зустрічаються у м. Збараж, щоб віддати шану жертвам тоталітарного свавілля. Їм будують пам'ятники, ставлять пам'ятні дошки, пишуть про них у пресі. Постійною учасницею цих зустрічей є і Олена Копчак-Мисечко.

Уже на початку своїх спогадів вона перерахувала місця її перебування в Україні. Перелік цих місць закінчується її приїздом у Словаччину. *«Тут напевно спочинуть на вічний спокій мої кістки. А все ж хотілося б умерти на Україні, спочивати біля батьків. Зістались ми з чоловіком самі. Властуня з двома діточками в Мюнхені, Богданко в Празі з дружною Луцкою виховують своїх трьох діточок» (с. 8).* Отака доля української еміграції...

Микола МУШИНКА

Важке і добірне зерно правди

Василь Марочкін: «В ЦИТРИНОВИХ ГАЯХ», поезії, видавництво «Апріорі», Львів, 2021, 116 стор., обкладинка: Ткаченко Дарина

Наприкінці минулого 2021 р. появилася нова книжка поезій відомого поета, прозаїка та історика Василя Марочкіна під назвою «В цитринових гаях». Прочитавши її, сміло можу заявити, що книжка, справді, вартісна. Автор, безперечно, талановитий поет, ще й історик пізнього українського середньовіччя, з-під пера якого появилася книжка «Українське місто від 15 до середини 17 ст. Звичаєво-правова атрибутика як історичне джерело» (Торонто, Нурertext, 1999, 157 стор.).

Із його численними науковими та літературними публікаціями знайомий давно. Нова збірка віршів поета вказує на те, що він багато чого бачив і пережив на протязі сімдесяти років. Народився на Дубенщині, звідки подався на Захід. Побував у багатьох країнах. Від 1995 р. живе в Канаді. Всі ці настрої і переживання поета-патріота вилились у його суворо-реалістичні поезії. На талановитість майстра ліричних образів, одягнутих в коштовні одяжки Слова, підтверджує перший вірш із збірки, в якому передав типовість Греції: «Спекотний день. Хмаринка, мов вельон, // Спилилась, зачепившись за кручу... // Біліє вдалині святий Афон, // Благословляє землю цю родючу». Віддавши пошану Греції - першій країні древньої європейської цивілізації - автор переходить у вічне місто, столицю країни, яка перейняла в цивілізаційних процесах естафету від Греції і внесла свій неоціненний вклад у культурний розвиток народів Європи. Але у вірші «Біля Колізею» вже немає місця для лірики, а висвітлюється сувора правда тогочасного життя: «Вчуваю зойк людей і звірів грізний рев. // Жахливий гук юрби, що прагне крові. // А вітер обрива з розгойданих дерев // Відмерле листя щастя і любови». За рівнем напруги, експресії і реалізму цей вірш можемо, без сумніву, включити до одного з кращих в сучасній українській літературі. Зазначаю, що названій книжці притаманна тактика «вільного плавання», не систематизація віршів за тематикою, а властиво, «літературний хаос»,

чим вона, як на мою думку, вигідно різниться від загальноприйнятих, ретельно скомпонованих за тематикою збірок віршів, як вояків у чоловій лаві. Оця розкутість, нехтування загальноприйнятими умовностями передає і саму особистість поета, який у житті також прагне бути самим собою.

Наступний вірш, подолавши величезну відстань часу та простору, переносить нас в Петербург 19-го століття, у якому живе і трудиться наш Великий Кобзар. І в цьому імперському Содомі: «Десь гуляли-пили ремонтники // В товаристві знайомих повій...» А поруч: // «...в убогій кімнаті жевріла свічка // І над аркушем чистим-Тарас» («Білі клявіші фортепіано»). Василь Марочкін, без сумніву, майстер мініатюр. Сильно, з великою майстерністю і глибокою думкою висвітлив поет таке навідкличне явище в житті людини, як смерть. Справді, мало слів, а багато місця для

роздумів . «І коли затуманиться зір і втомиться серце, // Я полину кудись вже з холодним чолом. І я знаю: в ту мить, // Ангел смерті торкнеться крилом» («Хто скаже...»).

Чи, скажімо, мініатюра: «Старезні клени скільки літ ідуть // На пагорб, до самотнього хреста. // Все не дійдуть». Цих три рядочки вражають і залишаються в пам'яті надовго. Оспівуючи одне з найкрасивіших міст Європи – Відень, автор як глибокий знавець історії описує це місто в різні періоди його життя. «Я чую: поступ римських легіонів, // Турецький штурм... І дим, і татарва...». І талановито подає нереальний огляд міста давно померлим цісарем Францом-Йосифом, який у розкішній кареті проїздить вулицями і майданами своєї і вже не своєї столиці. І лише світанок змушує цісаря поспішати в потойбіччя... «А коні мчать. Ще мить і між гробами, // Майне старого цісаря нога...». Поезія-диптих «Батько в Афганістані» є не що інше, як віддзеркалена кладка із минулого в сучасне, де доля батька перепелелася із долею синів: «Після довгих, важких боїв, // Вже тебе не шукали... // Над розтерзаним тілом твоїм, // Голосили шакали...».

І не кращою виявилася доля його синів на своїй, українській землі. «Довго лист добирався до мами. // Живі... Раділа перед людьми. // А вже над її синами, // Згряг круків шуміла крильми...».

Не меншим трагізмом позначений вірш «Повернення», коли вояк УПА, який відбув 25 років заслання, «за наказом кремлівського ката», повертається до рідної домівки, але: «Після довгих, важких літ розлуки, // Вже ніхто його не стрічав... // Лише сад, розкинувши руки, // Зашумів, заплакав, пізнав». Важко бути байдужим, прочитавши поезію «Майбутньому археологу», в якому автор, через велику відстань часу, звертається до майбутнього археолога: «За тисячі років, майбутній археолог! // Знайдеш мій череп – не топчи. // Очисти від землі, дбайливо витри порох, // Щоб я через віки побачив неба синь!». Поезії «Русалка», «В розкішному саду», «День зацвітав», змушують читача задуматись над своїм життям, невідкличною тимчасовістю нашого перебування на цьому світі й водночас, радіти одвічній красі земної природи... В поезії «Львів 1944-го» поет із сумом висвітлює трагічну подію в житті цього старовинного українського міста, а саме відхід на Захід кращих представників українського народу, які рятують своє життя від жорстокого завойовника: «Цей шал червоної юрби, // Від влади й крові п'яній. // Немов з монгольської доби, // Розлився по майданах». І знову автор перекидає місток від жахливого сучасного в країну потойбіччя («Біла пані»): «Стоять руїни на сторожі, // В нічному, чорному плащі. // А хтось в вікні сидить – ворожить, // На тихих клявішах дощів». Цікавою і нагальною темою, як мені видається, є висвітлення в бездоганній ліричній формі, такого явища, як жебрацтво, що не перевелось і в сучасній незалежній Україні. Поет глибоко співчуває людині, яка, за *несприятливих* життєвих умов, опустилася на найнижчий щабель людського існування: «Під церквою жебрак в подертому лахмітті, // Беззахисний стояв в невинній простоті». І та гілка глоду, що прихилилася до чола цієї нещасної людини, ототожнюється вдумливим читачем із терновим вінцем Ісуса Христа... Справді, гонимі та уполіуджені тут, на грішній землі, матимуть Царство Боже там. Принаймні, так навчає нас Святе Письмо. «Потрісканий асфальт все пив холодну воду, // До неба шкірився старим лицем. // Сердитий вітер шарпав гілку глоду, // Що прихилилась до чола вінцем». («Жебрак»).

Поезія «Майдан» присвячена залитому кров'ю невинних людських жертв святому для усієї України місцю, на якому вирували і вирують людські почуття; біль, надія на краще, ненависть... Читаючи цей вірш, виразно бачиш, що те розмаїття президентів, депутатів, урядовців, нічого суттєвого для простого трудівника не дало: «Намарне кров, енергія, страждання. // Народний гнів спрямовують в свисток... // Коли ж настане мить ота остання, // І шезне цих гадюк страшний клубок? // Коли на

зміну блуду й декларацій, // Прийдуть правителі з людським лицем? // А поки що: відмерлий цвіт акацій, // На кладовища падає дощем».

І знову тонка, із сумними акордами, лірика – переживання людини, яка втратила дружину і сама стоїть на облявку вічності («Печаль гуцула»): «У горах трембіта печально заграє, // Мов плач по минулій весні... // Лиш серце моє та печаль вже не крає, // Бо я не почую ті гуки сумні. // Той жалібний плач по мені».

Поезія «Більшовики» правдиво розкриває цинічну суть режиму, який знищив мільйони людей. Обурення автора, безумовно, на генетичному рівні: «Більшовики, ми вам згадаєм, // Холодний Біломорканал... // І в Судний День ми привітаєм, // Народний, чесний трибунал». На жаль, сподівання автора, очевидно, залишаться лише бажаною мрією. І знову чимось фантастично-потойбічним віє від поезій «Мандрівка в майбутне» і «Мчить берлін». У першому вірші автор показує пригоду подружжя, яке «завітало в тритисячний рік» і повертається в реальну дійсність: «Вертаєм додому і дітям несем, // Коштовне каміння і перли. // А вістка ударила в серце ножем: // «Вже й правнуки ваші померли!».

У першій половині свого життя Василь Марочкін був «невиїзний». Старші люди, яким довелося жити в Советському Союзі, знають, що громадяни «другого сорту» і мріяти не могли про поїздки за кордон. В теперішній час поет поспішає надолужити прогаяне: «Париж, Варшава, Відень... мною знані, // Лос-Анджелес, Мюнхен... І скільки ще тих міст! // І Брайтон-Біч в Нью-Йоркському тумані, // Ховається під велетенський міст». Нові країни, великі міста, столиці... І ці всі враження вилились в рядки нових поезій. Без фальшу і жодних прикрас-«Могутній океан в тумані мріяв. // Холодним світлом місяць відгорів. // Стогнала п'яна ніч, немов повія, // В обіймах розтриножених вітрів». («В ресторани на Брайтон-Біч»).

Поет дуже спостережливий в деталях, помічає здавалося б дрібниці, але вони дуже важливі для правдивого опису подій. «В екстазі танку вже злились для втіхи, // Старий мурин і дівка молода. // Жага юначки й досвід ловеласа, // Їх спільне ложе біс не оминє... // Він буде пити тіло її ласо, // Аж поки ніч з утоми не засне». («В борделі»). За розміром невеликий, але промовистий, цикл поезій про найгірші риси людської природи, коли інстинкти переважають розум і здоровий глузд. І мушу віддати авторові належне, він розкрив це дуже майстерно у вірші «Та п'яна ніч...», рядки якого звучать, ось, так: «Та п'яна ніч дала йому коханку. // Дзвенів кришталь, наповнений вином. // Чужа жона шаліла до світанку, // Лиш пасмо кіс тремтіло над чолом... // Скрипіло ліжко в дорогім готелі, // Стогнала жінка в новизні чуттів... // А мертво око люстри, що на стелі, // Сміялось в божевільнім забутті!».

І знову болюча тема давніх подій в Афганістані – смерть молодого офіцера. Подібну трагедію пережили тисячі родин в Советському Союзі. Саме звідти, впродовж десяти років, постійно прилітали «чорні тюльпани»... Тим воякам, кому довелося там бути, відоме відчуття: «Як у тіло металом вливається жах...». І таки не дарма в останньому рядку автор поставив знак питання, оклику і три крапки-«А ви чули, як жалібно плачуть вночі, // Голодні шакали?!...».

Цікавий за тематикою вірш «Ти прийшла» - життєвий, філософський і водночас трагічний. Коли чаша життя вже випита до дна і ті кривди, що вирували колись, втратили своє значення, бо вже незабаром «під вагою холодної глини, заніміють уста». І знову торкають струни душі голодні очі поета на вперше бачене в Західній Європі, оскільки для нього щойно піднялася «залізна завіса». «А я ніяк повірити не можу, // Що я в Парижі!...». І він, у захваті юного, хоч за віком далеко не юного мандрівника – викує: «Й здавалося, що виростають крила: // Париж побачити все ж випало таки!». («Париж, 1992»).

Радісний настрої поета можуть зрозуміти лише ті люди, які жили в Советському Союзі та на власному досвіді знали, що таке «залізна завіса...». Василь Марочкін вже

вкотре підтверджує свій талант майстра мініатюри, які, наче перлини, розсіпані по всій його книзі: «ЧЕКА, ОГПУ, ГЕБЕ... Тюремні мури... // Минають дні, пливуть роки. // Цілком природньо – гад міняє шкуру, / А гадом все ж бо лишиться таки». *** «На голій гілці – сова, // Ключе осінню ніч». *** «А вже межі життя... Мій кінчається вік. // І в гіллі раптом зойкнула птаха. // І заб'є незнайомий, чужий чоловік, // В домовину останнього цвяха». Вражає неприхованою правдою життя мініатюра «Зрада»: «Ти хитрюща була й непроста... / Та в мішку не сховається шило. // І твої заціловані кимось вуста, // Усміхалися мило».

Не може не схвилювати душу читача поезія «Повернення з АТО» безногого каліки-бійця на милицях, який мріє перейняти коня, якого хтось неподалік поганяє-батожить... А поряд: «Асфальтівка гуде, аж колеса пишуть. // Метеором летять «мерседеси» і «форди»... // До морів, до оаз, поспішають і мчать, // В лімузинах вгородані морди». І знову повертає нас автор до київського майдану: «Майдану гук і злива декларацій! // Вже триста літ триває дивний сон... // Збудіться, люди! Зміна декорацій! // Є диригент... Співайте в унісон!». («Збудіться, люди!»). Стара, перевірена часом, катеринка брехні, обіцянок-цяцянок, спрацьовує безвідмовно. Українці таки не німці, французи чи поляки, а довірливі простаки. І поет промовисто завершує свою думку вірою в те, що народ врешті збагне хитру суть політиканів і доб'ється суттєвих змін: «Народ втомився. Гасла не проходять. // Спада полуда врешті із очей. // І, мов гієни, хитрі верховодять, // Й гребуть під себе, й совість не пече».

Поезії «Незваний гість», «В різдвяну ніч», «Заплакала гілка», чи не найкращі в сучасній українській літературі на філософсько-сюрреалістичну тематику: «А нас давно уже нема // На цьому світі. // Байдуже дивиться зима // На мертві квіти. // Коли зустрінемося знов? // Де наші душі?»

І вже вкотре повертається автор до теми похорону вояків, які загинули на війні. Герої гинуть заради живих. Так було в усі часи та епохи, про котрі звучать такі рядки у вірші «Похорон побратимів»: «Панахиду по вбитих відслужимо. // Горє... Біль... Й молитва на вустах... // А гайвороння – чорними ружами, // Повсідалося на хрестах».

І не випадково поет помістив у передмові до вірша вислів німецького філософа Фрідріха Ніцше: «Воскресають лише там, де є могили». І знову Париж. Багатостраждальний Notre Dame, який зазнав нещодавно непоправної втрати внаслідок пожежі. Трагедія не лише для Франції, але й для всього цивілізованого людства. Поет в дуже вишуканій формі здійснив історичний екскурс з колишніми відвідувачами собору: «Маркізи, герцогині, королеви... // Стають рабнями, замолюють гріхи...». Впродовж віків сюди ішли та ідуть люди, без огляду на своє походження і становище: «Сюди, в собор, веде свята дорога, // Хто б ти не був: король, жебрак, мадам... // Бо рветься в небо, до самого Бога, // Освячений віками Notre Dame!». Поезія «На цих горах...» оспівує цупке вкорінення людей до місця свого народження, до своєї «малої батьківщини». Риса, в сучасному рухливому світі, дуже рідкісна. Місцеві люди не хочуть поміняти суворі кліматичні умови і перейти «у багаті і теплі долини». Бо своя земля є казково красива і наймиліша, освячена могилами прадідів. І чужинцеві цього не зрозуміти: «Ти, чужинцю далекий, із теплих долин, // Ти не знаєш ще нашого літа. // Ти не бачив казкову красу полонин, // Ти не чув, як ридає трембіта...». Поезії «Божий син став по той бік ріки», «У жагучім конанні весни», «Пам'ять літ», пронизані любов'ю до людини, до цього прекрасного світу, який нас усіх оточує, співчуттям до тих, які потрапили в біду. Вражає оригінальністю та багатством художніх образів поезія «У жагучім конанні весни», де тема вітру і степу переносить нас в безмежні простори на півдні України: «Степе вільний, широкий. Чолом! // Вітер нагло постукав у шибку. // І за темним, високим вікном, // Заплакала скрипка. // Ураганом шаленим вітри, // Зашумлять в верховітті. // Та безжально-суворі степи, // Вже розставили сіті».

Поезія «Пам'ять літ» повертає автора в давноминулу юність з її великими надіями на майбутнє і які, на жаль, не завжди здійснюються... «Ген полями промчав суховій, // Кинув листя багряне у звори. // І дивились на мене очима повій, // В шати осені вдягнуті гори». Не можу оминати увагою вірш «Над берегом зітхань», в якому автор правдиво розкриває повне небезпек, життя матросів. І коли вони щасливо повертаються з плавання, то: «Матросів ждуть таверни та повії... // За ризики життя – веселі, п'яні дні! // Допоки знов вітри ім мандри не навіють, // І мо' судилось їм тоді спочити на дні... // А в той час, коли матроси віддаються тілесним втіхам і пиятиці, за них моляться звільнені від важких вітрил щогли: «Над берегом зітхань – дві щогли піднялися, // В молитві до небес, мов руки жебрака».

По-новому розкриває автор образ відомої фаворитки французького короля Людовика XV, Жанни Антуанетти Пуассон, маркізи де Помпадур. Не була вона придворною вітрогонкою, ця «маркіза із паризьких передмість». Та й коханкою короля маркіза де Помпадур була не тривалий час, бо на зміну їй прийшли привабливіші та молодші. Але вона до кінця своїх днів залишалася у Версалі. Її думку цінували найвизначніші міністри і сам король. Найкраща на той час україніка була у її приватній книгозбірні, бо за щирого приятеля мала генерал-лейтенанта на французькій службі, мазепинця, графа Григорія Орлика... Допомогала бідним, понадто вбогим студентам. «Це ж за її, панове, людіори // Скінчив Сорбонну не один юнак!».

Сувору правду вміщає в собі вірш «Болгари про похід Святослава», хороброго великого князя Київської Русі - «Буде люта січа! Буде вбитих багато! // Буде розпач поразки, ганьба і полон... // Й не одна заголосить у розпачі мати, // Й заридають дівиці збезчещених лон!». І не випадково автор навів знаменитий вислів Святослава: «Іду на Ви!». Отже, князь діяв хоробро та відкрито до свого ворога, але сам, на жаль, став жертвою підступного вбивства.

Не буду зупинятися на пісенних текстах автора. Зазначу лише, що окремі поезії Василя Марочкіна покладені на музику відомими українськими та зарубіжними композиторами.

Василь Марочкін з питомою йому сумлінністю і безсторонністю підходить до висвітлення та оцінки тих чи інших подій і явищ. До мови надзвичайно вибагливий. Небагатослівний, але кожне його слово ретельно виважене. І ще дуже помітна позитивна риса у його творчості – це вміння до найменших дрібниць описати і зануритись в ту епоху, яку він описує. І тут однієї майстерності недостатньо, а мусять бути глибокі знання. Письменника Василя Марочкіна доповнює вчений-історик Василь Марочкін. І мушу сказати – дуже вдало. Хоч підсилити свою думку, оцінкою відомого письменника Олеса Волі, який писав у своїй розлогі статті, поміщеній в журналі «Дзвін»: «Василь Марочкін «Чотирма бочками токаю» підтвердив своє солідне реноме як історичного повістяра. В деталях точний, сильний. Це той напрямок в письмі, котрий я найдужче ціную, бо він несе правду – достовірність епохи». Це сказано про його прозовий твір на історичну тематику, але таку ж оцінку заслуговують поезії і наукові праці шанованого мною автора.

Прочитавши книгу поезій Василя Марочкіна «В цитринових гаях», я справді отримав задоволення. Його поезія вражає правдивим висвітленням найболючіших проблем сучасності, лірикою найвищого гатунку, любов'ю до природи та людей, які живуть на цій, Богом даній землі. І найвищу оцінку праці письменника, як відомо, дає лише час, отже наступні покоління. І я справді впевнений, що творчість Василя Марочкіна не відвіється половиною за вітром, бо являє собою важке і добірне зерно правди і високого літературного таланту. На цьому завершую розгляд названої книги поезій Василя Марочкіна «В цитринових гаях», на жаль, з помилково поданим ім'ям Станіслава, замість Святослава Гординського, 34 сторінка.

Павло ЛОПАТА

ЦИТАТА

«Отже, оскільки наша література стає нарешті на свій власний шлях розвитку, остільки перед нами стоїть така питання; на яку із світових літератур вона мусить взяти курс.

У всякому разі не на російську. Це рішуче і без всяких заперечень. Не треба плутати нашого політичного союзу з літературою. Від російської літератури, від її стилів українська поезія мусить якомога швидше тікати. Поляки ніколи б не дали Міцкевича, коли б вони не покинули орієнтуватись на московське мистецтво. Справа в тому, що російська література тяжить над нами в віках, як господар становища, який привчав нашу психіку до рабського наслідування. Отже, вигодовувати на ній наше молоде мистецтво – це значить затримати його розвиток. Ідеї пролетаріату нам і без московського мистецтва відомі, навпаки, ці ідеї ми, як представники молодої нації, скоріш відчуємо, скоріш вилємо у відповідні образи. Наша орієнтація – на західноєвропейське мистецтво, на його стиль, на його прийоми».

(Микола Хвильовий (1893-1933) – український письменник)

На фонд журналу «Дукля»

Шановні читачі! Якщо Вам не байдужа дальша доля журналу «Дукля», просимо Вас підтримати її своїми пожертвами, які слід надсилати на рахунок:

VÚB Prešov, číslo účtu: SK46 0200 0000 0000 2843 4572

На обкладинці журналу твори українського художника

Михайла Бойчука (1882-1937)

На першій сторінці обкладинки: **«Дівчина»**, 1910 папір, темпера, олія; на другій сторінці обкладинки: **«Дівчина перед деревом»**, 1910-і, картон, темпера, акварель; на третій сторінці обкладинки: **«Чотири жінки й кіт»**, 1912, картон, темпера; на четвертій сторінці обкладинки: **«Урожай»**, 1910-і, папір, гуаш.

Ціна 0,66 €

Індекс EV 5881/20

ISSN 0419-8131

